საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია
შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის
ისტორიის ინსტიტუტი

ივანე ლოლაშვილი

ფსევდო-დიონისესა და პეტრე იბერიელის იდენტურობის პრობლემა ქართულ და ევროპულ მეცნიერებაში

გამომცემლობა „მეცნიერება"
თბილისი — 1973

8Г1
899.962.1.092 (იბერიელი)
ლ80

ივანე ლოლაშვილის წინამდებარე წიგნში განხილულია მსოფლიოს მეცნიერთათვის უაღრესად საინტერესო და სადავო საკითხი: არის თუ არა პეტრე იბერიელი არეოპაგიტული წიგნების ავტორი?

წიგნი წარმოადგენს ამავე მკვლევრის „არეოპაგიტული პრობლემების“ („მეცნიერება“, 1972) შევსებასა და გაგრძელებას. მას დამატებად ერთვის XI საუკუნის გამოჩენილი მეცნიერისა და არეოპაგიტული წიგნების მთარგმნელის ეფრემ მცირის „წინაბჭე“ ანუ „თხრობაჲ დიდისა დიონჳსისთჳს და წიგნთა მათთჳს მის მიერ აღწერილთა“ (მისი ტექსტი ქვეყნდება პირველად).

წიგნი იბეჭდება განხილვის წესით

ძველქართული ფილოსოფიური ძეგლები

ტექსტები და ძიებანი. IV.

© გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1973

შესავლის მაგიერ

მეხუთე საუკუნის ანონიმური საეკლესიო მწერალი, არეოპაგიტული წიგნების ავტორი, ამოფარებული პავლე მოციქულის მოწაფის — დიონისე არეოპაგელის სახელს, დღემდე ამოუცნობელ პიროვნებად რჩება. 1900 წელს გერმანელმა მეცნიერმა ჰუგო კოხმა საბოლოოდ განამტკიცა ადრე გამოთქმული მოსაზრება, რომ არეოპაგიტული წიგნები დაწერილია პროკლე დიადოხოსის ნეოპლატონური ფილოსოფიის საფუძველზე. იგი წერდა:

„ფსევდო-დიონისე არეოპაგელმა თავისი გონითი ჭვრეტის სამსახურში ისე მოხერხებულად გამოიყენა ნეოპლატონიზმი, რომ ეს არც ერთ წინა და შემდეგდროინდელ ქრისტიან მწერალს არ უქნია. თავისი მისტიკური სისტემის მთავარი იდეები ისესხა მან უშუალოდ ნეოპლატონიზმისგან, სახელდობრ, დასასრულისკენ მიმავალი, პროკლეს მიერ სისტემაში მოყვანილ-შეჯამებული ნეოპლატონიზმისგან. შეიძლება საკმაოდ მრავალი მაგალითის მითითება (იმის ცხადსაყოფად), რომ ფსევდო-დიონისეს პროკლე გაუმეორებია სიტყვა-სიტყვით და პროკლესეული ელფერით ხალისიანად დაუპირისპირებია ურთიერთისადმი საერთო ნეოპლატონური იდეები. საიდუმლოების არსთან მისი მიმართებაც გაპიროვნებულია ნეოპლატონური ლიტურგიკუ-

რით და სპეციალურად პროკლეს შრომებით". ერთი სიტყვით, „დიონისე პროკლეს გარეშე სრულიად გაუგებარია". მაგრამ „ეს, საიდუმლოებით მოცული კაცი ვინ იყო და რას წარმოადგენდა, — იყო იგი ქრისტიანი, ბერი თუ ორივე ერთად — ამ კითხვას სფინქსმა ერთხელ და სამუდამოდ უარყოფითი პასუხი გასცა"[1].

ეს მოსაზრება დღესაც ძალაშია. მსოფლიოს მეცნიერთა ყველა ძველი და ახალი ცდა, დაკავშირებული ფსევდო-დიონისეს ვინაობის დადგენასთან, უშედეგოდ დამთავრდა. მართალია, ჩვენში ყველაზე მეტი პოპულარობა მოიპოვა ნუცუბიძე-ჰონიგმანის ჰიპოთეზამ, რომლის მიხედვითაც არეოპაგიტულ წიგნთა ავტორად გამოცხადებულია პეტრე იბერიელი (მეხუთე საუკუნის ქართველი საზღვარ-გარეთული მოღვაწე), მაგრამ ვერც ეს მოსაზრება აღმოჩნდა დასაბუთებული და საყოველთაოდ გაზიარებული.

---

[1] Hugo Koch, Pseudo-Dionysius Areopagita in seinem Beziehungen zum Neuplatonismus und Mysterienwesen, Mainz, 1900, გვ. 255-256, 257, 258. შ. ნუცუბიძის შრომებში ჰუგო კოხი იხსენიება ხან უსახელოდ („Koch"), ხან — ინიციალით („H. Koch"), ხანაც კი: „Герман Кох" ან „Георг Кох" (მისი „Петр Ивер и античное философское наследие", 1963, გვ. 165, 485), ხოლო მოსაზრება, რომ ფსევდო-დიონისეს ვინაობის საკითხს „სფინქსმა ერთხელ და სამუდამოდ უარყოფითი პასუხი გასცა", მითითებულია გვერდის არასწორი აღნიშვნით (280 ან 282). ჰ. კოხის ხსენებული წიგნი მთლიანად შეიცავს 260 გვერდს.

ნუცუბიძე-ჰონიგმანის „იდენტიფიკაცია" და მისი გამოძახილი ევროპულ და ქართულ მეცნიერებაში

პირველ ხანებში, როდესაც შ. ნუცუბიძემ გამოაქვეყნა რუსულად „ფსევდო-დიონისე არეოპაგელის საიდუმლოება" (1942 წ.) და „რუსთაველი და აღმოსავლური რენესანსი" (1947 წ.), რომლებშიც წამოყენებულია მოსაზრება ფსევდო-დიონისეს და პეტრე იბერიელის იდენტურობის შესახებ, მას ქართველ მეცნიერთაგან უარყოფითად გამოეხმაურნენ კ. კეკელიძე[2], ა. ქუთელია-ს. წერეთელი[3] და ს. დანელია[4].

რუსეთში შ. ნუცუბიძის კონცეფციას გაკვრით შეეხო 1943 წელს ვლ. ორლოვი ჩახრუხაძის „თამარიანის" რუსული თარგმანის გამო დაწერილ რეცენზიაში: ეს მეცნიერული კონცეფცია კიდევ საჭიროებს დამატებით საბუთებსო[5]; ხოლო ნ. სიდოროვამ 1949 წლის სადოქტორო დისერტაციაში „ნარკვევები საქართველოს ადრეული საფეოდალო კულტურის ისტორიიდან", რომელიც ბეჭდურად გამოქვეყნდა

---

[2] გაზ. „ლიტერატურა და ხელოვნება", 1948, № 24. შდრ.: კ. კეკელიძე, ეტიუდები, IV, 1957, გვ. 37-55.

[3] ჟურ. „ბოლშევიკი", 1948, № 8, გვ. 74-86.

[4] Византийский временник, VIII, 1956, გვ. 377-384.

[5] ჟურ. „Новый мир", 1943, № 2-3, გვ. 124.

1953 წელს, გაუვრით აღნიშნა: „ამჟამად დადგენილად ითვლება, რომ არავითარი დიონისე არეოპაგელი საერთოდ არ არსებობდა, რომ არეოპაგიტიკული წიგნები... დაწერილია მაიუმის ეპისკოპოს პეტრე იბერის მიერ, რომელიც გარდაიცვალა V საუკუნის ბოლოს"[6].

1949 წელს ლ. მელიქსეთბეგმა მხოლოდ ბიზანტინისტებს გააცნო „ფსევდო-დიონისე არეოპაგელის საიდუმლოების" პრობლემა და თანაც მათ მოუწოდა: „ბიზანტინისტების ამოცანაა — გამოეხმაურონ პროფ. შ. ნუცუბიძის მონოგრაფიას და გამოიტანონ მოსაზრებანი მის ძირითად დებულებათა მიღება-მიუღებლობასთან დაკავშირებით"[7].

ამ მოწოდებამ შედეგი გამოიღო.

1952 წელს ბელგიელმა მეცნიერმა ერნესტ ჰონიგმანმა, რომელსაც 1946 წელს ნიუორკში ბიზანტინისტთა, სლავისტთა და ორიენტალისტთა კონგრესზე უთქვამს, რომ არეოპაგიტიკულ წიგნთა ავტორი შეიძლება იყოს პეტრე იბერიელი, გამოაქვეყნა ნარკვევი — „პეტრე იბერიელი და ფსევდო-დიონისე არეოპაგელის პრობლემა" და გამოთქვა მოსაზრება, რომ პავლე მოციქულის მოწაფის — დიონისე არეოპაგელის სახელით ამოფარებული ავტორი, რომელსაც მიეწერება ოთხი ფილოსოფიურ-თეოლოგიური ტრაქტატი და ათი ეპისტოლე, არის პეტრე იბერიელი, მაიუმის ეპისკოპოსი, ხოლო დიონისეს მოძღვარის — იეროთეოსის პროტოტიპია იოანე ევნუქი (ლაზი),

---

[6] Н.А. Сидорова, Очерки по истории ранней городской культуры во Франции, 1953, გვ. 341, ხელით.

[7] Византийский временник, II, 1949, გვ. 375.

პეტრეს მოძღვარი და თანამოსაგრე, მისი ცხოვრების თანამგზავრი და მოჩვეულით[8].

პირველ ხანს ფსევდო-დიონისეს იდენტიფიკაციის ამ ახალმა ცდამ დიდად აღაფრთოვანა საზღვარგარეთელი მეცნიერები. ბელგიურმა ჟურნალმა „ლა ნუველ კლიო"-მ 1952 წელსვე (ე. ჰონიგმანის ნარკვევის დაბეჭდვამდე) „განსაკუთრებული აღმოჩენის" რუბრიკით გამოაქვეყნა სარედაქციო ინფორმაცია — „«ფსევდო-არეოპაგიტიკა-ნის» შესაძლებელი ავტორია პეტრე იბერი ანუ იბერიელი", რომელ-შიც გადმოცემულია ნუცუბიძე-ჰონიგმანის თეორიის შინაარსი ე. ჰონიგმანის დაუბეჭდავი ნარკვევის მიხედვით[9]. ინფორმაციაში იუწ-ყება, რომ, მართალია, ფსევდო-დიონისეს ვინაობა ქართველი მეცნიერ ნუცუბიძემდე სხვამ ვერავინ გამოიცნო, მაგრამ მაინც საბოლოოდ გა-დაწყვიტა ე. ჰონიგმანმა მის მიერ იეროთეოსისა და იოანე ლაზის იდენტიფიკაციის დასადგენად მოხმობილი საბუთებით (იგულისხმება იოანე ლაზის ჩვენება ანგელოზთა და საერთოდ ზეციურ არსთა იერარქიულ წყობაზე და იეროთეოსისა და იოანე ლაზის ხსენების დღეთა დამთხვევა).

1953 წელს ე. ჰონიგმანის მთელი ანალიტიკური დაბეჭდილი ცნობილმა ბიზანტინისტმა ფრ. დიოლგერმა[10] და თან აღნიშნა: „ჩემი აზრით,

---

[8] ვსარგებლობთ რუსული თარგმანით, რომელიც გამოქვეყნდა შ. ნუცუბიძის ქართული წერილითა და კომენტარებით (იხ. შრომები, 59, 1955, გვ. 1-78).

[9] La Nouvelle Clio, 1952, № 5-8, გვ. 308-313.

[10] Byzantinische Zeitschrift, 46, 1953, გვ. 445-446.

ჰონიგმანმა თავისი დაკვირვებით გადაჭრა ის საკითხი, რომელიც დიდი ხნის განმავლობაში აწუხებდა მეცნიერებს, თუმცა მისი საბუთები ყველა თანაბრად დამარწმუნებელი არ მეჩვენება" (გვ. 446).

1954 წლის „Byzantion"-ის XXIII ტომში გამოქვეყნდა უეცრად გარდაცვლილი ე. ჰონიგმანის მოსაგონრად და პატივსაცემად რამდენიმე სტატია (გვ. 587-598), მათ შორის ფ. ჰალკინის წერილი — „ე. ჰონიგმანი და აგიოგრაფია"; რომელშიც ავტორი შენიშნავს, რომ: „ამიერიდან ვერც ერთი ისტორიკოსი, თეოლოგი თუ ფილოლოგი, რომელიც დაინტერესებულია არეოპაგიტული წიგნების წარმოშობის საკითხით, გვერდს ვერ აუვლის ჰონიგმანის მიერ დიდი ოსტატობით გამოკვლეულ შესაძლებლობათა ფაქტებს" (გვ. 593).

მაგრამ...

აღიარებისა და [illegible] [illegible] ევროპაში მალე გაისმა. მას მოჰყვა გაცხოველებული პაექრობა ახალი იდენტიფიკაციის არგუმენტთა ვარგისიანობაზე. მოკლე დროში ფრანგულ და გერმანულ ენებზე გამოქვეყნდა რამდენიმე კრიტიკული ნარკვევი:

1. ი. ჰაუსჰერის „არის თუ არა ფსევდო-დიონისე პეტრე იბერიელი?"[11]
2. რ. როკის „პეტრე იბერიელი და დიონისეს «კორპუსი»"[12].
3. ჰ. ენგბერდინგის „შეიძლება თუ არა პეტრე იბერიელი გავაიგივოთ ფსევდო-დიონისე არეოპაგელთან?"[13]

---

[11] Orientalia Christiana Periodica, XIX, 1953, გვ. 247-250.

[12] Revue de l'histoire des religions, CXLV, 1954, გვ. 69-98.

[13] Oriens Christianus, XXXVIII, 1954, გვ. 68-95.

4. ვ. გრუმელის „ფსევდო-დიონისეს საკითხის გარშემო: I. იდენტიფიკაციის ნარკვევისთვის: პეტრე იბერიელი. 1. ისტორიულ-თეოლოგიური არგუმენტი. 2. ლიტურგიკული არგუმენტი. II. წმიდა დიონისე არეოპაგელის დღესასწაულის წარმოშობის შესახებ"14.

5. ჟ. ორნიუს „დიონისური ძიებანი 1955-დან 1960 წლამდე"15, კრიტიკულ-ბიბლიოგრაფიული ნარკვევი, რომელიც შედგება შვიდი თავისგან: 1. „წარსულში დაბრუნება" (ეხება სპირიტუალიზმის ლექსიკონსა და შ. ნუცუბიძის „Тайна"-ს), 2. „რიგი გარკვეულება", 3. „ესპანური და იტალიური კონტრიბუცია", 4. „დიონისური კორპუსის ლიტურგიკა", 5. „არის თუ არა ფსევდო-დიონისე პეტრე იბერიელი?" 6. „არის თუ არა ფსევდო-დიონისე ჭეშმარიტი მისტიკოსი და ტრადიციული ასკეტიკის ერთგული თანამშრომელი?" და 7. „დიონისე — ყალბი მისტიკოსი?". ნარკვევს ერთვის დასკვნა და 1954-1959 წლებში გამოქვეყნებული დიონისური ლიტერატურის ბიბლიოგრაფია (გვ. 78-81).

ჩამოთვლილი შრომების ავტორები არ იზიარებენ ნუცუბიძე-ჰონიგმანის მოსაზრებას პეტრე იბერიელის, როგორც არეოპაგიტული წიგნების შესაძლებელი ავტორის შესახებ. მათი უარყოფა არ არის ზოგადი, აპრიორული ხასიათის, არამედ იგი დასაბუთებულია ფაქტობრივი მასალისა და მის მეცნიერული ანალიზით. ისინი განიხილავენ ე. ჰონიგმანის ყველა წანამძღვარს: ფსევდო-დიონისესა და პეტრე იბერიელის ისტორიულ-თეოლოგიურ, ქრონოლოგიურ და ლიტურგიულ გარემოებ-

---

14 Revue des Études Byzantines, XIII, 1955, გვ. 21-49.

15 Revue d'histoire et philosophie religieuses, 1961, №1, გვ. 22-81.

თიანობას, მსოფლმხედველობრივ შეხედულებში, 4 ტრაქტატის თარიღზე იოანე ლაზისა და იეროთეოსის ხსენების დღეთა დამთხვევას, ზეციური სამყაროს უხილავი ძალთა იერარქიულ წყობას, მოცემულს „პეტრეს ცხოვრებაში" და არეოპაგიტულ მოძღვრებაში, დიონისე არეოპაგელის დღესასწაულის დაწესების ისტორიას, პეტრე-იოანეს (ისტორიული წყაროსა) და დიონისე-იეროთეოსის (ლიტერატურული წყაროს) ურთიერთობას (მათ მსგავსებასა და სხვაობას), — და ერთხმად აღნიშნავენ, რომ ფსევდო-დიონისეს ვინაობის გამოცნობის ეს გზა არ გამართლდა, მიუხედავად იმისა, რომ ორმა ინიციატორმა (შ. ნუცუბიძემ და ე. ჰონიგმანმა) შესანიშნავად წარმოადგინეს ის ისტორიულ-ლიტერატურული გარემო, რომელშიც შეიქმნა არეოპაგიტული მოძღვრება და რომელშიც მოღვაწეობდა პეტრე იბერიელი.

მოვიყვანოთ რ. როქეს, არეოპაგიტიკის ერთ-ერთი დიდი სპეციალისტის (მის მოსაზრებას ვიმოწმებ ჩემი სიტყვებით):

ე. ჰონიგმანის წანამძღვრები — პეტრესა და იოანეს ფილოსოფიური განათლება, მათი სახელი და გავლენა სირია-პალესტინის მონოფიზიტთა წრეებში, საცხოვრებელი და სამოღვაწეო გარემო, თვით ტრაქტატის მოხსენიებული დღეთა დამთხვევა — ფსევდო-დიონისესა და პეტრეს იდენტიფიკაციის დასადგენად ნაკლებად მნიშვნელოვანია. ე. ჰონიგმანის დამსახურება ისაა, რომ მან ამ მონაცემებს ყურადღება მიაქცია და მათი ურთიერთშედარებითა და ანალიზით უფრო უკეთესად გაგვაცნო ის ეპოქა და კულტურული გარემო, რომელთანაც დაკავშირებულია ფსევდო-დიონისე. ის განსხვავებულობანი, რომელიც მჟღავნდება ამ იდენტიფიკაციაში, აწყდება ბევრ სიძნელეს. საერთოდ იშვი-

ადაც ხდება, რომ თუ მკვლევარს არ მოეპოვება რაიმე სარწმუნო საბუთი (ან წყარო), ცნობილი ანონიმური თხზულება მიაწეროს იმ პირს, რომლის ნაწერებსაც არ იცნობენ. ამ შემთხვევაში სტილისტური და მსოფლმხედველობრივი შედარება ნამდვილად შეუძლებელია. თანამედროვენი ხშირად ამახინჯებენ ამა თუ იმ დოკუმენტის აზრს: ზოგჯერ იმიტომ, რომ მას გაუგებენ ნაწილობრივ, ან ხელს ჰკიდებენ განსხვავებულ ასპექტში, ზოგჯერ კი იმიტომ, რომ მას წარმოადგენენ სხვა ტერმინებით და სხვა პერსპექტივაში. მოცემულ მაგალითში ჯერჯერობით შეუძლებელია გავარკვიოთ, თუ აგიოგრაფიული და ჰომილეტიკური ხასიათის დოკუმენტები, რომლითაც ჩვენ ვფლობთ, რამდენად სწორად (ან რა მასშტაბით) გვაცნობენ პეტრე იბერიელისა და იოანე ევნუქის აზრებსა და იდეებს (გვ.96-97).

ფრიად საინტერესოა პიერე კურნიერის ვ. გრიუმელის ზემოხსენებული ნარკვევიც (რომელიც მის 547-ე ნაშრომს წარმოადგენს). 1966 წელს ამ მკვლევარის სამეცნიერო მოღვაწეობის 50 წლისთავის აღსანიშნავად მიუძღვნეს კრებული — „ბიზანტიური ეტიუდების მიმოხ" (Revue des Études Byzantines, XXIV. Melanges Venance Grumel), რომელშიც დაბეჭდილია მისი ნაწერების ბიბლიოგრაფია (გვ. VII-XXXVII), სამეცნიერო საქმიანობის მოკლე ქრონიკა და მილოცვები. ეს ბიზანტოლოგი თავის ნარკვევს იწყებს ასე (თარგმანი ეკუთვნის მ. გოგინეიშვილს):

„ფსევდო-დიონისეს, წმიდა პავლეს ათენელი მოწაფის სახელით გავრცელებული ნაწერების საიდუმლო ავტორის, ვინაობის დადგენა ან უკეთეს — შემთხვევაში დადგენილად მიჩნევა მას შემდეგ, რაც მან დაკარგა თავისი შარავანდედი, ყოველთვის იყო ისტორიკოსებისა და პატროლოგების ოცნება. იმ მკვლევართა შემდეგ, რომელთაც ცდა (საიდუმლოების გახსნისა)

არ გამართლდა, ამ იდუმალებით მოცული პიროვნების გამოცნობის [illegible] ჰონიგმანი – მეცნიერი, რომელმაც საფუძვლიანად [illegible] სიბერის ასაკში გარდაიცვალა. მისი ნაშრომი ბელგიის მეცნიერებამ შეიტანა თავისი «მემუარების» სერიაში და ამით, რაც ვიცით, იგი ოფიციალურად მოაქცია მეცნიერული საზოგადოების ყურადღების ქვეშ. ამ რეკომენდაციას თუ დავუმატებთ იმასაც, რომ თვით ავტორი სარგებლობს დიდი ავტორიტეტით, გასაგები გახდება, რომ დიონისეოლოგიურ საკითხებში მის აღმოჩენას შეუძლებელია არ გამოეწვია ცხოველი ინტერესი. საბედნიეროდ სიახლის გამოცხადებით განსაკუთრებულად გაიხარეს მათ, ვინც იცნობს [illegible] მეცნიერის შრომებს და აღფრთოვანებულია მისი ერუდიციით. რაკი მეც მათ რიცხვს ვეკუთვნი, [illegible] [illegible] მისი დიდი [illegible] და ამ წინასწარი [illegible], რომ [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] სათაურით — «პეტრე იბერიელი და ფსევდო-დიონისე არეოპაგელის შრომები». [illegible] არ [illegible], ხოლო (ამ იდენტიფიკაციის) დადასტურებას [illegible]. უნდა ვაღიარო, რომ ნაშრომის [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] არ დამაკმაყოფილეს. აქ ყურადღებას ვამახვილებ [illegible] [illegible] [illegible]" (გვ. 21).

შემდეგ კი [illegible] ავტორი მოგვცემს ისტორიულ ექსკურსს — ვინ რა აზრისაა წამოყენებული ფსევდო-დიონისეს ვინაობაზე; იხსენებს, თუ როგორ აღმოაჩინა არეოპაგიტული [illegible], ვრცლად ჩერდება ე. ჰონიგმანის ისტორიულ-თეოლოგიურ და ლიტერატურულ არგუმენტაციაზე და [illegible] [illegible] ფსევდო-დიონისეს [illegible] წარმოშობაზე. იგი ამბობს:

ისტორიული პირები — იოანე ევნუქი, რომელიც — იეროთეოსს, და პეტრე იბერიელი, რომელიც დიონისეს უნდა წარმოადგენდეს, ერთმანეთს არ შესაბამებიან როგორც მოძღვარი და მოწაფე. ასევე წყაროებში იოანე მოჩანს მეორადი პერსონაჟებად, მას დიონისეს მასწავლებლად ვერ წარმოვიდგენთ. იოანე-იეროთეოსისა და პეტრე-დიონისეს ბიოგრაფიული ეპიზოდები და მისტიკური ხილვები, რომლებიც ე. [illegible] [illegible] [illegible] გადაწყვეტილია, ერთმანეთს არ ემსგავსებიან და არც ერწყმიან. ლიტერატურული და ისტორიული წყვილები [illegible] [illegible] [illegible] (სურ. 24-28). ასე იოანესა და იეროთეოსის სახეები დიდად დაშორდება — ორივე [illegible] [illegible] რამდენიმე [illegible] [illegible]. პეტრეს დაინახავს [illegible] მეგობრის იოანე ევნუქის სიკვდილის დროს მოსახსენებელი, რომელიც ეს მიღებული იყო სამონასტრო პრაქტიკაში, მაგრამ წარმოუდგენელია, რომ იოანეს ნაცვლად მას დაენახა იეროთეოსი, რომელიც [illegible] მეგობრის, ნათლიისა და პეტრე მოციქულის მაგვარი, დიდსწავლული. [illegible] [illegible] პერსონაჟებისა და მისი, როგორც [illegible], დიდსწავლულის [illegible] არა მხოლოდ [illegible], არამედ [illegible]. [illegible] არა [illegible], პეტრეს [illegible] სიცოცხლე. იეროთეოსის სახეში [illegible], რომელიც [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible], დაიჯერებს [illegible], რომ [illegible] [illegible] [illegible] და მისი [illegible] იეროთეოსის [illegible] [illegible], რაც [illegible] წყაროებით [illegible] [illegible].

რ. [illegible] და ვ. [illegible] [illegible] [illegible] ე. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible], რომელიც მას [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

× × ×

სულ სხვა ვითარება შეიქმნა საქართველოში. აქ ე. ჰონიგმანის ვარაუდებს მყარი ნიადაგი დახვდა, რადგანაც ფსევდო-დიონისესა და პეტრე იბერიელის იდენტურობის პრობლემა უკვე ჩვენში წამოიჭრა და განვითარდა. 1955-1957 წლებში მას დადებითად გამოეხმაურნენ ქართველი ფილოსოფოს-ფილოლოგები შ. ნუცუბიძე, ს. ყაუხჩიშვილი და შ. ხიდაშელი, 1961 წელს კი — ს. ენუქაშვილი. ე. ჰონიგმანის ნაშრომი ითარგმნა რუსულად. შ. ნუცუბიძემ იგი გამოაქვეყნა შესავლითა და კომენტარებით. მანვე მიუძღვნა [illegible] [illegible] იმ ვარაუდს და ქართულ [illegible] წარმოადგინა, რომლითაც [illegible] ფსევდო-დიონისესა და პეტრე იბერიელის იგივეობა („ქართული ფილოსოფიის ისტორია", „დიონისური [illegible]", „Петр Ивер и проблемы ареопагитики", „Петр Ивер и античное философские наследие" და სხვა). ამ შრომებში მან დასმული პრობლემა სამეცნიეროდ გადაწყვეტილად სცნო და მკვლევრებს [illegible] [illegible] მიუწოდა: „[illegible] შეიძლება ვიტყვით დამთავრებულად", ან: „ყველაფერი დასრულებულად [illegible] [illegible]"[16].

მეორე უარყოფითი ფაქტი: პოლემიკა, რომელიც 1948 წელს გამოქვეყნდა „მოძღვრება და [illegible] [illegible] [illegible]" (ა. ქუთელია, ს. წერეთელი), „კომუნიზმი და [illegible] [illegible] თარგმანზე" [illegible] [illegible] (ა. [illegible]), 60-იან წლებში [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. მან განაგრ-

---

[16] Ш. Нуцубидзе, Петр Ивер и античное философское наследие, 1963, გვ. 261 და 277. ამ შრომას ქვემოთ დავიმოწმებთ შემოკლებულად — „ПИ".

რობა ის, რომ ფსევდო-დიონისეს თხზულებათა ძველქართული თარგმანი (გადმოღებული ბერძნულიდან ეფრემ მცირის მიერ) გამოქვეყნდა პეტრე იბერიელის ავტორობით: „პეტრე იბერიელი (ფსევდო-დიონისე არეოპაგელი), შრომები, ეფრემ მცირის თარგმანი. გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო სამსონ ენუქაშვილმა: 1961". ამრიგად საქართველოში განმტკიცდა შეხედულება, რომ ფსევდო-დიონისე არეოპაგელი არის ქართველი კაცი, V საუკუნის ცნობილი საეკლესიო მოღვაწე პეტრე იბერიელი. ამის თვალსაჩინო აღიარება განსაკუთრებით ცხადად გამოვლინდა შ.ნუცუბიძის დაბადებიდან 80 წლისთავისადმი მიძღვნილ ნარკვევში[17] და მისი გარდაცვალების გამო გამოქვეყნებულ ნეკროლოგებსა და მოსაგონარ წერილებში[18].

ნუცუბიძე-ჰონიგმანის „იდენტიფიკაციის" ასეთმა დეკლარატიულმა აღიარებამ ჩვენში საგრძნობლად მოადუნა ყურადღება იმ ქართველ და უცხოელ მეცნიერთა კრიტიკული შენიშვნების მიმართ, რომლებიც უარყოფენ ფსევდო-დიონისესა და პეტრეს იგივეობას. ქართველი, რუსი და უცხოელი მეცნიერები, რომელთაც ხსენებული ჰიპოთეზა გააბათილეს, დაუპირისპირდნენ თვით ნუცუბიძე-ჰონიგმანის ვარაუდებითა და არგუმენტებით. არც ერთ მათგანს ქართველი წყაროები არ შეუმოწმებია, არც კრიტიკულად განუხილავს ის წინამძღვრები, რომლებსაც ეყრდნობა „მსოფლიო მნიშვნელობის (ან გაზვიადებულ) აღმოჩენად" აღიარებული მოსაზრება. ამას კი შედეგად მოჰყვა ის, რომ ფსევდო-დიონისესა და პეტრეს იგივეობის უარმყოფელ მეც-

---

[17] შ. ხიდაშელი, შალვა ნუცუბიძე, 1969, გვ. 30-39.

[18] გაზ. „კომუნისტი", 1969, № 7; გაზ. „ლიტერატურული საქართველო", 1970, № 3; ჟურ. „მაცნე", 1969, № 1, გვ. 281, 283.

ნაშრომი ანგარიშგასაწევი შენიშვნებში „პეტრეს სიტყვის დასაწყისისა", სადაც შემუშავდა მცდარი წარმოდგენა, თითქოს „ნეოპლატონიზმ-ქრისტიანობის თეორიის ახალი [illegible] [illegible] [illegible] ნაწილი [illegible]", მაშინ როდესაც თანამედროვე ევროპული არეოპაგიტიკული ლიტერატურა [illegible] საწინააღმდეგო [illegible] [illegible]. ამის ნათელსაყოფად საკმარისია ს. ყაუხჩიშვილის „ბიზანტიური ლიტერატურის ისტორიის" გადაკითხვაც კი (1963, გვ. 115-117). სულ [illegible] წლის განმავლობაში, როგორც [illegible], ნეოპლატონიზმ-ქრისტიანობის [illegible] [illegible] წარმოდგენა რომელიმე ევროპელმა ბიზანტინისტმა ამოიღო ხმა (ამაზე ქვემოთ გვექნება საუბარი), სადაც ე. ჰონიგმანმა პეტრე იბერიელის [illegible] წამოაყენა ახალი ჰიპოთეზა (პეტრე [illegible]). საქართველოში ხსენებულ ჰიპოთეზას უარყოფითად [illegible] ს. დანელია. მან ე. ჰონიგმანის ნაშრომთან დაკავშირებით აღნიშნა: „В рассуждении Хонигмана нет тут никаких следов логики, и оно похоже больше на гадание, чем на научное доказательство... Главный аргумент Хонигмана, приведенный им в доказательство своей гипотезы, оказывается несостоятельным... Личность Петра Ивера предстает в его книге далеко не в светлых красках... Гипотеза Хонигмана скорее принижает личность Петра Ивера, чем возвышает ее."[19] ხოლო 1957 წელს ს. ყაუხჩიშვილმა [illegible] [illegible]: „(ე. ჰონიგმანის) მოსაზრებები მიზანს ვერ აღწევენ... [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ავტორმა ვერ [illegible], რომ დიონისე არეოპაგელის [illegible] [illegible]

---

[19] სმკ მოამბე, 1960, №1, გვ: 272-273.

ყოფილა არის [illegible] [illegible], მიმდევარი [illegible] [illegible]; ვერ [illegible] მას ვერც ის, რომ ქილილა-დამანას ქართველია; ვერ არის ახსნილი, რატომაა დარღვეული [illegible] [illegible] ხსენება 4 [illegible]; ვერც ისაა გარკვეული, რატომ [illegible] ქილილას [illegible] ხსენება 3 [illegible]. აგიოგრაფიული შეხედულება ავტორისა, რომელსაც დღეს იზიარებს [illegible], [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] ავტორისა, [illegible] [illegible], [illegible], რომ [illegible] [illegible] არ [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible]. ავტორმა ვერ [illegible] [illegible] [illegible] ქართველისა, [illegible] [illegible], რომ [illegible] [illegible] [illegible] ქილილა [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], რომ [illegible] არ [illegible] ხანს იდგა”[20].

ამ მოსაზრების გამო კ. კეკელიძე მკაცრად გააკრიტიკეს შ. ნუცუბიძემ და შ. ხიდაშელმა. მათ არ გაიზიარეს მისი შენიშვნები და არც იმას მიაქციეს ყურადღება, რომ ეს შენიშვნები [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], ვ. [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], რომ კ. კეკელიძე არ [illegible] [illegible] ავტორის [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], რომ ქილილა-დამანასა და [illegible] [illegible] [illegible] შ. ნუცუბიძე და [illegible] [illegible] [illegible], რომ თვით ამ [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible], რომ [illegible], ვ. [illegible],

---

[20] კ. კეკელიძე, ეტიუდები, IX, 1963, გვ 261.

ჰ. ენგბერდინგმა და კ. კეკელიძემაც ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად უარჰყვეს გაიგივების ხსენებული თეორია. განა ეს ფაქტი თავისთავად დამაჯერებელი არაა? — რა თქმა უნდა, არის! და როდესაც ზემოხსენებული ლიტერატურას გავეცანი და შევისწავლე ქართული არეოპაგიტული წყაროები — აგიოგრაფიული თხზულებანი, ფსევდო-დიონისეს ტრაქტატთა ეფრემ მცირისეული თარგმანი და „წამებაჲ", საგალობლები, სვინაქსარული საკითხავები, მოსახსენებლები, ისტორიულ-ბიოგრაფიული ცნობები, ბერძენ ავტორის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ამსახველი ისტორიული და ქართული ძეგლები, რომლებიც კი ჩემთვის ხელმისაწვდომი აღმოჩნდა, ცხადი გახდა, რომ ნუცუბიძე-ჰონიგმანის იდენტიფიკაციას სინამდვილესთან საერთო არა აქვს რა; თავდაპირველად იგი შემუშავდა ქართული კულტურის განვითარების არასწორი წარმოდგენის, ქართულ-ასურული წყაროების მცდარი ინტერპრეტაციისა და შესწორებულ-შელამაზებული „ფაქტების" საფუძველზე, ხოლო ევროპაში წარმოიშვა ვარაუდებისა და საქართველოში აღმოცენებული ჰიპოთეზის წახალისების შედეგად. ამიტომაც ეს არ შეიძლება მისი გაზიარება. სწორედ იმ მკითხველისთვის მოგახსენებთ ამის მიზეზი და ისიც, თუ რატომ საქართველოში რა აიგივებენ დიონისე არეოპაგელს და პეტრე იბერიელს, რა წყაროებში მოუღწევია ჩვენამდე და როგორია მათი ურთიერთობა. აღნიშნული საკითხებზე ჩემი მოსაზრება სათანადო წინამძღვრებით გამოვთქვი ამ წიგნში, რომელიც გამოქვეყნდა 1972 წელს „არეოპაგიტული პრობლემების" სათაურით (გამომცემლობა „მეცნიერება", 180 გვ.). ამ წიგნმა ქართველ მეცნიერთა ერთ ნაწილში უკმაყოფილება გამოიწვია: ეს გამოვლინდა საქვეყნოდ პირად საუბრებში, საჯარო მოხსენებისას პუშკინის სახელობის პედაგოგიური ინსტიტუტის სამეცნიერო სესიაზე და ბეჭდურად — „ლიტერატურული საქართველოს" ფურ-

წლებზე. მე არ ვფიქრობ, რომ რაც დავწერე ლიტერატურის საკითხებზე, ყველაფერი უტყუარი ჭეშმარიტებაა. „ილიადის" მოვლენებს ჩვენება და, ზოგიერთი რამე რომ მეც შევცოდე, გასაკვირი არაა, რადგანაც საკვლევი პრობლემა ყოვლისმომცველია, მაგრამ წიგნის ავტორი ([illegible]) მოვალეა გაითვალისწინოს ყველა საბუთი და ახსნას ისინი (არა ნაწილობრივ დაძლევით) მოტივით.

ცნობილია, რომ ზოგიერთი და ზოგიერთ დამხმარე თავს შ. ხიდაშელი ვხვდებით დიონისეს და პეტრე იბერიელის ერთ-ერთი იდენტიფიკაციისთვის. „ლიტერატურულ საქართველოში" (1972, № 25) გამოქვეყნდა მისი ვრცელი წერილი „ვიდრე კიდევ პეტრე იბერის გზით", რომელშიც გაკრიტიკებულია ჩემი ზემოხსენებული წიგნი. კითხულობ არა მარტო კამათის მონაწილე, ცხადია, პრინციპი, „პრობლემების გადაწყვეტის ლოგიკა", მასშტაბი დამამტკიცებელი გზა და, წინამძღვრები, არ ვიცოდი არსებობდა კი, რომელიც ყოფილიყო წიგნს, და თითქოს მისაკუთრებულ, თითქმის პრინციპული „მეცნიერული და რაციონალური პრობლემების" გადმოცემით საბუთებული ვერცერთი ნუცუბიძე-ჰონიგმანის იდენტიფიკაციის და არ ვეთანხმები მის საბუთებულ დასკვნებს. რაც არ შეეხება მეცნიერულ, ვინაა მიზეზი (ეს მეთოდოლოგია განსაკუთრებით), მხოლოდ აღვნიშნავ, რომ ჩემი მიზანი შეადგენდა გამეგო, ძველი საქართველოში რა იცოდნენ და რა ცნობილი არსებობდა დიონისეს და პეტრე იბერიელზე, მათ შესახებ რა წყაროებს მოუღწევია ჩვენამდე და რომელია მათი ურთიერთმიმართება. თუ ამ საკითხის კვლევისას გზა და გზა შევეხე ნუცუბიძე-ჰონიგმანის თეორიის ძირითად წინამძღვრებს, მხოლოდ იმიტომ, რომ ეს წინამძღვრები, რომლებიც მიჩნეულია ძველი ქართულ-

ლი და ასურული წყაროებიდან, რაც გამოდევნის ფსევდო-დიონისესა და პეტრე იბერიელის, რაც იგივეობისა და იოანე ლაზის იდენტიფიკაციის დასაყრდენად. ასეთ ვითარებაში არ იყო საჭირო წინამძღვრები ხსენებული თეორიის აღმოცენება-განვითარების, გავრცელებისა და შესწავლის საქმისა. ეს ცალკე საკითხია. ამჟამად რაც არის დასახელებული ჩემ წიგნში ზოგიერთი ზემოთ მოთავსებული ნაშრომი. ჩემი მოპაექრე კი წერს: „[illegible] ყოველისა ექვს [illegible] განცხადება, თითქოს ავტორის შეხედულებით «ძირითადი [illegible] არეოპაგიტიკისა». არეოპაგიტიკის პეტრე იბერიელისა და ფსევდო-დიონისეს იგივეობის შეუდარებლად უფრო ძველია, ვიდრე ეს ანონიმური ნაშრომი, რომელსაც ივ. ლოლაშვილი აყენებს". ხოლო ქვემოთ ამასვე იუწყება: „[illegible] შედარებით მოკლე პერიოდში (1956-1960 წწ.) გამოქვეყნებული იყო სხვადასხვა მნიშვნელობისა და მოცულობის 52 ნაშრომი ექვს ევროპულ ენაზე". ეს მართლაც ასეა. მაგრამ [illegible] საქმის ვითარების ზუსტად არ გადმოსცემს. [illegible] [illegible] ნაწყვევს ეკუთვნის 1954-1959 წლებში სხვადასხვა ენაზე გამოქვეყნებული დიონისე-არეოპაგიტიკის ბიბლიოგრაფია, რომელშიც დასახელებულია 51 სახელწოდების ნაშრომი. ამ ნუსხას მან მიუმატა თვით [illegible] მიმოხილვაც და ასე მიიღო „სხვადასხვა მნიშვნელობისა და მოცულობის 52 ნაშრომი". სა[illegible] ჩემს მოპაექრეს ეს [illegible] [illegible] [illegible], მე კი [illegible] მოვიყვანე [illegible] [illegible] [illegible], რომელშიც ფსევდო-დიონისესა და პეტრე იბერიელის იგივეობის, რაც [illegible] [illegible] წიგნის ავტორის ვინაობას ეხება (ესენია მე-8, 12, 13, 15, 17, 27 და 28-ე ნაწყვეტები) და „[illegible] [illegible]" წინასწარ [illegible] [illegible] გავითვალისწინე, მაგრამ ჩემს წიგნში

დავასახელებ მხოლოდ ის „ორიოდე ნაშრომი", რომლებიც განხილულ საკითხებს ეხება. ნუთუ ეს სასაუკუნეო არ დასაჯერებელია?!.. ან რა საჭიროა, ჩვენს წინაპრების [illegible] ეჭვი შეიტანოს იმან, რომლისთვისაც უცნობია რ. როჯის, ვ. [illegible] და ჯ. ორბელის ნარკვევები? ამავდროულად კი, რომ [illegible] ჩანაწერები „ლოა ნუგეშ კლიოს" [illegible] ინტერპრეტაციას „გამოყვანილი [illegible]" და, რადგან ის არ იცნობს ნუგეშიშვილ-ჰოლინგმანის საწინააღმდეგო ნარკვევებს, მას ჰგონია, თითქოს ჩვენი „ჩანაწერა" მიმართულია იქითკენ, რომ „ჰოლინგმანის მოსაზრებას ყოველგვარი საფუძველი გამოაცალოს" და [illegible] იმას, რასაც „ისტორიოგრაფიული ფაქტები დასავლეთის კულტურებს". მე ვწერდი და ახლაც ვიმეორებ: „თუ ყოველგვარი ანალოგიების გარეშე გავარჩევთ მის (ე. ჰოლინგმანის) საბუთებს, ის შეიძლება ერთი დღე-ლის ან შემთხვევით დამთხვევად, რომელიც კავშირის ფაქტად ვერ ჩაითვლება" (გვ. 52). ამის დასტურად იმავე აღვნიშნავ, რომ ახალ იდენტიფიკაციას არა აქვს მყარი მეცნიერული საფუძველი. ეს დამაჯერებლად დაამტკიცეს ჩვენში ა. ბარამიძემ და ს. ცაიშვილმა, სამწუხაროდ კი – ამ ცნობილ „ორიოდე ნაშრომის" ავტორებმა, რომლებიც ჩვენი მოსაზრება არ იციან.

ე. ჰოლინგმანის „იდენტიფიკაციის"
არგუმენტები

ე. ჰოლინგმანი [illegible]-ტრისტანისა და [illegible] იგივეობის დასამტკიცებლად იშველიებს სამი სახის წყაროებს. ესენია:

1. გეოგრაფიულ-ქრონოლოგიური: [illegible] [illegible] 462-528 წლებში, [illegible] [illegible] წლებში, ე.ი. იმ დროსა და იმ ეპო-

ტურულ გარემოში, როდესაც და რომელშიც მოღვაწეობდა პეტრე იბერიელი, მონოფიზიტი ეპისკოპოსი.

2. ლიტერატურულ-თეოლოგიური: დიონისე არეოპაგელისა და მისი მოძღვრის იეროთეოსის, ანუ ლიტერატურული (ანუ ფიქციური) პერსონაჟების ლიტერატურული მისტიფიკაციაში არის პეტრე იბერიელი და მისი მოძღვარი იოანე ლაზი. იოანეს ხილვაში ასახულია ანგელოზთა ის სამი ტრიადული წყობა, რომელიც მოცემულია არეოპაგიტულ მოძღვრებაში.

3. ლიტურგიული: იეროთეოსის ხსენების დღესასწაული მოდის 4 ოქტომბერს, იმავ ევნუქის გარდაცვალების დღეს; ხოლო უკანასკნელის, როგორც ფსევდო-დიონისეს მოძღვრის, მოსახსენებელი დღე დაამთხვიეს პეტრეს სიცოცხლეშივე თვით მონაზვნებმა და მას დაუწესებიათ ფსევდო-დიონისეს, როგორც იეროთეოსის მოწაფის, ხსენების დღე (3 ოქტომბერი).

რა ითქმის ამ წინამძღვრების შესახებ?

კ.კეკელიძე ჯერ კიდევ 1948 წელს შ.ნუცუბიძესთან კამათში სწორად შენიშნა, რომ „ვერც ქრონოლოგიური, ვერც გეოგრაფიული, ვერც იდეოლოგიური ვერ მტკიცდება, რომ დიონისე არეოპაგელის სახელით ცნობილი წიგნების ავტორი არის პეტრე იბერიელი" (ეტ., IV, გვ. 55). რაკი არეოპაგიტული წიგნები დაიწერა V საუკუნის ბოლო ნახევარში სირიაში მყოფი გამოჩენილი მწერლის მიერ, განა ეს ავტორი უეჭველად პეტრე იბერიელი უნდა ყოფილიყო? ასევე სუსტია ლიტერატურულ-თეოლოგიური არგუმენტაციაც. ე. ჰონიგმანი სწორად აღნიშნავს, რომ ლიტურგიკული და ლიტერატურული წყაროთა მონაცემები ზუსტი არ არის. იეროთეოსი, არეოპაგიტული წიგნების მიხედვით, არის მწერალი და დიონისეს მოძღვარი. ამ წიგნებში ვხვდებით ციტატებს

მისი ჭეშმარიტად. იოანეს და ზენონს შორის მოძღვარ-მოწაფეობრივი ურთიერთობა არ ჩანს. იოანე არც მოწაფეა და არც ზენონს მოძღვარი, იგი მისი სულიერი ძმა და თანამოსაგრეა. აქვე, ანგელოზთა სამი წყება, წარმოდგენილი „ზეცათა მღვდელთმთავრობისათვის" ტრაქტატში, არსებითად განსხვავდება იოანეს ჩვენებაში მოცემული ანგელოზების რიგის, რაოდენობისა და სახელწოდებებისაგან. ფსევდო-დიონისეს ტრაქტატში ანგელოზთა სამი ტრიადული რიგია:

1. სერაფიმნი, ქერუბიმნი, საყდარნი;
2. უფლებანი, ძალნი, ხელმწიფებანი;
3. მთავრობანი, მთავარ-ანგელოზნი, ანგელოზნი.

იოანეს ჩვენებაში ასახულია ზეციურ ძალთა სხვაგვარი თანმიმდევრობა. იქ ტრიადების ნაცვლად მოცემულია ათი წყება:

1. ანგელოზები, 2. ზეციური ძალთა სამხედროწყებანი, 3. ანგელოზები (sic), 4. მთავარ-ანგელოზები, 5. ძალნი, 6. მთავრობანი, 7. დიდებულებანი, 8. წყებანი წმიდათა მოციქულთა, წინასწარმეტყველთა და მოწამეთანი, 9. მართალნი, 10. ქერუბიმნი, 11. სერაფიმნი[21].

ამ ჩვენებაში დარღვეულია არა მარტო ანგელოზთა დიონისური ტრიადა, არამედ — რიგიც; შეცვლილია სახელწოდებანიც. მასში ჩართულია „ზეციური ძალთა სამხედროწყებანი" და „წყებანი წმიდათა მოციქულთა, წინასწარმეტყველთა და მოწამეთანი". აქ რომ ჩვენ გამოვაცალკევებთ ანგელოზები, მთავარ-ანგელოზები, ძალნი, მთავრობანი, დიდებულებანი, მართალნი, ქერუბიმები, სერაფიმები და მათ შევუფარდებთ ანგელოზთა დიონისურ ტრიადებს, ეს იქნებოდა ხელოვნური ოპერაცია, რად-

---

[21] Petrus der Iberer..., გვ. 44; ჟორდანია, II, გვ. 275.

განაც მაშინ მოიშლება უხილავი სამყაროს ის სურათი, რომელსაც მოგვცა „ექვთიმეს ცხოვრების" ავტორმა. ანგელოზთა ყველა სახელწოდება, რომელთაც ასახელებს აგიოგრაფი იოანეს ჩვენებაში, გვხვდება საღმრთო წიგნებსა და ეკლესიის მამათა თხზულებებში. ფსევდო-დიონისეს ავტორიტეტმა განსაზღვრულმა ანგელოზთა ცხრიადული რიგის დაწესებით და, რაკი ეს რიგი განსხვავდება აგიოგრაფის მიერ წარმოდგენილი რიგისგან, მაშასადამე, მათი ურთიერთმსგავსება გამორიცხულია. ეს გარემოება ნათლად ცხადყვეს რ. [illegible] (გვ. 90-96) და ვ. [illegible] (გვ. 26-28).

რაც შეეხება ლიტურგიკულ წინაპირობას, იგი საფუძვლიანად განიხილეს ქ. [illegible], ვ. [illegible] და ნ. [illegible] გამოავლინეს მისი სუსტი მხარეები. აღსანიშნავია, რომ რაკი ოთხი მოციქული დაწესებული უქმეა იოანეს ხსენების დღედ, ეს არ ნიშნავს იმას, რომ „ექვთიმეს ცხოვრებაში" იგულისხმება საყოველთაო ქრისტიანული სავალდებულო დღესასწაული. იოანეს ხსენების დღე არც ერთ საეკლესიო კალენდარში არ არის შეტანილი. შ. ხიდაშელი წერს: „[illegible] მოხსენება, 4 მოციქული, რომელთაც იერემიას [illegible] დღე (რომელშიც იოანე [illegible] დღე იგულისხმება), დაიწყება ექვთიმე ამაღლებულია". ასეთი რამ ქრისტიანულ ლიტურგიკულ პრაქტიკაში წარმოუდგენელია. იერემიას ხსენების დღე ექვთიმეს არ დაუდგენია. თუ 4 მოციქულის ექვთიმე [illegible] [illegible] იოანეს ხსენების დღეს და ეს დღე მან მონაზვნობითა წიგნში დაიწყებს კიდეც [illegible], ექვსი ათას, მისი აღნიშვნა ლიტურგიკული [illegible] ის [illegible] [illegible], რომლებშიც დაკავშირებული [illegible] იოანე და ექვთიმე. ამრიგად იოანეს ხსენების [illegible] ქრისტიანული კალენდრებსა და სინაქსარებში არ შეიტანეს და, თუ შეიტანეს, მაშინ [illegible] სახელი იოანე

და არა იეროთეოსისა. რატომ ვაწერია პეტრეს სახელობას, რომელსაც ის არ ჩაიდენდა? შ.ნუცუბიძემ იგრძნო ეს შეუსაბამობა და ე.ჰონიგმანის „მოჭადრაკებული წრიდან" ასეთი „გამოსავალი" მონახა: „ჩვენი ოპონენტები ბევრს ლაპარაკობენ იმაზე, თუ პეტრეს რომელიც შეეძლო დაეწყებინა მაშინვე ორი სახელის ხსენების დღე. აბა, არა სავსებით ნორმალური სიტუაციის ჩარჩოში ცალკერძო დაამუშავა ე.ჰონიგმანი, რომელიც, როგორც ცნობილია, ივარაუდა, რომ პეტრემ «ჯერ კიდევ სიცოცხლეშივე დააწესა იეროთეოსის ხსენების დღე იმავე 4 ოქტომბერს». ამისი დამადასტურებელი დოკუმენტური მონაცემები არ მოიპოვება, სამაგიეროდ არსებობს ფაქტობრივი მონაცემი: 4 ოქტომბერს დაწესდა იეროთეოსის ხსენება, რომელსაც ემთხვევა იოანე ევნუქის ხსენების დღეს. «პეტრე იბერის ცხოვრებიდან» ცნობილია, რომ პეტრემ დააწესა თავისი მასწავლებლის იოანეს ხსენების დღე 4 ოქტომბერს. ეს არის და ეს. რამდენიმე ხნის შემდეგ იოანე გაქრა, ხოლო მის ადგილას დარჩა სახელი იეროთეოსი" (ПИ, გვ. 254). შ.ნუცუბიძე კარგად შენიშნავს, რომ ე.ჰონიგმანი ცდება მაშინ, როცა იეროთეოსის ხსენების დღის დაწესებას პეტრეს მიაწერს, მაგრამ მან (შ.ნუცუბიძემ) ვერ ახსნა, თუ საეკლესიო კალენდრიდან რატომ გაქრა სახელი იოანე ან როდის, ვის მიერ და როგორ შეიცვალა იგი იეროთეოსით. მე ვწერდი (გვ. 54-56) და ახლაც ვიმეორებ: იეროთეოსის დღესასწაული 4 ოქტომბერს დაწესებულია არა იმიტომ, რომ ამ დღეს იოანე ევნუქი გარდაიცვალა, არამედ იმიტომ, რომ 3 ოქტომბერი დადგენილი იყო დიონისეს სადღესასწაულო თარიღად და ეტყობა ამ მთავარი დღესასწაულის დაყოლებით შემოსახსენებელი დღეობა, როგორიც მთავრის გაგრძელება და შევსება. ე.ჰონიგმანს ეს გარემოება არ გაუთვალისწინებია, მას გვერდს უვლის აგრეთვე შ.ნუცუბიძე, ხოლო შ. ხიდაშელი აი რას წერს: „ჰონიგმანის მოსაზრებას შეიძლება შევსება იმ

შემთხვევაში, [illegible] [illegible], რომ ეროტიკული არის ქვეცნობიერში, რომ [illegible] სიყვარულის [illegible] ამ სახელწოდებით და [illegible] იგი [illegible] დღეს". ამას ხშირად იმეორებდა შ.ნუცუბიძე, [illegible]: [illegible] ნამდვილი ეროტიკული და არა [illegible] ეროტიკული, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] (ПИ, გვ. 216, 220). მაგალითად, [illegible] [illegible] [illegible] (ქვეცნობიერში), რომელიც [illegible] არ [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ([illegible] [illegible] [illegible]) [illegible], რომ ეროტიკული (= [illegible] [illegible]) [illegible] [illegible]? [illegible] [illegible], რომ [illegible] [illegible] ეროტიკული [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible], რომელიც [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible]. მაგ., [illegible] [illegible] „სიყვარულის [illegible]" (KG., VII, გვ. 134-135) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ეროტიკულს, [illegible], [illegible] და [illegible]. ეს ცნება შ.ნუცუბიძის თვალსაზრისის ეწინააღმდეგება. ამიტომაც [illegible] იგი: „ჩვენ ყველას [illegible] [illegible], მე ([illegible]) არ [illegible]". „[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]" და სხვ. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], რომ [illegible] [illegible]? [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]? [illegible] სიყვარულის [illegible] და [illegible] [illegible], რომ ეროტიკული [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible], [illegible] [illegible] [illegible], რომ [illegible] [illegible] „[illegible] [illegible] ეროტიკულისათვის და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible]", [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

განმარტავენ, რომ „შემდგომად დიდის [illegible] [illegible] ნეტარისა იერუსალიმს [illegible] დიდი დიონისიოს, რომელიცა [illegible] [illegible] [illegible] პავლეს მოწაფე იყვნეს", [illegible] და რომელიც [illegible] [illegible] იერუსალიმს, რომ „[illegible] [illegible] მათ საქმეთა და [illegible], [illegible], [illegible] მან [illegible] [illegible] მან ყოვლისა [illegible]", ყოველივე ეს მათ [illegible] და [illegible], რომ იერუსალიმის მახლობლად მოღვაწეობდა I საუკუნეში ათენელი მოძღვარი და [illegible] დიონისე არეოპაგელი. სულ სხვაა, [illegible] რომ [illegible] [illegible]. შ. ნუცუბიძისა და ე. ჰონიგმანის ვარაუდი ვერ დაადასტურებს ამ ძველ ავტორებზე, რომლებიც [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ცნობილი ფაქტია, რომ ლიტურგიკულ წყაროებში 19 მაისის თარიღით იხსენიება „[illegible]" [illegible] „ნეტარი [illegible] [illegible] [illegible]", რომლებიც [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] კალენდრებში 27 აპრილის იხსენიება [illegible] [illegible], რომლებიც [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. რით აიხსნება კალენდრებში მათი მოხსენიების ფაქტები? — იმით, რომ ეკლესიამ იოანე ([illegible] [illegible]) და [illegible] [illegible] [illegible] მოიხსენია და [illegible] დაწესეს მათი ხსენების დღეები.

შ. ხიდაშელი ნათლად მიუთითებს, რომ „არეოპაგიტის თხზულებათა «კორპუსის» [illegible]" ე. ჰონიგმანის [illegible] ვერსიები. ამასთან: ეს შემთხვევაში [illegible] [illegible] საზოგადოების ლიტერატურაში. „მას მნიშვნელოვანი [illegible] [illegible] ე. [illegible]". [illegible] [illegible]: ე. ჰონიგმანის მოსაზრება [illegible] [illegible] (გვ. 49). ეს [illegible]: [illegible] [illegible] [illegible] ლიტერატურის [illegible] [illegible]. ე. ჰონიგმანის მოსაზრებათა შესახებ მან მოგვცა სწორი, მეცნიერული და...

[illegible] [illegible]; ორიოდე შემთხვევას [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] და [illegible] [illegible], რომ დიონისეს და იერუსალიმის ხსენების დღეები ყოველთვის არ მოდის 3 და 4 ოქტომბერს. მაგ., ვ. [illegible] მიხედვით, [illegible] კალენდრებში იერუსალიმის ხსენების დღედ დადგენილია 16 აპრილი და 29 მაისი, ხოლო დიონისეს დღედ — 9 მაისი, 14 სექტემბერი, 20 ოქტომბერი, 19 ნოემბერი (გვ. 36-37), [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] მიხედვით კი — 19 დეკემბერს. ეს ფაქტები ე. ჭანიშვილის „[illegible]" სამართლიანად [illegible]. [illegible] [illegible] ნუცუბიძე-ჭანიშვილის მოსაზრებას, რომ ათონის ივერიის მონასტერში XI საუკუნეში [illegible] ქართველ მწერალს და [illegible] [illegible] [illegible]²². ვფიქრობ, რომ „იეროთეოსი" არ [illegible] [illegible] [illegible] (ან ფსევდონიმი), რასაც ასე დაჟინებით იმეორებს ე. ჭანიშვილის [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] ქრისტიანულ მწერლობაში [illegible] [illegible] [illegible], [illegible], მაგ., [illegible] „[illegible]".

შ. ნუცუბიძის „იდენტიფიკაციის"
არგუმენტები

ფსევდო-დიონისე არეოპაგელის საიდუმლოებას შ. ნუცუბიძე ოცდახუთი წლის განმავლობაში დასტრიალებდა თავს. მის ამოცანასთან დაკავშირებით მან მრავალი ისტორიულ-ლიტერატურული და ფილოსოფიუ-

---

22 მ. ჯობაძე, ქართველები ბიზანტიის სასულიეროსა და კულტურულ ცენტრებში, 1954, გვ. 95.

ცენტრალიზებული სახელმწიფოს აღზევა და განვითარება, რამაც ხელი შეუწყო ქართული ლიტერატურისა და ფილოსოფიური აზროვნების განვითარებასა და ჩამოყალიბებას, მაგრამ მისი დაუცხრომელი ძიება ფსევდო-დიონისეს ვინაობის ამოსაცნობად და [illegible] მცდელობა თავის შეხედულებათა დასაბუთებად მაინც მსჯელობით დამთავრდა. [illegible] წიგნის ნამდვილი ავტორის ვინაობის დადგენა [illegible] [illegible] საუკუნის [illegible], რადგანაც დიონისე არეოპაგელის სახელით [illegible] შრომები დიდი საღვთისმეტყველო მიჩნეული და, [illegible] ~~ამ მხრივ~~ რამე ახალი მასალა არ აღმოჩნდება, მანამდე ეს საკითხი [illegible] დარჩება, რომელსაც მისი [illegible] ნაბეჭდი ლექსიკონი.

შ. ხიდაშელი ფიქრობს, რომ ნუცუბიძე-კონრადის თეორია სწორია, რადგან საქართველო მაშინ მოწინავე სახელმწიფოდ დასახელდება, და მაშინ ყველაფერი რაზეც [illegible], ხოლო მის წინააღმდეგ კამათი სხვა [illegible] შედეგს არ გამოიღებს. ვკითხულობთ [illegible] [illegible]: რატომ დავასაბუთოთ მათი სახელი, რომელსაც არ მოეძებნება გამართლება და ლოგიკური საფუძველი? მაგ., შ. ნუცუბიძე წერს: „საქართველოში მაშინ უკვე ცნობილია, რომლის მიხედვით დიონისეს სახელით დაკავშირებული წიგნები სხვა [illegible] დაწერილად ითვლებოდა, ამასთან [illegible] [illegible] ყველაზე [illegible]. XII საუკუნეში ცნობილ განათლებულმა პოეტმა, [illegible] ჩახრუხაძემ, თავის თხზულებაში «თამარიანი» ამ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]". ან: „XI-XII საუკუნეების საქართველოში უკვე კარგად იცოდნენ «ფსევდო-დიონისეს» საიდუმლოება, იცოდნენ, რომ წიგნები, რომელსაც მიეწერება დიონისე არეოპაგელს, ეკუთვნის არა დიონისეს, არამედ ამ მოაზროვნის პეტრეს, რომელიც დაფარული იყო დიონისეს სახელით". ეს მოსაზრება

არის მეტაფორის იდენტიფიკაციის ერთ-ერთი მთავარი საყრდენი. მართლაც და, თუ საქართველოში იცოდნენ, რომ დიონისეს სახელი ასოცირებული ჰქონდათ არა პეტრე იბერიელი, სადაც გამოკვეთილი ყოფილა — „დიონისე არეოპაგელი" უნდა ვნახოთ პეტრეს ცხოვრებიდან. მაგრამ ის, რასაც შ. ნუცუბიძე ხშირად იმოწმებს თავისი იდენტიფიკაციის გამყარებისათვის, ერთ-ერთი ასეთი საბუთია, რომლის დასაბუთება შეუძლებელია. როგორც გამოკვლეულია ჩემ წიგნში (გვ. 9-75), ქართული წყაროები ამის საწინააღმდეგოს მეტყველებენ. ძველ საქართველოში არავინ არ იცოდა ფსევდო-დიონისეს საიდუმლოება და მას არც არავინ უკავშირებდა პეტრე იბერიელს. ეს ვარაუდი კი არა, უდავო ფაქტია. ვინც ჩვენს ძველ მწერლობაში ეძებს ნუცუბიძე-ჰონიგმანის იდენტიფიკაციისთვის დამადასტურებელ მასალას, მას უნდა მოგახსენოთ, რომ იგი ვერ მოიძიებს! საწინააღმდეგოდ, პირიქით ძველი ქართველთათვის არეოპაგიტული კორპუსის ავტორად ითვლებოდა არა ფსევდო-დიონისე, V საუკუნის ნეოპლატონიკოსი ღვთისმეტყველი, არამედ — დიონისე არეოპაგელი, I საუკუნის ათენელი ეპისკოპოსი, ვინც მოციქულის მიერ გაქრისტიანებული და წმინდათაგან 3 ოქტომბერს თაყვანისცემული მოწამე.

შ. ხიდაშელი ამ დებულების დასტურად იშველიებს დიონისეს „ავტობიოგრაფიას" (VIII ს.), რომელშიც ამ სწავლულ სქოლიასტის სიტყვით არეოპაგის ნაწყვეტი, შემდეგ კი დასძენს: ეს ძეგლი თუ არ გამოდგება ნუცუბიძისეული დასკვნისათვის, „რომ სავსებით ცხადია, რომ არ მით უმეტეს არ გამოდგება დასკვნისათვის, რომელსაც ივ. ლოლაშვილი აკეთებს". რა თქმა უნდა, არ არის „სავსებით ცხადი"! ჩემი დასკვნა ეყრდნობა დიონისე არეოპაგელზე არსებულ ძველ ქართულ ცნობადობას, რომლებიც დაცულია IX – XVIII საუკუნეების წყაროებში, შ. ხიდაშელი კი

სიღრმეში გადაწყვეტილი მნიშვნელობა, რომელიც ამ ცნებებით გამოიხატება. რაც აუცილებლად არ ასახულა ლიტერატურულ წრეში, ეს არ ნიშნავს, რომ „ივერიელებმა" [illegible] იმათ წინააღმდეგ, ვინც დიდად ლიტერატურულ ამ წრეში [illegible] სწორედ[23]. ვფიქრობ: მისი ღვაწლი არა მარტო დიდია, რომელიც [illegible] ყურადღების. ქართველ ივერიელთა, რომელიც დიდად [illegible], არ [illegible] ლიტერატურულ წრეში. არ [illegible] მიზეზი და მიზანი [illegible], რომ იგი მათ [illegible] (არც მათი [illegible]), „ივერიელებისა" [illegible] გე-ნერაციაში, რომ მას შემდეგ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] მოსაზრებული ხელმძღვანელობა და დიდად ლიტერატურული. მით [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible], რაც [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], ე.ი. ლიტერატურული წრეთა ივერიელთა ([illegible] [illegible] [illegible] [illegible] წინაშე [illegible] [illegible]) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] და [illegible], რაც [illegible] [illegible] [illegible], არ [illegible] [illegible], რომ [illegible] ქართული [illegible] [illegible] [illegible] და მისი [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], რომელსაც დიდად ლიტერატურულ [illegible] და [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] არა [illegible] VIII-IX, ვიდრე XVIII-XIX საუკუნეებამდე კი არ ყოფილა.

შ. ნუცუბიძის წინამძღვართა ერთი ნაწილი, რომელიც [illegible]-ქართული ლიტერატურული ჭეშმარიტების [illegible] ემყარება, [illegible]

---

[23] ხელნაწერში [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]: [illegible] „ამ სწორედ", [illegible] „სწორედ".

განვიხილე ჩემს წიგნში (გვ. 43-74, 163-171) და მასზე სიტყვის გამეორებას არ ვაპირებ, აღვნიშნავ მხოლოდ, რომ ის წყაროები არ ადასტურებენ შ. ნუცუბიძის იდენტიფიკაციის სისწორეს; ხოლო წინამძღვრები კი, როგორიც მაგ., ა. ქრონოლოგიური — ფსევდო-დიონისეს და პეტრე იბერიელის მოღვაწეობის დროის დამთხვევა, ბ. გეოგრაფიულ-კულტურული გარემოს ერთიანობა და გ. ფილოსოფიურ-თეოლოგიური — ადამიანის ღმერთქმნისა და დუმილის შესახებ მოძღვრების გამოვლენა „პეტრეს ცხოვრებაში" და მისივე ასევე არეოპაგიტულ წიგნებში — გვისურათებენ მხოლოდ იმ ეპოქის სულიერ განწყობილებას, ადამიანთა ინტერესებსა და კულტურულ დონეს, როგორშიც შეიქმნა არეოპაგიტული კორპუსი. ეს წინამძღვრები მკვლევარს დაინტერესებენ, მასალის ღრმად და მრავალმხრივ შესწავლას აიძულებენ, მაგრამ პრობლემას ვერ გადაჭრიან, თუნდაც რომ ფსევდო-დიონისესა და პეტრე იბერიელის მსოფლმხედველობაში შეხვედრის ბევრი დადგენა შევძლოთ, რადგანაც ხშირად ხდება, რომ ერთი და იმავე ეპოქისა და კულტურული წრის ორ მოაზროვნეს ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად უმუშავდებათ ერთნაირი შეხედულებები, განწყობილებები და, გნებავთ, მსოფლმხედველობაც. მაგრამ დავანებოთ თავი ამ ზოგად მსჯელობას და კონკრეტულად ვიკითხოთ: შეიძლება თუ არა ფსევდო-დიონისესა და პეტრეს მსოფლმხედველობათა მსგავსების დადგენა? საამისოდ არეოპაგიტულ წიგნებს რა შევუპირისპიროთ? პეტრეს სახელით ჩვენამდე ხომ არც ერთი წიგნი არ მოუღწევია? აი, რას წერდა შ. ხიდაშელი 1957 წელს: „რა თქმა უნდა, თანამედროვე მეცნიერების განვითარებაში რომ პეტრე იბერის უცხოური

თიხფილებში აღმოჩენილიყო, მაშინ არეოპაგიტიკის ავტორობის საკითხის გადაწყვეტა ბუნებრივ უფრო ადვილი იქნებოდა. მაგრამ ასეთი თიხფილებში არ არსებობს და, მაშ, არც ამგვარი შეფასების საფუძველი არსებობს"[24]. ამიტომაც არის, რომ [illegible] ჩვენს საინტერესო მთავარ კითხვასთან დაკავშირებით — პეტრე ეწეოდა თუ არა ლიტერატურულ საქმიანობას — ერთ სიტყვასაც არ ამბობს. მაგრამ ეს კითხვა ხომ დიდად აინტერესებდა შ. ნუცუბიძესა და ჰონიგმანს? ამ შემთხვევაში შ. ხიდაშელი მასზე წერს, თითქოს მან კარგად იცის, რომ არც ასურული და არც ქართული წყაროებით არ დასტურდება, რომ პეტრე ეწეოდა ლიტერატურულ საქმიანობას. მაშასადამე, პეტრეს მოღვაწეობის შესასწავლად რჩება მხოლოდ ზაქარია ქართველის „პეტრეს ცხოვრება", ზაქარია რიტორის „საეკლესიო ისტორია", „სევეროს ანტიოქიელის ცხოვრება", „მოთხრობა ესაია ასკეტის მოქალაქობიდან" და იოანე რუფუსის „პლეროფორიები". ხსენებულ წყაროებში კი ადგილ-ადგილ გვხვდება თითოოროლა ცნობა პეტრეს მოძღვრულ თვალთახედვაზე, რის მიხედვითაც, რა თქმა უნდა, შეუძლებელია პეტრეს ფილოსოფიურ-თეოლოგიური შეხედულებების დადგენა და არეოპაგიტულ მოძღვრებასთან მათი შეპირისპირებით განხილვა. ამასთან პეტრეს ასკეტურ-მისტიკური თვალსაზრისი, რომელზედაც ყურადღებას ამახვილებს შ. ნუცუბიძე[25] და რომელიც ხსენებული ასურული წყაროებიდან ცნობილი, არაფრით [illegible] ზოგადქრისტიანული მოძღვრებისაგან და მასში არ შეიმჩნევა ისეთი რამ, რაც მხოლოდ არეოპაგიტულ [illegible] [illegible] მიუთითებდა[26].

---

[24] ჟურნ. „მნათობი", 1957, № 5, გვ. 152.

[25] შ. ნუცუბიძე, ქართული ფილოსოფიის ისტორია, I, 1956, გვ. 163-169.

[26] შდრ.: კ. კეკელიძე, ეტიუდები, IV, გვ. 44-45.

წარმოვადგინოთ ყოველივე ეს კონკრეტული მაგალითებით:

შ. ნუცუბიძე წერს: „შენახულია პეტრე იბერის გამონათქვამები, ცალკეული სახელები, დამახასიათებელი სიტყვები და წარმოდგენები, რომლებიც არეოპაგიტულ წიგნებში მოცემული [illegible] ელემენტებს ემთხვევა"[27]. ეს ელემენტებია ის აზრები, რომელთაც გამოხატავს პეტრე იბერი [illegible] [illegible]"; სახელდობრ, „აზრები, რომლებიც შეეხებიან «სიკეთისაკენ პირდაპირ სავალ გზას»", ხოლო ეს გზაა მოძღვრება, „რომელსაც, არეოპაგიტული წიგნების მიხედვით, პირდაპირ მივყავართ სიკეთისაკენ"[28] ან: „«Размышление о прямом пути к добру», которое приписывает биограф Петру Иверу, и есть предмет рассуждения главного ареопагитического произведения — «Наименование богов»"[29].

ხსენებულ თხზულებათა შედარება ამგვარი დასკვნის უფლებას არ გვაძლევს. „პეტრეს ცხოვრების" სირიულ რედაქციაში ვკითხულობთ:

„როდესაც ის (პეტრე, ი.ლ.) [illegible] ცხოვრობდა, [illegible] [illegible] ერთად ხშირად [illegible] წმინდა [illegible], რომელიც იმხანად ცხოვრობდა [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] სხვ. კვლავ სურვილში, უზიარებდა მას ყველა თავის აზრს და კვლავ მხურვალედ მიიყვანა პირდაპირ მიმართულებით ღვთისაკენ სავალ სათნოების გზაზე"[30].

---

27 შ. ნუცუბიძე, ქართული ფილოსოფიის ისტორია, I, გვ. 164.

28 იქვე, გვ. 163-164.

29 Ш. Нуцубидзе, Тайна Псевдо-Дионисия Ареопагита, 1942, გვ. 32.

30 Petrus der Iberer, გვ. 51; შდრ. „[illegible]", II, გვ. 281.

[illegible] ავთანდილი მოგვითხრობს, რომ [illegible] ხშირად ნახულობდა [illegible], მას თავის [illegible] [illegible] და მისგან [illegible] [illegible] თავის [illegible]. ეს [illegible] და ეს. გამოთქმა „[illegible] [illegible] ღვთისაგან სავალი სიკეთის გზა", რომელსაც შ. ნუცუბიძე [illegible] [illegible] [illegible], ნიშნავს: ვისაც სურს ღვთისაგან [illegible] [illegible], უნდა დაადგეს სიკეთის გზას. ეს გზა კი [illegible] [illegible] [illegible] ღვთისაკენ. ეს აზრი [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] „[illegible]", და მას არა აქვს ისეთი ნიშან-თვისება, რომ „ვეფხისტყაოსანში" [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]: „[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], რომ ის размышлял о добре и прямым путем шел к нему. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]" (ბალმონტი).

ამას [illegible] [illegible] [illegible], რომ ავთანდილს [illegible] — „ging wieder feuriger in grader Richtung den Weg der Tugend in Gott" — შ. ნუცუბიძეს [illegible] [illegible] [illegible] „шел прямым путем к добру" (Тайна, გვ. 28).

ასევე [illegible] სხვა [illegible].

მაგ., [illegible] ავთანდილი [illegible] [illegible] [illegible]: [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]: „[illegible] [illegible] [illegible]..., [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible]. ამ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

ხოლო ჩვენ ჩუმად ვიდექით იქვე და სირცხვილით ვიკუნტებოდით. [illegible], როცა თავისთავს დაუმორჩილებდა, [illegible], [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible], სანამ [illegible] სიწმინდეს, სადაც მისი [illegible] [illegible] იყო, და მას [illegible], როდესაც [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible]" (გვ. 91)

ან კიდევ:

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]: [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] და [illegible]: „[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]! [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], როდესაც ჩვენ [illegible]" (გვ. 44; 275).

მაშასადამე, ტიციანის მიხედვით, ღვთაების [illegible] და [illegible] [illegible] ექსტაზის, [illegible] და მისტიკური [illegible] [illegible]. შ. ნუცუბიძე [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] ამბობს: „ექსტაზისა და მისტიკური შთაგონების სურვილი, [illegible] [illegible] [illegible]: [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ალმანახებში «[illegible] [illegible]» და «მისტიკური [illegible]», [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]" „ტიციანის [illegible]" [illegible], — და იქვე იმოწმებს [illegible] „ტიციანის [illegible]" [illegible] [illegible] [illegible] (გვ. 166). მაგალითად, [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], და [illegible] [illegible]: „[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] (ღვთაების, ი.ლ.) [illegible], [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]" (გვ. 25); ან: „ხოლო ჩვენ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

სიღრმეთაგანისა სასწაულისა შემოქმედებისა" (იქვე). ასევე, მის მიმდევრებმა, ღვთაებისადმი წვდომის გზაა ექსტაზი, დუმილი და ლოცვა. მაგრამ ეს [illegible] ზოგადფსიქოლოგიურია და საყოველთაო ყველა მისტიკოსისათვის, ვინც კი მიელტვოდა ღვთაება=ადამიანისაკენ (ანა ალ ჰაკ). ასევე მისტიკური ყურანისეული მოტივი ვედრებაში (3,16) ნათქვამი: „[illegible] შენი [illegible]" (შდრ. რუსთველის აზრი: „[illegible]"). ხოლო სწავლობით ლოცვისადმი [illegible] აქვთ [illegible] (ფურც. 379ბ.), [illegible] (ფურც. 394ა.), [illegible] (ფურც. 373ა.) და [illegible] (ფურც. 407ბ.). ექსტაზის [illegible] ყველა ასეთი, რომლებსაც კი [illegible] ეგვიპტის, [illegible] [illegible] [illegible], რომელთაც ასკეტი და მისტიკოსი, მათი [illegible] და ამით იხსნება, რომ მის მიმდევრებში [illegible] რუსთველის ხილვებში და სიზმრებში, რომლებშიც დაკავშირებულია დუმილი, ლოცვა და ექსტაზი. ჯერ კიდევ შ. ნუცუბიძე სწორად აღნიშნავს: „ექსტაზისა და სიმღერის [illegible] [illegible] [illegible] ყველა მისტიკოსს ლაპარაკობდა და ამ სახით ეს [illegible] წარმოდგენა მათ წრეში, რამდენადაც მის [illegible] სწამდათ" (გვ. 165), მაგრამ ამ წრის [illegible] იყო [illegible] [illegible] და წმინდა ასკეტურ-მისტიკურ თვალსაზრისში, რომლებშიც ვლინდება [illegible] [illegible] [illegible], ამიტომ ეძებს ინდივიდუალური მიმდევრების ასახვას.

სარწმუნოებრივი აღმსარებლობით ქრისტე იყო მაცხოვარი, [illegible] ქრისტეს ღვთაებრივ ბუნებას. ამას [illegible] [illegible] მის თანამედროვე მოღვაწეები. როგორც შ. ნუცუბიძე შენიშნავს, „ადამი და მაცხოვრისეული ადამიანი არეოპაგიტულ წიგნებში არაა" (Тайна, გვ. 10), თუმცა [illegible] [illegible] ფსევდო-დიონისეს წიგნებში „მაცხოვრისეული

მიმართულების თხზულებათა ავტორს". ისიც ვთქვათ, რომ არეოპაგიტული მოძღვრება დიოფიზიტების წინააღმდეგ ბრძოლაში მოიშველიეს მონოფიზიტებმა, მაგრამ „საღმრთოთა სახელთათჳს" ფურცლებში აშკარად ჩანს ავტორის დიოფიზიტური აღმსარებლობა, რომელიც აღიარებს ქრისტეს ღვთაებრივ და კაცობრივ ბუნებას. დიონისე არეოპაგელის ხსენებული სამოციქულო მწერალი [illegible] სრულიად [illegible] ქრისტე-ღმერთის (ქ-ღმერთის) განკაცებაზე (მის მიერ ადამიანური ბუნების მიღებაზე), რაც მონოფიზიტებისათვის და ევტიქე [illegible] მიმდევრებისათვის მიუღებელი იყო. სხვაგან ფურცლებში ვკითხულობთ: „რამეთუ ჩუენებრ ჭეშმარიტებით ყოვლად განკაცებითა ჭეშმარიტებით მეზიარა ჩუენ ერთითა მით გუამითა თჳსითა სიტყუამან ღმრთისამან და თჳვისა მიმართ თჳსისა აღუწერლად და შეერთა ღმრთეებამან უცვალებელი სიგლახაკე ჩუენი, რომლისა მიერ [illegible] განუყოფელად შეერთებაჲ (ერთბუნებოვანი გზით, ა. ლ.) და განურჩევლობაჲ ქმნური მიიღო ყოველმან და შინაგან ბუნებისა ჩუენისა იქმნა" (გვ. 8-9). ან კიდევ: ქრისტე-ღმერთი თავისი განკაცებით „ბუნებისა ჩუენისაებრ მოვიდა კაცთ-მოყუარებისათჳს და ჭეშმარიტებით კაც იქმნა და მამაცუ იქმნა ზეშთა-ღმრთეებითა,... უქცეველად და შეურევნელად მეზიარე ჩუენ და არარაჲ ევნო ზეშთა-სავსისა მის და განუყოფელისა დაცარიელებისაგან, არამედ რამეთუ ყოვლითა ახლითა უცხოებისა აჩუენა ბუნებითათა წესთა შინა ჩუენთა ზეშთა-ბუნებისა შჯულთაებაჲ და არსებაჲცა ჩუენსა შინა არსებათა ზეშთაარსებაჲ, რაჟამს ყოვლადვე ბუნებითნი სახენი ჩუენნი უზეშთაეს ჩუენსა აქუნდეს" (გვ. 23). მაშასადამე, ფსევდო-დიონისეს მოსაზრებით, ქრისტე არის ღმერთი და კაცი, ყოველთა და

ჟამიერი, ხუცთა ბუნებური და ჩვენი ბუნების მიხედვით. ქრისტეს ორბუნებოვანობაზე [illegible] ფსევდო-დიონისეს გამოთქმებიც: „ჩვენებრი [illegible] [illegible] ღმრთისაჲ", „მამაკაცებრ არს-ქმნილ [illegible]" (გვ. 21), ან: „სიცოცხლე ჩვენდა მიმართ განკაცებაჲ" (გვ. 182), ანდა: „ხუცთა-ანბანისგან იესუ თავს-იდვა კაცობრივ ადამიანებრივითა [illegible] არს-ყოფაჲ" (გვ. 226). ერთ ადგილას კი მწერალი დიოფიზიტური თვალსაზრისით სწორედ ნათლად ჩამოწერს. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ვკითხულობთ: „ვითარ იწყო იესუს ყოველთა მიერ [illegible], ყოველთა კაცთა თანა განწესებულად? რამეთუ არა ვითარცა მხოლოდ კაცთაჲ [illegible] იგი კაცად, არამედ ვითარცა-იგი თვით ყოვლად სრულ [illegible] კაც არს. [illegible] იესუს არა კაცობრივ განკაცებულ, რამეთუ არა [illegible] კაც არს (არცა ხუცთა-სახელის [illegible] [illegible] კაც [illegible]), არამედ [illegible] კაც, რომელსა-იგი ჰმართებს კაცთა-მოყვასობით ხუცთა-კაცთა და კაცობრივ არს-იქმნა კაცთა [illegible] [illegible] [illegible]" (გვ. 234).

ამ ამონაწერებში განვითარებული შეხედულებები ქრისტეს ღვთაებრივ და კაცობრივ ბუნებაზე ([illegible] [illegible] ღვთაებაზე) [illegible] დიოფიზიტური მოძღვრებაა, რომელიც აღიარებს [illegible] ქრისტეს ღვთაებრიობას, მას განყოფილს კი გამორიცხავს. ამიტომაც [illegible] [illegible] [illegible], თუ ფსევდო-დიონისე ვინაა [illegible] [illegible], მას დიოფიზიტური შეხედულებებში წარმოდგენილი [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] აქვს. [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და ამ მის თანამედროვე [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] წიგნები [illegible], მაგრამ [illegible] შევათავსოთ მასთან დიოფიზიტური შეხედულებანი? ცხადია, ეს წინააღ-

[illegible] ამართლებს ნუცუბიძე-ჰონიგმანის იდენტიფიკაციას. პეტრე იბერიელი და ფსევდო-დიონისე სხვადასხვა პირია. ეს იქნება მათი მოღვაწეობისა და ქრონოლოგიური მოწმობის შედარებითი შესწავლიდან. საბოლოოდ დასკვნა გამოტანებულია.

* * *

რაკი პეტრე იყო მონოფიზიტი, ბუნებრივად ჩნდება, როგორ იგი ქალკედონის დოგმატიკური ეკლესიის მიერ ღვთისმშობლად იწოდებოდა. მაგალითად, სამართლიანი კავშირი ქართულ მწერლობაში არ შეინიშნება, მაგრამ იგივე ყოველთვის მიზეზი, რომ ... წყაროებში პეტრეს სახელი გვერდს ... ხაზგასმით. ეს მოსაზრება გამოთქვა ი. ჯავახიშვილმა[31], ხოლო შ. ნუცუბიძემ იგი გამოიყენა მეტად თვალსაჩინოდ ფსევდო-დიონისესა და პეტრეს იგივეობის დასადგენად: რაკი სევერიანელთა წრეებში 532 წლის საეკლესიო კრებაზე მონოფიზიტებმა მოიშველიეს დიონისეს თხზულებები კამათში, ხოლო მართლმადიდებლებმა მათი ავთენტურობა სადავოდ აქცია, ეს მოწმობს, რომ ფსევდო-დიონისეს თხზულებები ერეტიკულია (ანტი-დიოფიზიტური), მისი ავტორი კი — ცნობილი ერეტიკოსი. მაშასადამე, ფსევდო-დიონისე და პეტრე ერთი ეპოქისანი: ორივე ცნობილი ერეტიკოსია, რაც მათის იგივეობას ადასტურებს.

რა თქმა უნდა, რომ სხვადასხვა ლიტერატურული ვერსიის ავტორი ქრონიკული დაკავშირება ყალიბდებოდა. საქართველოში პეტრეს ორივენი არ ჩვენამდე (ყოველ შემთხვევაში ამის კვალი ქართულ მწერლობაში არ არის შემონახული) და არც მონოფიზიტური მოძღვრება იცნობდა

---

[31] ი. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, I, 1960, გვ. 310.

ერეტიკულად. პირიქით, პირველი აღიარებული იყო ქართველთაგან წმინდად, როგორც ეს ორთოდოქსული ქრისტიანობის იერარქიული სისტემის წარმომადგენდა (ანგელოზთა სამყარო ციური წყობაში განსხეულებული იყო მიწიერული ეკლესიის იერარქია).

შ. ხიდაშელი ამ საკითხს ხედავს ასე, ამბობს, თითქოს რომ ერთმანეთში ვერ ეტევა ერესისადმი ქართველთა დამოკიდებულებამ ორ სხვადასხვა (XIII საუკუნემდელ და შემდგომდროინდელ) ეტაპზე, სადაც ორთოდოქსული მიმდევრების რომის გავლენით რა თუ სხვაგან არის არ განიცადა, რასაც ვეყრდნობი იოანე დამასკელს, ეფრემ მცირისა და არსენ იყალთოელის ავტორიტეტებზე. შემდეგ ის ცდება გამოარკვიოს, თუ რა არის „ერესი" და ვინ ვის უწოდებდა „ერეტიკოსს" ან „ორთოდოქსს". ამგვარი თეორიული შეგონება ორთოდოქსიის პრობლემას ვერ გაარკვევს. კითხვა დავსვით კონკრეტულად: ძველ ქართულ წყაროებში ერეტიკოსს მოიხსენიებდნენ შეიძლება თუ არა ნიშნავდეს მისადმი დევნას ან მისი სახელის წარხოცვას? — შეიძლება, მაგრამ განა შესაძლებლობა სინამდვილეა? რადგან ის ასე დავუშვებთ როგორც ყოფილა: ძველმა მასალებმა ჩვენამდე ვერ მოაღწია არა ერეტიკოსს „ხსენების წარხოცვის" გზით, არამედ — იმის გზით, რომ ჩვენი ძველი ეკლესიური მწერლობის ძეგლი „ჟამთა სიავემ" იმსხვერპლა? ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, ერთი რამ ცხადია: ერეტიკოსის სახელი სირია-პალესტინის ქართულ მონასტრებში მაინც არ იქნებოდა წარხოცილი. საზღვარგარეთ მყოფი ქართველები ვერ დაივიწყებდნენ ერეტიკოს ლევანს ამ საკითხის აქტუალობას და მათში ეკლესიურ-სარწმუნოებრივი საქმიანობის გაღვივებისათვის, რომლებშიც ისინი ცხოვრობდნენ და მოღვაწეობდნენ. ეს რომ ასე არ ყოფილიყო,

ზოგიერთი ქართველი ავტორიც არ დაეჭვდა „პეტრეს ცხოვრების", ქართულ ენაზე არ გამოცემულა მისი გადაკეთებული ვერსია და ამიტ [illegible] ჯერის მიმართულებაში დასავლეთიდან პეტრეს ავტორობის. რომელსაც სამეცნიერო წრეებში ქართველმა დავა დაუწყეს ქრისტიანული მიმართულებით დამუშავების მიზნით, მათ მაშინვე გაიზიარეს ზოგიერთის „პეტრეს ცხოვრება" და გადმოაქრისტიანეს კიდეც, რომ ქრისტიანულმ სულდგმულობით, ან ვინ იყო მათი სხვადასხვა სუფიზმს მიჯნურული და მიჯნურობასთან. პეტრეს განსხვავებულია, რომელსაც შ.ნუცუბიძე გულისხმობს, გამოწვეულია სწორედ ხელნაწერის დავის და არა იმის გამო, რომ ეკუთვნის XI საუკუნის მისტიკურ გადმოცემით ქრისტიანულ ლიტერატურულ წყაროში. რადგან შ.ნუცუბიძე ცდილობს, რომ ფსევდო-დიონისეს და პეტრეს განსხვავებულობა დაასაბუთოს [illegible] ამით არგუმენტებით, [illegible] მათ მიმართებაში ქვეყნების, რომლებსაც სამეცნიერონი ეწინააღმდეგებიან. მაგ., მუდმივი პეტრეს მისწრაფების შესახებ წერს: „ყველა მიმართულების მიხედვით, საქართველოში პეტრეს არსებობდნენ მისი მიმდევრები, რომლებიც VI საუკუნის დასაწყისში დაბრუნდნენ სირიიდან (იგულისხმება 13 ასურელი მამა, რომლებიც შ.ნუცუბიძე პეტრეს მოწაფეებად თვლიდა, ი.ლო.), ხოლო ეკლესიამ ის წმინდა მამად, რომელსაც ქალკედონიანელებმა აღიარეს მონოფიზიტურ წყაროებში. მაგრამ პეტრე საეკლესიო იქნა მოხსენიებული სირიდან, რომელსაც-რომ, მის მიმდევრებული წრეებიდან დაპატიმრებით. ხოლო რომელსაც მაინც მიეძღვნა პეტრეს ცხოვრებაში გამოსულა ქალკედონიანელი, მაშინ პეტრე ეკლესიის წიაღში ხელახლა იქნა დაბრუნებული" (ПИ, გვ. 256).

აი, ასე ესმის შ. ნუცუბიძეს ქართული ეკლესიის დამოკიდებულება პეტრიწისადმი XIII საუკუნემდე, სადაც ქართულად [illegible] ,,პეტრიწის ცხოვრება" გაჩნდებოდა, და მის შემდეგ. შ. ხიდაშელი ასეც ემხრობა შ. ნუცუბიძეს, თუ კი [illegible], თითქოს ხსენებული არ [illegible] ვუწერდეთ. ვეკითხებით ჩვენ [illegible]: საიდან იცის შ. ნუცუბიძემ, რომ საქართველოში ასეთი მამები პეტრიწის [illegible]? ვინ იცის ან სად წერია, რომ ეს მოღვაწენი იყვნენ პეტრიწის მოწინააღმდეგენი? და საერთოდ აქვს რაიმე საფუძველი წყაროში [illegible] ქართული ეკლესიის მიერ პეტრიწის შეწყნარებასთან? არ ყოფილა: XIII საუკუნემდე რომელ წყაროში წერია, რომ პეტრიწი ქართველმა ეკლესიამ ვერ შეიწყნარა, ვერ [illegible] საიდან [illegible]? ცნობილია იოანე-ზოსიმეს საეკლესიო კალენდარი, რომელსაც შედგენილი აქვს პალესტინური კალენდრის მიხედვით, ვინაიდან მოიხსენიებს ,,ღირსი სვიმეონ მესვეტის", შიო-მღვიმის მონასტრის წინამძღვარი (შედგენილი არსენ იყალთოელის მიერ), იოანე პეტრიწის ,,გალობანი ყოვლად წმიდათანი", მაგრამ ამ ლიტურგიკულ ძეგლებში არც პეტრიწის ხსენებაა და არც წინააღმდეგობის კვალია დაფიქსირებული; არც პეტრიწისადმი ასეთი მამათა დამოკიდებულებაა ცნობილი და არც ის ვიცით, იცნობდნენ თუ არა ეს [illegible] პეტრიწს. ეს რომ, შ. ნუცუბიძის შეხედულება ი. ჯავახიშვილის [illegible] მსგავსი [illegible] კი არ გაიზიარებდა, რომ ,,ის [illegible] მისდევდა, რომ ეკლესიურად [illegible] ანტი-[illegible] იდეოლოგიის", რომელსაც შ. ხიდაშელი იღებს, რაც — იმიტომ, რომ [illegible] [illegible] აზრი [illegible] მისდევდა, რომელიც ეწინააღმდეგება ჩვენს ისტორიულ სინამდვილეს.

„მიზეზთა წიგნი" და არეოპაგიტიკის პრობლემები

ქართულ არეოპაგიტულ პრობლემატიკაში 1942 წლიდან მწვავედ დგა საკითხი: რა იცოდა იოანე პეტრიწმა ფსევდო-დიონისეზე და გვამცნობს თუ არა იგი ცნობებში საიდუმლოებით მოცული ავტორის ვინაობაზე? შ. ნუცუბიძემ ამ საკითხს ჯეროვნად დაუკავშირა ფსევდო-არისტოტელეს ტრაქტატის, ე.წ. „მიზეზთა წიგნის" (ანუ Liber de causis-ის) წარმოშობის საკითხი და არეოპაგიტული საიდუმლოების გახსნისათვის ძირითად ამოსავალ პუნქტად სცნო იგი. მან ამ ფილოსოფიური ტრაქტატის გარშემო დაწერა და გამოაქვეყნა ხუთი ნაშრომი.[32] მათში თავისი თვალსაზრისი ასე ჩამოაყალიბა:

1. „მიზეზთა წიგნის" ავტორია პეტრე იბერიელი (იგივე ფსევდო-დიონისე). ეს ტრაქტატი თავდაპირველად დაიწერა ბერძნულად (თუ ქართულად) პროკლეს დიადოხოსის „კავშირთა" საფუძველზე და საქართველოში ჩამოიტანა ესპანეთში არაბებმა მიიტანეს. ქართული ტექსტი ხელთ ჰქონდა იოანე პეტრიწს, რომელმაც მიუთითა ცნობა, რომ „მიზეზთა წიგნი" პროკლეს „კავშირთა" პირველი გადმოცემაა და ეკუთვნის დიდების შარავანდედით მოსილ კაცს — პეტრე იბერიელს. ბერძნული ტექსტი ადრევე დაიკარგა, ქართული კი — XIII საუკუნის ახლო ხანში „საქართველოს ფეოდალური

---

[32] ესენია: „«მიზეზთა წიგნის» ავტორია პეტრე იბერი" (ჟურ. „მნათობი", 1959, №7, გვ. 122-132; შ. ნუცუბიძე, პეტრიწიანული ნა-

რეალიის გამოკვლევებთან დაკავშირებით". 2. „მიზეზთა წიგნი" არეოპაგიტიკული კორპუსის შემადგენელი ნაწილია, მისი შესავალია. იგი სწორედ ის წიგნია, რომელსაც ფსევდო-დიონისე ასახელებს, როგორც იეროთეოსის შრომას, „ღმრთისმეტყველებითი ანბან=შესავალის" სახელწოდებით. 3. „მიზეზთა წიგნის" არაბული თარგმანი, შესრულებული პეტრეს ყოფილი მოწაფის სერგი რეშაინელის მიერ, გადმოღებულია VI საუკუნის დასაწყისში ქართული ენიდან. 4. მისი ლათინური რედაქცია ასევე ქართულიდან IX საუკუნეში [illegible] [illegible] მიერ. 5. „მიზეზთა წიგნის" [illegible] ანალიზი, რომელიც ვერ გაითვალისწინა სწორედ დასავლეთის მეცნიერებმა, ადასტურებს ფსევდო-დიონისესა და პეტრეს იდენტურობას.

ამ დასაბუთებული კონცეფციით შ. ნუცუბიძემ მკითხველს გააცნო პეტრე იბერიელის ერთი დაკარგული შრომაც სამი სხვადასხვა არეოპაგიტიკული „კავშირთა" არა-არსებული „პირველი ქართული გადმოცემა", რომლისდაც თითქოს ცნობას გვაწვდის იოანე პეტრიწი; იეროთეოსის „ღმრთისმეტყველებითი ანბანა-შესავალი", რომლადაც ექსპერტ-

---

ნარკვევები, 1965, გვ. 53-73), „იოანე პეტრიწის დამოკიდებულება წინამორბედი ქართული ფილოსოფიისადმი" (შ. ნუცუბიძე, ქართული ფილოსოფიის ისტორია, II, 1958, გვ. 54-147; მისივე, История грузинской философии, 1960, გვ. 308-373), ხუთი თავი წიგნისა „Петр Ивер и античное философское наследие" (1963, გვ. 279-435), „რუსთაველი და ქართველი მოაზროვნენი" (ჟურნ. „მნათობი", 1965, №10, გვ. 103-115; შ. ნუცუბიძე, კრიტიკული ნარკვევები, 1968, გვ. 38-58) და „[illegible] წყაროები" (ჟურნ. „მნათობი", 1966, №6, გვ. 151-163; შ. ნუცუბიძე, კრიტიკული ნარკვევები, 1969, გვ. 139-155).

ცემს ამოწმებს ფსევდო-დიონისე „საღმრთოთა სახელთათვის" ტრაქტატში, და ფსევდო-არისტოტელური შრომა — „მიზეზთა წიგნი", რომელსაც საერთო არა აქვს რა არეოპაგიტულ წიგნთა ავტორთან, ერთიანდება შრომასთან და პროკლეს „კავშირთა" ქართულ გადმოღებასთან. ეს „უდავო ფაქტი", რომელთაც თავისას იწვევდა ფსევდო-დიონისეს ვინაობა, მოპოვებულია თვით მკვლევრის მიერ ხსენებული სამი სხვადასხვა თხზულების შესახებ არსებული ისტორიულ-ბიბლიოგრაფიული ცნობებისა და მეცნიერთა ვარაუდების კრიტიკულად შეჯერების გზით და გასაღებულია არეოპაგიტის ცნობაც — თვითონ ამ ქართველმა ფილოსოფოსმა განაცხადა, რომ ავტორს არეოპაგიტელმა ქართულ ტექსტს დართო „მიზეზთა წიგნი" — არეოპაგიტული კორპუსის შესავალი, რომელიც პროკლეს „კავშირთა" შემოკლებულ კომენტირებულ გადმოღებას წარმოადგენს. მაშ, განვიხილოთ ეს სამივე თხზულება და ცალკეულად თვითეული მათგანის რაობა.

* * *

1. Liber de causis ანუ „მიზეზთა წიგნი" ეწოდა XIII საუკუნეში ერთ ფსევდოარისტოტელურ ტრაქტატს, რომელიც მანამდე ცნობილი იყო როგორც „არისტოტელეს განმარტების წიგნი წმიდა სიკეთეზე" („Buch der Auseinandersetzung des Aristoteles über das reine Gute"). იგი შედგება 31 თავისგან (პარაგრაფისგან) და თითოეული მათგანი იწყება თეზით, რომელსაც მოსდევს მტკიცება (ან კომენტარი). წიგნის მთავარი იდეაა აბსტრაქციის ხარისხთა გაიგივება ყოფიერების საფეხურებთან. ეს იდეა უარყოფს ყოველგვარ სხვაობას რეალურ და იდეალურ წესრიგს შორის პარალელი, ადგენს მათ მსგავსებას; საგანთა და მოვლენათა შორის არსებობს მიზეზ-შედეგობრივი ურთიერთობას და ასეთ მიზეზად აცხადებს

უმაღლეს სიკეთეს, რომელიც, როგორც ყველა სხვა სიკეთის საწყისი, დაანაწევრებს ყოფნის ერთის — მიზეზობრივ საფუძველს.

ზედწარწერილის მიხედვით „მიზეზთა წიგნი" ავტორად არისტოტელეს ასახელებდა. მას შემდეგ, რაც თომა აქვინელმა დაადგინა, რომ ეს ტრაქტატი წარმოადგენს პროკლეს „კავშირნი ღმრთისმეტყველებითნი"-ს (იგივე „თეოლოგიის საფუძვლები"), მეცნიერებაში დაიწყეს ლათინური ფსევდო-არისტოტელური თხზულებებისა და წყაროების ძიებას, რომელთა რიცხვს მიაკუთვნებდნენ „მიზეზთა წიგნი" და რომელიც გავრცელდა აღმოსავლეთსა და დასავლეთში.

1882 წელს გამოქვეყნდა გერმანულ ენაზე ოტო ბარდენჰევერის მონოგრაფია „ფსევდო-არისტოტელური თხზულება წმინდა სიკეთის შესახებ, ცნობილი Liber de causis-ის სახელწოდებით"33. ამ ნაშრომში ავტორმა გაიზიარა თომა აქვინელის მოსაზრება — „მიზეზთა წიგნი" რომ პროკლეს „კავშირთა" ექსცერპტებია, და თვითონ დასძინა: „თომა აქვინელმა ყველაზე ნათლად გაარკვია ამ წიგნის წარმოშობა" და ჩვენ ამაზე მეტს ვერაფერს ვამატებთ (გვ. 12). მაგრამ ო. ბარდენჰევერმა მაინც „მიზეზთა წიგნი" პროკლეს ტრაქტატს დეტალურად შეადარა და დამოუკიდებლად დაადგინა, რომ არისტოტელეს სახელით ცნობილი ტრაქტატი არის პროკლეს თხზულე-

---

33 „Die pseudo-aristotelische Schrift über das reine Gute, bekannt unter dem Namen Liber de causis,... bearbeitet von Otto Bardenhewer". შრომა სამ ნაწილად იყოფა: პირველი ნაწილი ეძღვნება „მიზეზთა წიგნის" არაბულ ვერსიას, მასთან დაკავშირებულ ისტორიულ-ლიტერატურულ საკითხებს (გვ. 1-118); მეორე — ლათინურ ტექსტს, მის ისტორიას, ლექსიკურ დახასიათებასა და ვარიანტებს (გვ. 121-191), მესამე — ებრაულ ტექსტს (გვ. 305-323).

ძალიან გამოკვეთილი ექსცერპტები და მათი განმარტებანი. მან ამ შედარებისას გამოიყენა ტერმინოლოგიური შეხვედრების სამი კატეგორია ხაზით: ა. „მეფეთა წიგნის" რომელიმე ნაწყვეტი ფარავს (deckt sich) „ჯუანშერითა" ამ თუ იმ ადგილს, ბ. შეესაბამება (entspricht) ან ემთხვევა (fällt zusammen) იმ მას, გ. შეჯამებაა (ist eine Zusammenfassung) რომელიმე ნაწილისა. ავტორმა გამოიტანა ასეთი, რომელი რედაქცია ვის მიერ, სად და როდის შექმნა, მას ავტორის სიტყვით „ჯუანშერით" რა ტექსტი (ორიგინალი თუ ძველ-ქართული თარგმანები) ეკუთვნის, და ბოლოს დაასკვნა:

„მეფეთა წიგნის" „ავტორის წყაროდ ემსახურება (სწორედ) «ჯუანშერნი»: ის მთლიანად ამ ტრადიციის საფუძველზე დგას", აქედან იწყებს ფრაზებს, რომლებსაც მას [illegible] ეჩვენება ან მასში რაიმე მეფეთა განსაკუთრებული ინტერესს იწვევენ, მაგრამ ის ყო რა ყოველთვის ტენდენციური მონაცემები თავისთავად, რაც ცდილობს, რომ მან თავისი გამომხატველობითი უნარით ამ თვალსაზრისს რომანტიკული საერთოდ [illegible], და ამბობს, რათა თავის [illegible] ტექსტის [illegible] სრულად გადმოცემის (გვ. 47). „ყველა შესაძლებლობის მიხედვით (როგორც ჩანს, რომ) ჩვენი წიგნის ძველი ტექსტი არ არის თარგმანი, არამედ ის ორიგინალია" (გვ. 41); „ყველა შესაძლებლობის მიხედვით (როგორც ჩანს, რომ) ჩვენი წიგნის ავტორის წინ იდევს «ჯუანშერითა» ორიგინალი თარგმანი" (გვ. 47). იგი მიიჩნევს მატიანეს, [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] და [illegible] ამ [illegible] [illegible], სადაც დაასრულა „[illegible] ძმათა და [illegible] [illegible]" [illegible] [illegible].

სწორედ აქ IX საუკუნეში შეიძლება დაწერილიყო „მიზეზთა წიგნი" — არისტოტელის განსჯის წიგნი წმინდა სიკეთეზე (გვ. 51-53).

ო. ბარდენჰევერმა ვრცლად განიხილა აგრეთვე „მიზეზთა წიგნის" ლათინური თარგმანის საკითხები (გვ. 121-302), სახელდობრ — ამ თარგმანის წარმოშობა, მისი მიმართება არაბულ ტექსტთან, ხელნაწერები, კომენტატორები და თარგმანის ისტორია. აქვე გამოაქვეყნა მან ლათინური ტექსტი ვარიანტებითა და კომენტარებით (გვ. 163-203)[34]. ეს ლათინური ტექსტი, მისი მოსაზრებით, თარგმნილია არაბულიდან გერარდ კრემონელის მიერ 1167-1187 წლებში ტოლედოში (გვ. 146). რაკი მას სათაურად უძღვის არაბული დედნის ზედწარწერილი — „არისტოტელის განსჯის წიგნი წმინდა სიკეთეზე" („Liber Aristotelis de expositione bonitatis purae"), დასავლეთ ევროპაში იგი ვრცელდა როგორც არისტოტელის თხზულება, რის გამოც მან დიდი ინტერესი გამოიწვია შუა საუკუნეების ფილოსოფიაში. კარგა ხანს იგი არისტოტელის თხზულებათა კრებულებში იბეჭდებოდა.

„მიზეზთა წიგნმა" გავლენა მოახდინა პანთეისტური მისტიციზმის მიმდევრებზე — ამალრიკ ბენელსა (საფრანგეთი) და დავით და-

---

[34] „მიზეზთა წიგნის" შ. ნუცუბიძისეული ქართული თარგმანს, რომელიც გამოქვეყნდა 1972 წლის „ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორიის ნარკვევების" პირველ წიგნში (გვ. 133-157), საფუძვლად უდევს ო. ბარდენჰევერის აღნიშნული გამოცემა, ოღონდ მთარგმნელის ზოგიერთი წინადადება გადმოქართულებულია არაბული რედაქციის ბარდენჰევერისეული გერმანული თარგმანიდან.

ნანცზე (ფლანდრია). ხსენებულ ფილოსოფოსებს კათოლიკური ეკლესიის მესვეურებმა ბრალად დასდეს, რადგან ისინი ავრცელებდნენ არისტოტელის მწვალებლურ იდეებს, და 1210 წელს პარიზის კათოლიკური სინოდის სასამართლომ დაადგინა: „არისტოტელის მსმენელთა მიერ არისტოტელის საბუნებისმეტყველო ფილოსოფიისა და მისი კომენტარების კითხვა საჯაროდ თუ საიდუმლოდ". ეს ფაქტი ვრცლად განიხილა თ. ბერძენიშვილმა (გვ. 212–224) და მის მიხედვით — შ. ნუცუბიძემ (იქვე სქ. № 32). ყვაინასხნელმა ისიც კი აღნიშნა, რომ: პარიზის სასამართლომ ვერ გაარკვია, თუ [illegible] ერეტიკოსებმა თვალსაზრისი — „ქვეყანა მოთავსებულია ღმერთში და ღმერთი — ქვეყანაში" — საიდან მიიღეს, მაგრამ თავის დადგენილებაში მისი ავტორობა არისტოტელეს გადააბრალა, „თუმცა ვერც წიგნი დასახელდა, რომელშიაც არისტოტელეს უნდა დაეწერა ეგეთი რამ, და ვერც პირი მისი წინამორბედი და გადმცემელი". სამაგიეროდ ყოველივე ეს ნათლად ყვეს მომდევნო საუკუნეების ფილოსოფოსებმა, თეოლოგებმა და ფილოლოგებმა.

× × ×

2. იოანე პეტრიწმა XII საუკუნის დასაწყისში, გელათში მოღვაწეობის დროს ბერძნულიდან ქართულად გადმოთარგმნა პროკლე დიადოხოსის „კავშირნი ღმრთისმეტყველებითნი" (Στοιχείωσις θεολογική), რომელსაც დაურთო შესავალი, კომენტარები და ბოლოსიტყვა[35]. თარგმანის „ბოლოსიტყვაში" იგი ვრცლად შეეხო თა-

---

[35] იოანე პეტრიწის შრომები, I (1940), II (1937).

ვის სამწერლო-სამთარგმნელო მოღვაწეობას, ქართველთა და ბერძენთაგან მის დევნას და დავით აღმაშენებელთან ურთიერთობას. ამავე ნაწილში მან აღნიშნა მიზეზები ბიბლიის „ნუსხურად გარდმოღებისა" და ამასთან დაკავშირებით მისი წინასწარმეტყველის წიგნთა სათაურებზე ჩამოაგდო სიტყვა. აქ იგი იუწყება (შინაარსის ადვილად და სწორად გაგების მიზნით ტექსტს ვიმოწმებ ახალ ქართულზე):

„ამრიგად, მოსემაც, წინასწარმეტყველთა თავმა, რომელმაც თავისი საღმრთო წარმოსახულებათა შორის განსჭვრიტა ჩვენი შექმნისა და ყოფის (დაბადებისა და ცხოვრების) არამყარობა, თავის წიგნებსაც შესაფერისი სახელები უწოდა: [პირველს] — «წიგნი ქმნისა», ხოლო მეორე წიგნს დაურთო ჩვენი არსებობის შესაბამისად სახელი «განსლვისა», რადგანაც შობითი დაბადებისას ჩვენ ვღებულობთ მოქმედების უნარს („მოქმედებას") და მერმე აქა და ზედ მოსდევს ჩვენი წარმავალი სხეულიდან სიკვდილით განსლვა. და აი, მისი, შესაქმის ეს დიდი მომთხრობელი, სამართლიანად ულოლადებს [ისუ ნავეს], წინასწარმეტყველსა და მეფეს. მაგრამ ჩემ მიერ აწ ამ წიგნის [შესაქმის] ხელახლა გადმოთარგმნის („ნუსხურად გარდმოღებამ ჩემ მიერ წიგნისა ამის") მიზეზი ეს არის:

პირველად ის, რომ მთარგმნელები გამრავლდნენ („განმრავლდეს გარდმომღებელნი") და თვითეულ მათგანს (სათარგმნი ტექსტი) სხვადასხვანაირად ესმოდა. ამიტომ (ბერძნისა და თარგმანის შორის) უსაზღვრო შეუსაბამობათა რიცხვი დაუსრულებელია. [მეორე], ეს მოხდა იმიტომ, რომ ზოგი მთარგმნელი უმეცარი იყო და ზოგსაც გარსმოხვეული დიდების კმაყოფილების გამო დაეზარა თავისი უსწავლელობის მხილება („რომელთამე გარემოხვევითა დიდებითისა ღნებისათა წარეცონა

სამხილი უსწავლელობისა"). ასე რომ, ჩვენს ტომთა (ქართველებს) შორის არავინ არის გამხილებელი და მაქებელი (იმისა), თუ რომელია სიტყვის აზრი და მისი მოქმედება. ეს მჟღავნდება („განიცხადების") სახარებათა წიგნში, სამოციქულოსა და სხვა თარგმანებშიც ამგვარად:

[უნდა ითარგმნოს] — « დასაბამსა შორის იყო სიტყუაჲ », ხოლო სწორად მიაჩნიათ — «პირველითგან იყო სიტყუაჲ» [იოანე 1,1], და არ იციან, რომ პირველი არის შემდგომთა პირველი, მაგრამ არა სხვადასხვაგვარ არსებათა, არამედ ერთგვარ არსებათათვის, როგორც იტყვის: « კაცი კაცისა პირველად და ცხენი ცხენისა», და არა წინაუკმო: « კაცი — ცხენსა და ცხენი-კაცი». ამრიგად მამა-ღმერთის სიტყვა [ანუ ძე=ღმერთი] პირველი ძალთა დაბადებულთა და წარმოჩენილთა, მაგრამ მისივე თანაბუნებათა და ერთ-ერთი დაბადებულთა და წარმოჩენილთაგანი. ეს პირველი არ არის ყოველთა მუდმივთა მამის-შორისი, რომელიც წარმოადგენს თვის-შორის სიტყვის დაბამი, როგორც ღმერთი, მზის თვალი სხივთა მიმართ" (გვ. 218-219).

იოანე პეტრიწი აქ ეკამათება იმ ძველ ქართველ მთარგმნელებს, რომელნიც მის დრომდე მოღვაწეობდნენ და ბერძნული ორიგინალების გადმოქართულებას აწარმოებდნენ. იგი მათ ორ კატეგორიად ჰყოფს: უვიცებად, რომელნიც ენის უცოდინარობისა თუ მასალის შინაარსობრივი სირთულის გამო ვერ ერკვეოდნენ სათარგმნელ ტექსტში, და სწავლულებად, რომელნიც გამსჭვალული დილემით კმაყოფილებას მისცემოდნენ და თავიანთი შეცდომებს გამომჟღავნებას ეზრუნებოდათ. იოანე აქ პერსონალურად არც ერთ მთარგმნელს არ ასახელებს, იმოწმებს მხოლოდ „შესაქმიდან" და გიორგი მთაწმიდელის მიერ გადმოღებული „სახარებიდან" ორ ციტატას და იძლევა მათ შესწორებულ ქართულ თარგმანს და განმარტებას. რაკი იგი ამბობს:

„განმარტებულის გარდამომღებელნი"-თ, და თანაც პირდაპირ განიხილავს მათ მიერ თარგმნილი „სახარებისა" და „შესაქმის" ვარიანტებს („პირველით-გან იყო სიტყუაჲ" და „მოვიდეთ და ვქმნეთ კაცი ხატად და მსგავსად ჩუენდა"), ცხადია, რომ იგულისხმებიან ბიბლიური წიგნების ძველი მთარგმნელები, მათ შორის — გიორგი მთაწმინდელი, რომელმაც დიდად იღვაწა ძველი და ახალი აღთქმის შემადგენელ წიგნთა თარგმნა-რედაქციისა და კანონიზაციისათვის. ფაქტია ისიც, რომ იოანემ გვერდი აუარა საღმრთო წერილის კანონიზებულ თარგმანებს და მოგვცა მათი ახალი რეცენზია, რომელიც ჩვენს მეცნიერებაში „გელათური ბიბლიის" სახელითაა ცნობილი.

XI–XII საუკუნეების საქართველოში გიორგი მთაწმინდელის მოღვაწეობას ჰქონდა ისეთი დიდი ავტორიტეტი, რომ მის მიერ თარგმნილ-რედაქტირებული ტექსტების უგულებელყოფასა და უარყოფას არავინ არ შეიწყნარებდა. სწორედ ამიტომ იოანე პეტრიწი იძულებულია, რომ „[illegible]" თარგმანის ბოლოსიტყვაობაში ვრცლად განმარტოს, თუ მან რატომ „გარდამოიღო კუალად" შესაქმე. ამ განმარტებით იოანე თავს იცავს იმ თავდასხმებისაგან, რომლებიც თაყვანსა სცემდნენ გიორგი მთაწმინდელს და აღმერთებდნენ მის მთარგმნელობით მეთოდს.

ეს მოსაზრება, რომლის დასაბუთება მოცემულია „[illegible]" წამძღვარებულ გამოკვლევაში (1968, გვ. 99-114), შ. ხიდაშელმა ერთი ხელის მოსმით უარყო და იმის ნაცვლად, რომ მას თავისი მოსაზრება დაესაბუთებინა, სხვის ავტორიტეტს ამოეფარა. მან ჩემდა საპასუხოდ განაცხადა: „ი. ქეცხოველის ერთი ადრეულის ნაწყვეტების ინტერპრეტაციის შესახებ იგი წერს, რომ «ეს დებულება მან 1968 წელს გამოთქვა და სამეცნიერო შეხედულებამ «მოულოდნელად დაიმკვიდრა»..., მაგრამ 4 წლით ადრე გამოცემულ აკად. გ. წერეთლის ნაშრომ-

მი («მეტრი და რითმი ვეფხისტყაოსანში»), სადაც პეტრიწის იმავე ადგილის ინტერპრეტაცია ნუცუბიძისეულს ემთხვევა". ეს არის და ეს. სამწუხაროა, რომ პეტრიწის მკვლევარს ამ საკითხზე საკუთარი აზრი არა აქვს და ეყრდნობა იმ მეცნიერს, რომელიც პეტრიწს გაკვრით შეეხო რუსთველოლოგიურ პრობლემატიკასთან დაკავშირებით. მკითხველს საქმის ვითარებაზე რჩება წარმოდგენა, თითქოს გ. წერეთელმა ჩვენი შეხედულება განიხილა, დაასაბუთა მისი მცდარობა და შემდეგ გაიზიარა შ. ნუცუბიძის მოსაზრება. მაგრამ გ. წერეთელს მიზნად არ დაუსახავს გამოეკვლია პრობლემა „იამბიკოთა" ქართულად თარგმნის ისტორია, არამედ ის არკვევს საკითხს — რუსთაველი იცნობდა თუ არა ანტიკურ პოეტთა პროზოდიას და ბერძნულ ლექსწყობას. ამის გასარკვევად მეცნიერი იქვე სამართლიანად შენიშნავს, რომ „იამბიკონი" ძველ საქართველოში დიდად ცნობილი ყოფილა, შემდეგ კი დამოწმებით ამბობს: „ თვით იოანე პეტრიწი კი გვამცნობს, რომ ეს ძველი ქართული სხვადასხვა გამოყენებით ფეხით არჩე, რომელსაც კი ჩვენ მისი სიტყვებით: «არამედ მიიღე იგი ჰომეროსის გარდამოქცევად ჩვენ მიერ წინაისა ამის ენისა: არიპლავ რიტმთა გარდაიქცეოდეს გარდამოქცეული და სხვასა ამისთანას სხვათა»"[36], ხოლო 32-ე შენიშვნაში (იქვე, გვ. 55) დამოწმებულია მთლიანად „ჰომეროსის გარდამოქცევა" ყაუხჩიშვილისეული ვერსია, რომელიც გამოქვეყნებულია პეტრიწის შრომების ქართულ-ბერძნული გამოკვლევაში[37]. ეს ვითარება კი მე პრინციპულად მიმაჩნია და, ვფიქრობ, სამართლიანადაც. იყო თუ არა პეტრიწამდე „იამბიკოთა" სხვა გადმოღება, გ. წერეთლისათვის პრინციპული საკითხი არ არის. XII-XIII საუკუნეებში არსებობდა „იამბიკოთა"

---

[36] ჟურ. „საბჭოთა ხელოვნება", 1972, № 2, გვ. 38.

[37] იოანე პეტრიწის შრომები, I, 1940, გვ. XVIII, შენ. 3. შდრ. ს. ყაუხჩიშვილი, ბიზანტიური ლიტერატურის ისტორია, 1963, გვ. 87, სქ. № 1.

პეტრიწული თარგმანი და, მაშასადამე, რუსთველისათვის ეს თარგმანი იყო ცნობილი. ამის ცხადსაყოფად „კავშირთა" და „ვეფხისტყაოსნის" ცალკეულ ტერმინთა შედარებაც კი კმარა. მაგ., „დამშლის ჩემნი კავშირნი, შემრთავს სულთა სამყოფსა" (884,4) ვფიქრობთ მიგვანიშნებს, რომ ტერმინები „კავშირნი" (= ელემენტი, στοι, ნივთი), „კავშირთა დაშლა" და „სულთა სამყოფი" პეტრიწული ტერმინებია და რუსთველის მიერ გადმოღებულია პროკლეს თხზულების პეტრიწისეული თარგმანიდან. მაგრამ დავანებოთ თავი ყოველივე ამას და დავდგეთ იმ თვალსაზრისზე, რომ ეს ვრცელი და შ. ნუცუბიძისეული ინტერპრეტაცია სწორია. მაშინ უნდა ვივარაუდოთ ასე: რაკი წერს „რაჲმე მიზეზი არს ნაკლულად გარდმოღებისა ჩემ მიერ წიგნისა ამის ენასა", რაც თქმულია „კავშირთა" ბოლოსიტყვაში, მაშასადამე, იგი ეხება ამ ფილოსოფიური ძეგლის გადმოღებას (თარგმანს). ვთქვათ: ძველი ქართული „ვისრამიანი" ისეთი თარგმანი, რომელიც პოეტურისაგან წარმოშობილი ყოფილა, იგი მას დაუნაწევრებია და ხელახლა უთხზია პროზაულად. ეს ასე და ეს. ამაზე მეტს აქვე გვაინტერესებს, არამედ ის, იმ „ძველი თარგმანის" ჩვენამდე არ მოუღწევია (პეტრიწი მას [illegible] და რომელსაც [illegible] ამბობს), ეხლა მოყვანილი ფრაზის („რაჲმე მიზეზი" და ა.შ.) მიხედვით კი ვერ ვიტყვით, რომ პეტრიწს ძველი პოეტური ჰქონდა თარგმანი, რომლის ან ეს თარგმანი არა მოსწონებია და ნაწილობრივ შეცვლილი იყო.

„გარდმოღება" ნიშნავს თარგმნას, „გარდმოღებული" — თარგმნილს. შ. ნუცუბიძე რომ წერს, პეტრიწის ასეთი გარდმოღება შემოკლებული და კომენტირებული ტექსტის შეიცავდაო, ეს [illegible] [illegible], რომელიც [illegible] [illegible] არ [illegible]. რა თქმა უნდა, „ნაკლულად გარდმოღებაში" არ იგულისხმება პეტრიწის „კავშირნი". ეფრემ მცირეს XI საუკუნის 90-იან წლებში არის დასრულებული „გარდამოცემაჲ" წინასიტყვაში წერს: ჩვენს ენაზე „ისვა [illegible] [illegible] თარგმნილია საღმრთისმეტყველო წიგნთაგანი" (ქრესტ., I, გვ. 215-216). პეტრიწის თხზულება, ცხადია, „საღმრთისმეტყველო

წიგნია" და მისი სხვა გადმოღება პეტრიწამდე რომ არსებულიყო ქართულად, ეს ეფრემს უეჭველად ეცოდინებოდა. თვით პეტრიწი კი გვამცნობს, რომ წიგნი, რომელიც ხელახლა ვთარგმნე, ჩემზე ადრე სხვა ქართველებსაც გადმოუღიათ, და მერე მსჯელობს ქართველ გარდმომღებელთა სიმრავლესა და უცოდინრობაზე. თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ იოანე იტალოს გარდმოღებასთან დაკავშირებით ეხება მოსე წინასწარმეტყველის „შესაქმესა" და „გამოსლვათას", ხოლო იქვე იმოწმებს ციტატებს იოანეს სახარების თავიდან და მოსეს „შესაქმედან", უდავოა, „წიგნისა ამის ყოვლად გარდმომღებელთა" იგულისხმება „საღმრთო წერილი" (კერძოდ „შესაქმე"), გარდმომღებლებად კი — ბიბლიური წიგნების მთარგმნელები და მათ შორის გიორგი მთაწმიდელი[38].

× × ×

3. არეოპაგიტულ წიგნებში ეფრემ მცირემ ყურადღება მიაქცია რამდენიმე ცნობას, რომლებიდანაც ირკვევა, რომ ფსევდო-დიონისეს სხვა თხზულებებიც ჰქონია დაწერილი. იგი წერს: „უწყებაჲ ვედრ-ისა, ვითარცა ჰ: სწავლანი

---

[38] ეს მოსაზრება დაბეჭდვამდე გამოვთქვი 1966 წელს რუსთაველის დაბადებიდან 800 წლისთავისადმი მიძღვნილ რუსთველოლოგიურ სამეცნიერო სესიაზე, რომელიც მოაწყო რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის [illegible] ინსტიტუტმა და ლიტერატურათმცოდნეობის რუსთველოლოგიური საკოორდინაციო საბჭომ (იხ. სესიის მუშაობის გეგმა და მოხსენებათა თეზისები, 1966, გვ. 38-41).

აღწერილნი წმიდისა დიონისისნი მოხსენებან წიგნსა ამას შინა, რომელნი არიან მიწევნულ არიან ჩუენდა" („წინასიტყ."). შემდეგ ეგი აქვე ყოველთვის იმ ადგილებს, რომლებშიაც მინიშნებულია მათი ასახელა. ფსევდო-დიონისე „საღმრთოთა სახელთათვის" კომენტარებში ასახელებს თავისი მოძღვრის იეროთეოსის ორ თხზულებას და მათგან ამონაწერებსაც მოიყვანს. ეს თხზულებაა: „ღმრთის-მეტყველებითნი თხრობის-ჩუენებანი" (Θεολογικαὶ στοιχειώσεις, Theologische Anfangsgründe, თეოლოგიური საწყისდებულებები) და „სატრფიალონი ქებანი" (Ἐρωτικοὶ ὕμνοι, Liebeshymnen).

„საღმრთოთა სახელთათვის" კომენტარში ფსევდო-დიონისე წერს (II, 9): ესე რომ ქრისტეს მიერ „ჩუენებან ყოვლად-შესხმა" ღვთაებრივი გონებისაგან შეუცნობელია, „იესუსებრან არს-ქმნულ" ჩვენ „საიდუმლოდ მოყვარეთ" და არა ვიცით, თუ ღმრთეებრივი სიმაღლით როგორ მისდა ყველას შეიქმნება (თვ. 81). შემდეგ განაგრძობს:

„ამის შემდეგ ჩუენ მოძღვარი ჰმა-საიდუმლოდ აქმნულ არს სხვათა ადგილთა შინა. და ვითარცა ღირსეულისა მისგან წინამძღვრისა ჩუენისაგან მოუთხრობელისა სავალობელ ქმნულ არს ღმრთისმეტყველებითთა მათ შინა მისთა თხრობის-ჩუენებათა" (თვ. 82), ე.ი. ამ ჭარის (=ქრისტეს) შესახებ ჩვენს მიერ საიდუმლოდ აქმნული სხვა ადგილას. ვინაიდან ჩვენი ღირსეული წინამძღვრის მიერაც ასევე შექმნულია მის მიერ შეუთავსებელი „ღვთისმეტყველების საწყის-ელემენტებში".

ცოტა ქვევით იგი თავის მოძღვარის ასახელებს უწოდს: „ესრეთ იქმნა იესუხსავს შემოკრებულთა მათ შინა მისთა ღმრთისმეტყველებითთა თხრობის-ჩუენებათა", — და შემდეგ ამ თხზულებიდან იმოწმებს ამონაწერს ასეთი სათაურით: „წმიდა იეროთეოსისი ღმრთისმეტყველებითთაგან თხრობის-ჩუენებათა". მასში ქრისტეს ღვთაებრიობა დახასიათებულია ფსევდოდიონისე-არეოპაგელის სტილით აქ:

„ყოველთა მიზეზი და აღმავსებელი იესუჲს ღმრთეებაჲ... სრული არს უკუე უსრულთა შორის, ვითარცა სრულთა-მთავარი, ხოლო უსრული — სრულთა შორის, ვითარცა ზეშთა-სრული და წინარითვე მიწევნულითგან სრული; სახე სახე-მყოფელ — უსახოთა შორის, ვითარცა სახე-მთავარი, ხოლო უსახო — სახეთა შორის, ვითარცა ზეშთა-სახეთაჲ; არსებაჲ უხრწნელად შემავალი ყოველთა არსებათა და ყოვლისა არსებისა ზეშთა-არსებათა აღმაღლებული, ყოველთა მთავრობათა და წესთა განმყოფელი და ყოვლისა მთავრობისა და წესისა ზედა-დამტკიცებული; საზომი არს არსთა და საუკუნეთაჲ და თჳთ ზეშთა-საუკუნეთა და წინარე საუკუნეთაჲ; სავსე — ნაკლულთა შორის, ზეშთა-სავსე სავსეთა შორის, უთქუმელად და გამოუთქუმელად ზეშთა-გონებისა, ზეშთა-ცხორებისა, ზეშთა-არსებისაჲ, რამეთუ ზეშთა-ბუნებითა აქუს ზეშთა-ბუნებისაობაჲ და ზეშთა არსებით არსებათა უზეშთაესობაჲ" (გვ. 22-23).

ფსევდო-დიონისე იეროთეოსის თხზულებას ასე შემდეგ ასახელებს: „დიდებულისა მის მოძღურისა ჩუენისა იეროთეოსის შემოკრებანი ღმრთის-მეტყუელებითნი თხრობანი-შენივთებანი ზეშთა-ბუნებისა", და ბოლოს დასძენს: ყოველივე ჩემ მიერ აქმნილი „განრჩევითი და განმარტებითი შემოკლებულად" აქვს აღწერილი იეროთეოსს, ჭეშმარიტად ღვთის ცნობისა (გვ. 26).

მაშასადამე, ფსევდო-დიონისეს ცნობით, იეროთეოსს დაწერილი ჰქონია წიგნი თეოლოგიის საფუძვლებზე, ღმრთეებაზე, მის მიერ „ჩუენებრ ხორც-შესხმისა" (ანუ „მამაკაცებრ არს-ქმნის") საიდუმლოებაზე, ლოცვის ძალისა და სიღრმით ხედვაზე. ეს წიგნი სახელმძღვანელოდ ყოფილა „ჩვენდა მონიჭებული და სასურველად წარმოდგენილი" თვით იეროთეოსის მიერ.

მეცნიერები იეროთეოსის ვინაობაზე სხვადასხვა მოსაზრებას გამოთქვამენ: შუა საუკუნეებში შეიქმნა ლეგენდა, რომ იეროთეოსი იყო პავლე მოცი-

პავლეს მოწაფე, რომელმაც ქრისტიანობაზე მოქცევისთანავე დაიდგინა არეოპაგელის მოძღვრად. ეს ლეგენდა აისახა საეკლესიო ლიტერატურაში და ფსევდოარეოპაგიტული წიგნების კომენტარებში, აგიოგრაფიულ საკითხავებში და ჰიმნებში. საეკლესიო მოღვაწეებს მისი რეალურობა სჯეროდათ. გაჩნდა სხვა მოსაზრებაც: სახელი „იეროთეოსი" (= ღვთის ტაძარი) პავლე მოციქულის ზედწოდებათ. მაგ., ფსევდოარეოპაგიტული წიგნთა ერთ ქართულ ხელნაწერში (A 110) აქ, სადაც ფსევდო-დიონისე „ღმრთისმეტყველებითთა [illegible]-ზენივთებითა" ავტორად ასახელებს „ღვთაებრივი წინამძღვარი" (გვ. 22), იქვე ორჯერ (გვ. 32) მოხსენიებულია „პავლე მოციქული". ზოგი მკვლევარი ფიქრობს, რომ „იეროთეოსი" შერქმეული სახელია ფსევდო-დიონისეს მოძღვრისა, რომელსაც უცხოვრია მეხუთე საუკუნეში. მაგ., ე. ჰონიგმანი ამტკიცებს, რომ იგი იოანე ლაზი (პეტრე იბერიელის მოძღვარი) გვევლინება. ზოგიც ფიქრობს, რომ თუ ი. შტიგლმაიერი და ჰ. კოხი, რომლებმაც ნათელ-ყვეს ფსევდოარეოპაგიტული წიგნთა იდეური სიახლოვე პროკლეს ნეოპლატონურ ფილოსოფიასთან, დაადასტურებდნენ იეროთეოსისა და პროკლეს იდენტურობას, მაშინ ფსევდო-დიონისეს ვინაობის პრობლემასაც გადაჭრიდნენ (იხ. შრ., 59, გვ. 56), ხოლო ზოგი მკვლევარი იეროთეოსის ვინაობის გახსნას ცდილობს ასურული ჩვენ ცნობილი «იეროთეოსის წიგნის» შესწავლით, რადგან ეს წიგნი, როგორც ე. ჰონიგმანი შენიშნავს (გვ. 25), შექმნილია „საღმრთოთა სახელთათვის" ტრაქტატის გავლენით. ახლა ყველაზე მეტად გავრცელებულია შეხედულება, რომლითაც იეროთეოსი აღიარებულია პირველწყაროს ავტორად, მისი ექსცერპტები კი — ფსევდო-დიონისეს მიერ შემოკლებულად. ო. ბარდენჰევერი „ძველი საეკლესიო ლიტერატურის ისტორიაში" (ტ. IV, 1962, გვ. 282) წერს: „იეროთეოსი, ე.წ. არეოპაგელის მოძღვარი, არ არის ისტორიული პიროვნება, არამედ ის მხოლოდ

ფიქციაა. მისი ნაწერები გამოგონილია ფიქციური მოწაფის მიერ, ხოლო ამ ნაწერებიდან მოწოდებული ცნობები სხვა ეპისკოპოსთან მოწაფის ნაწერებს, «რადგანაც ეხლა ეპისკოპი ვარსო»".

აზრთა სხვადასხვაობის მიზეზი ისაა, რომ არეოპაგიტულ წიგნებში იეროთეოსი, რომელიც არეოპაგელის მოძღვარია, არც ერთ წყაროში არაა ნახსენები და არც მისი შრომებისა ვინაობაა ცნობილი, ხოლო გვიანდელი წყაროები მხოლოდ ლეგენდის შეიცავენ. მეცნიერება, ეს გასაგებია, ბადებს ეჭვს: ფსევდო-დიონისე რატომ თავისთავს ასახელებს საუკუნის მოღვაწედ ათენში, თვითონვე ხომ არ ქმნის სახეს მისი იეროთეოსისა და მის ასახელებულ წიგნს? ე. ჰონიგმანი იზიარებს შ. ნუცუბიძის მოსაზრებას: წიგნი, რომელიც მიეწერება „[illegible] მოძღვრისა და წმიდა იეროთეოსს", არ არის «ყალბისმქმნელის» ნახელავი. ამის საწინააღმდეგო მოსაზრებისათვის არ მოეპოვება დამაჯერებელი მონაცემები. ვფიქრობთ, „პეტრე (ფსევდო-დიონისე, ი.ლ.) თავისი განსწავლული მასწავლებლის (იოანეს, ი.ლ.) ქადაგებებში შეიტანა ნება არეოპაგელის ავტორიტეტიდან, რომელიც მან შეცდომით მიიჩნია თავის ევნუქ-იეროთეოსის ნაწერებად. რადგანაც პროკლე-სმა, რაც ამისთვის დაწერა στοιχείωσις θεολογική და ჰიმნები, რომლებთაგან ჩვენამდე მოაღწია მხოლოდ ნაწილმა. ის, რომ იეროთეოსს ეკუთვნის, ნამდვილად არ არის ჰიმნები". მართალია, იეროთეოსის ფრაგმენტები სრული [illegible] დიონისეს [illegible] სრულადაა, მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ ფრაგმენტები ყალბია, რადგანაც იოანე და პეტრე ისე ახლოს იყვნენ ერთმანეთთან და ერთი სულიერი ერთობა ჰქონდათ, რომ მათ ურთიერთგავლენის არ შეეძლო არ ეჩინა თავი იდეების ერთიანობასა და სრულ იგივეობაში (გვ. 56-57). საქმეც [illegible]! გასაგებია იწვევს ის, რომ არეოპაგიტულ წიგნთა ავტორმა, რომელმაც არეოპაგელის [illegible] აქამდე თავის [illegible]

მიმდევრებმა, ვერ უცვნია არეოპაგელის თხზულებათაგან ამოკრებილი ფრაგმენტები და [illegible] იეროთეოსის ნაწერებად გაუსაღებია! ეს რაღაც დაუჯერებელი რამაა. შ. ნუცუბიძემ ამ მოსაზრებას სამართლიანად უწოდა „ни на чем не основанная презумпция" და თან დასძინა: „[illegible] გამოკვლევებში ის მოიპოვება ისეთი დოკუმენტი, რომელიც [illegible] [illegible] [illegible], რომ ფსევდო-დიონისემ «[illegible] [illegible]» [illegible] [illegible] (დედანშია: ფსევდო-დიონისეს, ი.ლ.) თხზულება იოანე ლაზის (ევნუქის) — «ნამდვილი იეროთეოსის» [illegible] [illegible]. ცხადია, ე. ჰონიგმანმა ბრწყინვალედ ახსნა სირიულენოვანი ტექსტები, მაგრამ [illegible] დაფარული მას შეუმჩნეველი დარჩა, თუმცა ამ შემთხვევაში მათ თითქმის გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდათ. ე. ჰონიგმანი იმ აზრისაა, რომ არეოპაგელს [illegible], რომელსაც იეროთეოსმა, დაწერა წიგნი [illegible] «თეოლოგიური ელემენტები». ე. ჰონიგმანის სიცოცხლეშივე [illegible] [illegible], რომ მისი მოსაზრება არ მიიღეს ფსევდო-დიონისეს მიმდევრებმა [illegible], ხოლო იოანე ლაზ-იეროთეოსის მითითებული სათაურით არავითარი წიგნი არ დაუწერია. რაც დაწერა იოანე ლაზ-იეროთეოსმა, ეს იყო [illegible] ან ამონაწერები — excerptus არეოპაგელის წიგნიდან, რომელსაც [illegible] თითქმის მაშინვე, როცა დაიწერა არეოპაგელის «თეოლოგიური ელემენტები». ამ აზრით, ეს იყო ნამდვილად არეოპაგელის წიგნის «[illegible]» გარდმოღება, რომელიც ამის ავტორს [illegible] [illegible]" (გვ. 290).

ამრიგად, ჩვენ მივედით კვლავ იმ სიტუაციასთან, რომელსაც ეხება ანტონის მიერ „წიგნისა ამის ყოველად გარდმოღებას". შ. ნუცუბიძე აქ უჩვენებს შესაძლებლობას, რომელიც სავსებით [illegible] მის [illegible] „[illegible] წიგნის" შესახებ. მისი მოსაზრებით, იეროთეოსმა (ფსევდო-დიონისემ [illegible] [illegible] ენით) დაწერა შრომა, რომელიც [illegible] არეოპაგელის „[illegible]" ექსცერ-

ქრეში (ანუ გარდმოცემას). ეს არის იგივე ფსევდო-ასტროლოგიური თხზულება წინადა სიტყვის შესახებ, რომელიც მოთავსებულია [illegible] „მიზეზთა წიგნის" სახელწოდებით. ი. [illegible] წიგნი „წიგნის ახალ [illegible] გადმოცემანი" [illegible] [illegible], რომ „საიდუმლოი სახარებისა" [illegible] [illegible] [illegible] „[illegible] ასტროლოგიური" (იგივე „მიზეზთა წიგნი") დაწერილია [illegible] [illegible] [illegible]. მაშასადამე, ჩვენ უნდა ვიფიქროთ, რომ ფსევდო-[illegible] და [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], მაგრამ ეს [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] „[illegible] ასტროლოგიური" [illegible] (ან ფსევდო-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] თხზულება). ეს [illegible] არ [illegible], [illegible] [illegible] (მე და [illegible]) [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] ნ. [illegible] (ПИ, გვ. 302), [illegible] [illegible] წიგნს, რომელიც, [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], რომ [illegible] წიგნი [illegible] „[illegible]" გადმოცემით, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] (ან [illegible]) [illegible] თხზულებაში და „მიზეზთა წიგნში" [illegible] არ [illegible]. [illegible], „[illegible] გადმოცემებით" [illegible] [illegible] [illegible] არ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] „მიზეზთა წიგნი" [illegible], [illegible] [illegible] „წიგნის ახალ [illegible] გადმოცემის" მიხედვით. მაგრამ [illegible] [illegible] [illegible], რომ [illegible] [illegible] [illegible] თხზულების [illegible] გადმოცემა, [illegible] [illegible] [illegible] „მიზეზთა წიგნი", ან [illegible] „[illegible] ასტროლოგიური", რომელთა [illegible] [illegible], [illegible], [illegible] [illegible]?!..

თ. [illegible] „მიზეზთა წიგნის" [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] (გვ. 38). მან [illegible] [illegible], რომ ეს წიგნი [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] IX საუკუნეში [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

საფუძველზე, მაგრამ ეს მოსაზრება მის მიერ დამტკიცებული არ არის. ნ. მარი წერს, რომ ქართული ენიდან ითარგმნაო „ვავჰარითა" ბერძნულებული ცნობილი, ე.წ. „მიზეზთა წიგნი"[39]. შ. ნუცუბიძე ხელი ჩასჭიდა ო. ზარდუნჯეველის ამ სუსტ რგოლს და, რაკი, მისი აზრით, „ევროპის მეცნიერებამ... ხელიდან გაუშვა თვალსაჩინო შესაძლებლობა ქართული «მიზეზთა წიგნის» წარმომავლობის გარკვევისა", ამ საქმის ბოლომდე მიყვანა თვითონ მან იკისრა. მკვლევარმა ჯერ ასეთი მოსაზრება წამოაყენა:

„დასავლეთის მეცნიერებამ ვერ მიაგნო «მიზეზთა წიგნის» ძირს და ამიტომ შუა გზაზე გაჩერდა. მისი თვალთაწვდომის გასწვრივ არაბულ საფეხურზე შეჩერდა (IX საუკ.), მაშინ როდესაც ძეგლის ძირი იწყება V საუკუნეში, როდესაც ქართულად «ვავჰარისი» დაწერა. ქართველის უმცროსი თანამედროვენი, მასთან იდეურ-თემატიკურ ნაკვალში მყოფნი... იოანე ლაზი (ვენეტი) და პეტრე იბერი ქართველის წიგნს შექმნის ქართულში იცოდნენ და მაშინვე გადმოიღეს ქართულადაც და ბერძნულადაც. ბერძნული არის ხელთ ჰქონდათ სირიული სპარსულის არაქართველ ბორზუიმ — მათ შორის სირიელ სერგი რეშ-აინელს (გარდაიცვალა 532 წ.), ამ ყოფნასნებლობა ის სირიულ ენაზე გადაიღო; ბერძნული რედაქცია, ჩანს, მალე დაკარგულა, თუ არ დავუშვებთ, როგორც ზოგიერთი ფიქრობს, რომ ქართული წიგნიდან არაბთა მოგვიანებით (IX საუკუნეში) ის «გადმოიღეს» ამ წიგნის ითვლებოდა, რომელსაც შემდეგში «მიზეზთა წიგნად» იწოდა (XIII

---

[39] Н. Марр, Иоанн Петрицкий, грузинский неоплатоник XI–XII века, 1909, гв. 6.

საუკუნეში)"[40]. ხოლო არაბული რედაქცია ითარგმნა IX საუკუნეში ასურულიდან[41].

საიდან ირკვევა ყოველივე ეს?

ამაზე შ.ნუცუბიძე პირდაპირ პასუხს არ იძლევა. ის შემოიფარგლება დასკვნამდე მისის შემოვლითი გზით: სტეფანე ბარსუდაილის უახლოეს მოწაფეს სერგი რეშაინელს, რომელმაც ასურულად გადათარგმნა ფსევდო-დიონისეს თხზულებები, მიეწერება „ტრაქტატი სამყაროს მიზეზთა შესახებ, რომელშიც არისტოტელეს თვალთახედვის თანახმად ნაჩვენებია, თუ სამყარო როგორ ქმნის წრეს" (=„Abhandlung über die Ursachen des Universums nach der Anschauung des Aristoteles, des Philosophen, in welcher gezeigt wird, wie das Universum einen Kreis bildet"). ეს ტრაქტატი შინაარსობრივად ემთხვევა იეროთეოსისა და ფსევდო-დიონისეს «გადმოცემას» (ანუ „თეოლოგიის არქველსაფუძველს") და აგრეთვე „მიზეზთა წიგნს" და „კავშირთა" არქველ ქართულ გადმოცემას. მაშასადამე, ხსენებული სამივე თხზულება ერთი და იმავე შინაარსის შემცველია და წარმოადგენს სტეფანე ბარსუდაილის არქველი „გადმოცემის" რედაქციებს.

კვლავ შ.ნუცუბიძეს მოვუსმინოთ:

„სერგი რეშაინელს (VI საუკუნეში) ხელში ეჭირა სტეფანე ბარსუდაილის მიერ შესრულებული გადმოცემის ბერძნული ტექსტი,

---

40 შ.ნუცუბიძე, ქართული ფილოსოფიის ისტორია, II, 1958, გვ. 125.

41 მისივე, [illegible] ნარკვევები, 1965, გვ. 59-68.

რომლის დღევანდელ სათაურ-აღწერაში ერთი სიტყვაც კი არაა ზედმეტი. დასავლეთის მეცნიერების წარმომადგენლის ოდეთ მარჯანწევრის განცხადება ამ თემაზე სავსებით დაუშვებლად უნდა ჩაითვალოს მეცნიერებისათვის. დადასტურდა, რომ «რუმელი», რომელზედაც ლაპარაკია რემინელის თარჯმანის სათაურში, წინაყვავთილი ნაწილი იყო იმ წიგნისა, რომელიც მან ბერძნულიდან სირიულზე გადაიღო. იოანე პეტრიწს XI ს. ყოველგვარ ხელით აქვნდა ქართულ ენაზე დაწერილი «პირველი გამოცემა» უწოდებს «კავშირნისას», პეტრე იბერის მიერ შესრულებული (შემოკლება ბერძნულის), და, ამის მიხედვით, გაუგებარ თავისი «განმარტებაჲ», ესე იგი იმავე თხზულების «მეორე გამოცემა». «პირველი გამოცემა» აღმოჩნდა «მიხვდითა წიგნად» შემდეგში წოდებული და, ამდენად, ორივე წიგნის ავტორის იდენტურობა თითქოს დადასტურდა. ამდენად, «მიხვდითა წიგნის» ავტორი, მიუხედავად დასავლეთის მეცნიერების მეჩვევი მდგომარეობისა... შეიძლება დადგენილი ყოფილიყო. ცნობილია, რომ საამისოდ საჭირო იყო სირიული და ქართული წყაროების ცოდნა, რადგანაც ბერძნული წყარო, ჩანს, აქამდე დაცული; თუმცა ქართული წყარო ბერძნულის პარალელური არაა, რადგან ორიგინალი ავტორის (ავტორების) მიერ, ესე იგი იოანე ლაზისა და პეტრე იბერის მიერ, დაწერილი გამოცემა «კავშირნისა» ორივე ენაზე დაკარგულია, მაგრამ მისი შემოკლებული ერთადერთი წყარო მოცემული დოკუმენტაციაში არის ი. პეტრიწის «განმარტებაჲ»"[42]. ამიტომაც „მიხვდითა

---

[42] შ. ნუცუბიძე, ქართული ფილოსოფიის ისტორია, II, 1958, გვ. 117.

წიგნის" ავტორის დასადგენად და „მისგან (და მასში) მატერიალისტური დასკვნების გასაკეთებლად იოანე პეტრიწის «განმარტებას» გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება" (იქვე, გვ. 125) და ა.შ.

ამ ვრცელ ამონაწერში ადვილი შესამჩნევია ის შინაგანი წინააღმდეგობა, რომელიც შ. ნუცუბიძის კონცეფციას ახასიათებს. მკვლევრის მთელი მსჯელობა აგებულია რამდენიმე დაკარგული (თუ საერთოდ არარსებული) თხზულების ტექსტობრივ შედარებაზე, მაგრამ ეს შედარება პრიმიტიული და საეჭვოა. განა შეიძლება კაცმა თქვას — „ქართული წყარო ბერძნულის ორიგინალური არაა"-ო, მაშინ როდესაც მის განკარგულებაში არც ერთი მათგანი არ არის? ან როგორ ეძებნოდა ხელთ პეტრიწს ბერძნული „მიზეზთა წიგნი", როდესაც, მისივე ვარაუდით, იგი დაკარგულა ჯერ კიდევ VI საუკუნეში? ან როგორ შეიძლება განვსაზღვროთ — ასურული თარგმანის „სათაურ-აღწერაში ერთი სიტყვაც კი არაა ზედმეტი"-ო, როდესაც ბერძნული ტექსტი, რომელიც თითქოს ხელთ ეჭირა ს. რეშაინელს, და მისი სათაური შესწორებისთვის უცნობია?

ამის შემდეგ გავიდა ხუთი წელი და შ. ნუცუბიძე კვლავ დაუბრუნდა „მიზეზთა წიგნის" ძირითად საკითხებს. მან 1963 წლის რუსულად დაბეჭდილ შრომაში განაცხადა:

„ბედი ფსევდო-დიონისეს (პეტრე იბერის) თხზულებისა პირველი მიზეზის შესახებ იმდენად რთული აღმოჩნდა, რომ ძნელია მის შესახებ საკითხები გადაწყდეს ჯეროვანი სიზუსტით, მაგრამ ახლა წიგნი რომ დაიწერა, ამისი დადგენა მტკიცედ ხერხდება. რაც შეეხება ენას, რომელზედაც ეს შრომა იყო დაწერილი, სამწუხაროდ,

სრული სიზუსტით ვერ დგინდება, რადგანაც თვით ავტორი ამაზე არაფერს ამბობს გარკვევით" (ПИ, გვ. 306).

„სერგი რეშაინელმა იცოდა ფაქტი, რომ არსებობდა ბერძენი ავტორის თხზულება მიზეზთა შესახებ"; ეს თხზულება „რომლის სათაური ჩვენთვის უცნობია, დაწერილი იყო სერგისთვის მიუწვდომელ ენაზე", ქართულ ენაზე (გვ. 305).

„მიზეზთა წიგნი" საქართველოში ჩამოიტანეს VI საუკუნეში სირიიდან დაბრუნებულმა ქართველებმა. XI-XII საუკუნეების მიჯნაზე იოანე პეტრიწს ეს თხზულება ხელთ ჰქონდა და მის საფუძველზე დაწერა «კავშირთა» კომენტარები. XI საუკუნეში როდესაც ეფრემ მცირემ გადმოაქართულა არეოპაგიტული წიგნები, მათ არ დაურთო ცალკე ან ვრცლად გავრცობილი შენიშვნები, არამედ ის შემოიფარგლა მხოლოდ რამდენიმე სიტყვის განმარტებით. ეს ვითარება ადასტურებს, რომ თხზულება მიზეზთა შესახებ არ ქცეულა ეფრემის ყურადღების საგნად, რადგანაც ეს ძველ ქართულ ენაზე თარგმნას არ საჭიროებდა (გვ. 312).

პეტრიწმა პირდაპირ მიუთითა ქართველ ავტორზე, [illegible] [illegible] განსხვავებულ პირზე — პეტრე იბერზე, რომელსაც შეუთხზავს წიგნი მიზეზთა შესახებ, ხოლო XIII საუკუნის ქართველმა გადამწერმა ამ წიგნის ავტორად დაასახელა დიონისე არეოპაგელი, რომელმაც [illegible] [illegible] დიდი ღვთისმეტყველის სახელი მოიპოვა. ასე რომ, „მიზეზთა წიგნის" ავტორად არეოპაგიტული წიგნთა ავტორს საქართველოს გარდა სხვაგან არსად არ თვლიდნენ (გვ. 326).

რაკი ეს წიგნი ქართულ ენაზე დაიწერა, ამიტომ იგი არეოპაგიტული კორპუსიდან გამოვარდა. ამიტომაც არის, რომ როცა სერგი

რეშაინელმა, პეტრე იბერთან (ფსევდო-დიონისესთან) დაახლოებულმა პირმა, თავისი სათაყვანებელი მოძღვრის წიგნები (არეოპაგიტული ტრაქტატები) ასურულად გადათარგმნა, მას უთარგმნელი დარჩა თხზულება მიზეზთა შესახებ. ეს ძეგლი რომ ბერძნულად არსებულიყო, სერგი მასაც უეჭველად გადათარგმნიდა. ამაში მას ხელი შეუშალა მხოლოდ თხზულების ენის მიუწვდომლობამ („и только недоступность языка этого сочинения помешала ему в этом") (გვ. 313). მიუხედავად ამისა, სერგიმ შემდეგში მაინც მოახერხა ხსენებული ტრაქტატის გადათარგმნა ასურულ ენაზე, „но сделал это не с самой работы Петра на грузинском языке, который Сергий, по-видимому, знал не в достаточной степени, а с ее конспективного изложения в книге «О божественных именах»" (გვ. 342).

რაც შეეხება „მიზეზთა წიგნის" არაბულ რედაქციას, მის წარმოშობას შ. ნუცუბიძე ხსნის ამგვარად: „საქართველოში კულტურული ურთიერთობა ქართველებსა და VII საუკუნიდან საქართველოში მყოფ არაბებს შორის სამი საუკუნის მანძილზე ისე განვითარდა, რომ მათ შორის რელიგიური საზღვრის წაშლა დაიწყეს. თანაც გაქრისტიანებული არაბები ჰფლობდნენ რა ქართულ ენას, ისინი მაშინდელი საქართველოს სულიერ ცხოვრებაში მონაწილეობას იღებდნენ თითქმის ქართველების თანასწორად. ერთი დამახასიათებელი შემთხვევა ჩვენთვის ყველა ცნობილია ამ ფილოლოგის მაგალითით" (გვ. 343). „VIII საუკუნისათვის არაბები ყველა კარგად კითხულობდნენ ქართულ წიგნს... არაბი აბოს ისტორია, რომელსაც გადმოგვცემს საბანისძე,... ამტკიცებს სრულ შესაძლებლობას,

რომ (არაბულ) ქართული ენიდან ეთარგმნათ თხზულება მიზეზთა შესახებ, რომელიც მათ ხელთ ჰქონდათ საქართველოში ჯერ კიდევ VIII საუკუნეში" (გვ. 318). და მართლაც, IX საუკუნეში, როდესაც არაბები დამარცხდნენ „მიზეზთა წიგნით", ქართული ენის მცოდნე და ქართველებთან დაახლოვებულმა არაბმა ანონიმმა გადაიღო იგი არაბულად და, როგორც „ქართული ვერსიის, რომელიც ხელთ ექნება არაბ მთარგმნელს, არ ჰქონდა სათაური" (გვ. 327), მას მიეცა [illegible] განსხვავებული სახელწოდება — „[illegible] [illegible] წმიდა სიკეთის შესახებ".

ამ ამონაწერებით შ. ნუცუბიძე თავდაყირა აყენებს არა მარტო თავის ადრინდელ შეხედულებებს, არამედ იმ [illegible] ცოდნასაც, რომელიც მოპოვებულია ქართულ და ევროპულ მეცნიერებაში „მიზეზთა წიგნის" წარმომავლობისა და იოანე პეტრიწის სამეცნიერო მოღვაწეობის გარშემო. მისი კონცეფცია მრავალი წინააღმდეგობის შემცველია და ზოგჯერ ფაქტობრივ შეცდომებსაც კი შეიცავს. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ის, რომ მკვლევარი ამონაწერში ქართული წყაროს — იოანე პეტრიწის „[illegible]" იმ ადგილს, რომლის სიტყვა-სიტყვითი თარგმანი ახალ ქართულად თვით (გვ. 51-58) დაიმოწმებს, და მის მცდარ ინტერპრეტაციაზე აგებს ახალ თვალსაზრისს, რომელიც უპირისპირდება ჭეშმარიტებას. იგი ფრაზას „წიგნისა ამის კუალად გარდმოღებისა" რუსულად თარგმნის ამგვარად:

„Причиной того, что я вновь перерабатываю эту книгу (Прокла, Ш.Н.), является то, что ввиду беспредельности ее учения умножилось разногласие между комментаторами, среди которых, наряду с несведущими, был и такой, который, будучи овеян ореолом славы, полешился изобличить несведущих. А среди наших сородичей не было толкова-

телей сказанного в Евангелии, в деянии Апостолов и пр., как понять пребывание Слова изначала. Переводя правильно «в начале было слово», не постигали, в каком смысле первое есть первое в отношении к последующим того же рода, как человек в отношении человека, а не другого рода, как, например, лошади. Это «первое» есть первородное Слово божье, первая сила, явленная богом, одной с ним природы, а не первое раньше времен сущее в боге, как начало внутрисущего голоса, подобно диску солнца — источника высшего света»" (ПИ, გვ. 430. ხაზი ჩვენია, ი.ლ.).

ამ თარგმანსა და პეტრიწის ტექსტს შორის დიდი სხვაობაა. მაგ., პირველი წინადადება — „არამედ მიზეზი ან ყოვლად გარდამოღებად ჩემ მიერ წიგნისა ამის ქცევისა" უნდა ითარგმნოს ასე: „Причиной вторичного переложения нами этой книги является следующее", ხოლო შ. ნუცუბიძე მის შინაარსს სცვლის, როდესაც „ყოვლად გარდამოღებას" თარგმნის რუსულად „вновь перерабатывать". იქვე იგი ამახინჯებს მეორე წინადადების აზრსაც. პეტრიწის სიტყვით, „გარდამომღებელთა" ანუ მთარგმნელთა შორის „რომელნი და უმეცარ იყვნეს და რომელთამე გარემოსხმულითა დიდებითისა თჳთმოსავთა წარეცათა სამხილი უცოდინრობისა". ეს ნიშნავს: среди перелагателей (или переводчиков) „некоторые были несведущие, а некоторые, овеянные славой самодовольствия, поленились изобличить неведение"; შ. ნუცუბიძე კი მას თარგმნის ასე: среди комментаторов, „наряду с несведущими, был и такой, который, будучи обе-

ян ореолом славы, поленился изобличить несведущих". ასევე შეცვლილია მომდევნო ფრაზაში პანუხავასაც.[43] აქედან ირკვევა ის, რომ მკვლევარი მის მიერ წინასწარშემუშავებული მოსაზრების შესაბამისად ასწორებს პეტრიწისეულ ნუსხას და თვით მის მიერვე შესწორებული „ტექსტის" ანალიზზე აგებს ნებისმიერ მოსაზრებას. ამის მტკიცებულად სხვა ვქმნით.

შდრ.: შ. ნუცუბიძემ პეტრიწის ცნობა „ვყალიად გაჰღმოლებასა" 1942 წლის „Тайна"-ში რუსულად გადათარგმნა ასე (გვ. 46):

„Причина того, что я второй раз перевожу эту книгу, следующая: во первых число его толкователей увеличилось, что повлекло разницу в понимании, и этому не было видно предела. И где приходилось иметь с этим дело, некоторые обноруживали неведение, а некоторые, овеянные славой, пренебрегли изобличить неведение".

რა თქმა უნდა, მკვლევარის ეს თარგმანი 1963 წლის დიალოგში (უფრო, მოცულობითად გამოცემაში), მეტად განსხვავებულია, რომ ამავე წლის მან მიერვე დამუშავებულ თარგმანიდან განსხვავებული ტექსტისაგან:

„Причиной вторичного воспроизведения мной этой книги является следующее: [во первых] увеличилось число перелагателей и выявилось разномыслие, и это казалось бесконечным и бесцельным; среди этих одни были несведущими, а кое-кто, овеянный славой величия, поленился изобличить неведение тех, которые в нашем народе не ведают и не могут выразить значение слов, как, к примеру в Евангелии, в деянии апостолов и ему подобных, вроде того, «что в начале было слово», и как им следует понимать правильно выражение — «в начале было слово»... Грузины не ведают — является ли это первое первым в отношении последующих, не будучи разнородным в отношении к ним, но одной и той же природы, как, скажем, человек — первый в отношении человека, и лошадь в отношении к лошади, а не наоборот" (ПИ, გვ. 309-310).

---

[43] შდრ.: Иоанн Петрици, Рассмотрение платоновской философии и Прокла Диадоха, пер. И.Б. Панухава, 1942, გვ. 241.

ეს სამივე თარგმანი არა მარტო ერთმანეთისგან განსხვავდება შინაარსობრივად, არამედ აზრი სწორად არ გადმოსცემენ დედნის აზრსაც. ისმის კითხვა: თუ შ. ნუცუბიძის კვლევის მეთოდი სწორია, ხოლო წყაროთა ანალიზი — ობიექტური, რატომ არის, რომ ერთი და იმავე ტექსტიდან მის მიერ შესრულებული თარგმანები შინაარსობრივად სხვა და სხვაა? პასუხი ერთია: მკვლევარი წყაროს იყენებს თვითნებურად. მეტიც: ის თვითნებურად იყენებს თავის თარგმანსაც. იგი ტერმინს მიაწერს ისეთ რამეს, რაც არ მოითხოვება ქართული დედნის და რუსული თარგმანებში. აი, რას წერს მკვლევარი:

„Петрици совершенно недвусмысленно говорит о грузине, который переложил Прокла в части, касающейся учения о «первом», но не сделал это достаточно ясно" (გვ. 310).

ან: „И. Петрици указывает, что он вынужден «вторично переложить» на грузинский язык «Теологические элементы» Прокла в связи с учением о причинах, так как автор-грузин написал свою работу настолько кратко, что грузинские переводчики св. Писания в V веке не могут воспользоваться его различением первой и последующих причин" (გვ. 414).

ან კიდევ: „Иоанн Петрици уверяет, что грузинская рукопись сочинения Петра Ивера о причинах существовала в его время — в начале XII века" (გვ. 361).

ამ თავისნებურ ვარიაციებს დოკუმენტური მონაცემები არ უჭერენ მხარს. რასაც ტექსტი „указывает" (ან „уверяет" ან „недвусмысленно говорит") „კავშირთა" კომენტატორის „ბოლოსიტყვაში", ის ეხება „სიღრმით წვრილის" (სახელდობრ — „ქუსქმის") „კუალად გარდმოღებას" და არ არის ის, რასაც შ. ნუცუბიძე გვთავაზობს თავის ორიგინალურ ძიებებში. ტექსტი არ ამბობს, რომ „მიზეზთა წიგნი" პეტრე იბერიელმა (თუ ფსევდო-დიონისემ) დაწერა და ისიც ქართულ ენაზე, და არც ამას ირწმუნება, რომ მისი წიგნი ხელთ ჰქონდა. ეს მხოლოდ შ. ნუცუბიძის სურვილია, [illegible] [illegible] საიდუმლოების ამოცნობის მიზნით, თორემ „მიზეზთა წიგნი" საერთოდ ქართულად არ არსებობდა, არც [illegible] „კავშირთა" შემოკლებული თარგმანი-ინტერპრეტაცია მოიპოვებოდა და, ცხადია, ამგვარი თხზულება ხელთ არც ეფრემ მცირეს ჰქონდა, რომელსაც შეეძლებოდა ესარგებლა „грузинским заглавием сочинения о причинах" (გვ. 361), და არც იოანე

პეტრიწს, რომელიც დაადასტურებდა, თითქოს „эта работа существовала на грани XI–XII веков" (გვ. 361). „მიმოხვითი წიგნი" არც ფსევდო-დიონისეს დაუწერია და არც პეტრე იბერიელს. ცხადია, არსებული ქრისტიან-აბსოლუტებს ვერც ვერავინ ჩამოაყალიბებდა საქართველოში, მაგრამ ვერც ვერავინ ასწავლიდა და ვერც ვერავინ აუხსნიდა მას ან დაასაბუთებდა.

შ. ნუცუბიძე წერს: XIII საუკუნის ანონიმი გადამწერი იუწყება, რომ დიდმან შემოქმედებით მოძღვარი არის, რომელმაც პეტრიწმა ერთი ქრისტიანულად გადმოიღო „კავშირთა" შემოკლებული ტექსტი, არის პროკლეს წიგნით განათლებული ღვთისმეტყველი დიონისე არეოპაგელით. ეს მოსაზრება გაუგებრობის შედეგია. პროკლეს „კავშირთა" პეტრიწული თარგმანის შესავალს ერთვის პოლემიკური შინაარსის მინაწერი. იგი დაცულია დეფექტური სახით XIII საუკუნის ხელნაწერში[44], სრული სახით კი — რამდენიმე გვიანდელ ნუსხაში[45]. მისი შინაარსი ასეთია:

„რასა ვწერ ანუ რასა ვიტყჳ-გამოვთქუამ? გარნა შესწავეს გულ-თაგან იერიჯ და წარმოვსცნეთ ყოვლისა ძალისა ქრისტეს მიერ. ამის წიგნისაგან წარჩინებულნი სამგზის ნეტარნი არიან და ამისგანვე განათლებულთა სამგზის მოიგეს ღმრთისმეტყველებისა სახელი დიდთა მნათობთა დიონისი, და გრიგოლი, და ვასილი და სხუათაცა ვიეთმე. შენ განებავ განწმედილი მოიგე ღმრთისა მიმართ და სამღვდელოსა მამათა წმიდათასა ნუ განრდუნებულხარ და არა საცთურ გიქმნეს"[46].

---

[44] H 1337, ფ. 3r.

[45] A 69, ფ. 8r; A 74, ფ. 9v.

[46] შდრ.: იოანე პეტრიწის შრომები, II, გვ. 9, სქ.

შ. ნუცუბიძის მიხედვით, ეს მინაწერი და პროლოგის ცნობა „ქართულად გარდამოლექსებაზე" შინაარსობრივად ერთმანეთს ავსებენ. მკვლევარი მსჯელობს ამგვარად: ა. პროლოგიდან ვიგებთ ქართულად გადმოღებულ რუსთველის „ამბავნი", ბ. ამ მთარგმნელობა „ამბავისა" [illegible] მოიხსენიება დიდების სახელი, გ. პროლოგის წინათვე [illegible] [illegible] [illegible]. დ. [illegible], რუსთველის „ამბავისა" [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] ერთი და იგივე [illegible].

ამ მსჯელობაში აშკარა თანმიმდევრულობა შეინიშნება, დასკვნა კი პარადოქსია გაუმართლებელი, რადგანაც [illegible] მინაწერი და პროლოგი ეხებიან სხვადასხვა ლიტერატურულ-ისტორიულ ფაქტს და მათი დათარიღება ერთმანეთისგან მხოლოდ და მხოლოდ ხელნაწერთა შეპირისპირების ცდებს. შ. ნუცუბიძემ მინაწერი ჯერ XIII საუკუნის უცნობ გადამწერს მიაკუთვნა[47], შემდეგ თვით პროლოგის დაწერელად სცნო[48], ხოლო რომელსაც კ. კეკელიძემ უწოდა: მინაწერის ავტორი უბრალო მწიგნობარია, რომელსაც არა ხელობა, რომ [illegible], [illegible] და ბასილი რუსთველის ადრინდელი [illegible] [illegible][49], — შ. ნუცუბიძე [illegible] [illegible] შეხედულების დამტკიცება[50]. მართალია, დამტკიცებული მინაწერი არ ეკუთვნის იოანე პროლოგს. ეს რომ იცის, თუ XIII საუკუნის სომხურ თარგმანებშიც აღმოჩნდებოდა, მაგრამ, როგორც [illegible] შეამოწმა, არც ამის ნასახი არ შეიმჩნევა. რადგან ეს მოგონებები XIII საუკუნის ხელნაწერის და მომდევნოების მასზე ადრინდელი ნუსხიდან, უნდა [illegible],

---

[47] Тайна..., გვ. 46.

[48] Руставели и Восточный Ренессанс, გვ. 120, 368 შ. 17.

[49] ეტიუდები, IV, გვ. 47.

[50] ქართული ლიტერატურის ისტორია, II, გვ. 195.

რომ მისი [illegible] ვფიქრობთ XII საუკუნის მეორე ნახევარში მაინც, რომელსაც [illegible] ფილოსოფიური [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

პეტრიწის [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], რომელიც [illegible] მოუწოდებს, რომ მან ,,გულით" ვალდებულია ადამიანი გონივრულად ღვთის სამსახურში: [illegible] ისწავლის [illegible] საშუალება, [illegible] იგი ,,განწმედილი გონება" და არ [illegible] ,,სიბრძნისა მამათა წმიდათასა", რათა არ ჩავარდეთ მწვალებლობის საცდურში. ამ მოსაზრებას ადასტურებს იგი იქვე ასახელებს ,,[illegible] [illegible] არიოზს" (256-336 წწ.), რომელმაც ,,ამის წყაროსგან [illegible]", და სხვა დიდ მოძღვარნი და ღვთისმეტყველნი — დიონისე არეოპაგელი (I საუკ.), გრიგოლ ნაზიანზელისა (გარდ. 389-390 წწ.) და ბასილი დიდს (გარდ. 379 წ.), რომელთაც, იმავე წყაროსგან [illegible], ,,გონება განწმედილი მიიღეს ღმრთისა მადლით".

[illegible] წერენ კ. კეკელიძე და შ. ნუცუბიძე, რომ პეტრიწის [illegible] [illegible], რადგანაც მან არ იცის, რომ პროკლე დიადოხოსი, რომელიც ცხოვრობდა 410-485 წლებში, [illegible] საეკლესიო მოღვაწეებზე [illegible] [illegible]. მაგრამ [illegible] რომ ცხადია: რადგან მას ხელი მიუ[illegible] ქრისტიანულ იდეოლოგიისა და [illegible], სწორედ, [illegible] ,,[illegible]" (ძალი) [illegible] [illegible], და [illegible] [illegible], თუ ნეოპლატონურში [illegible] (და [illegible] [illegible] [illegible]) რომ რომლის ქრისტიანული არსებას ,,წარწყმედას" და [illegible], [illegible] და [illegible] გარდაქმნებში, ცხადია, იგი ქრისტიანული ნეოპლატონიზმის რიგებში გაცხადებული მწვალებელი ყოფილა. შეცდომა იქნება, თუ ვიფიქრებთ, თითქოს მან იცოდა, ვინ იყო დიონისე არეოპაგელის თხზულების ნამდვილი ავტორი და როდის მოღვაწეობდა იგი. ,,ნეოპლატონური

[illegible]" განათლებული ბრძენთა შორის გადამწერი ადგილებში ჯერ დიონისეს, შემდეგ — გრიგოლის და ბასილს. მაშასადამე, მან იცის, რომ ეს დიონისე მოღვაწეობდა [illegible] [illegible] ადრე. ამიტომაც [illegible], რომ ქართველ [illegible] [illegible] [illegible] „Сомнения в авторстве Дионисия Ареопагита", ან ჩვენს მეცნიერულ ლიტერატურაში [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] სამი საუკუნით ადრე [illegible] [illegible] „Вокруг тайны Псевдо-Дионисия Ареопагита" (ПН, გვ. 351), ნიშნავს დიონისეს შესახებ არსებული ბერძნული მასალის ([illegible] ეფრემ მცირის „[illegible]" და [illegible] [illegible]) არ ცოდნას, ან მათ შეგნებულ უგულვებელყოფას.

როგორც ვთქვით, „მნათობთა წიგნი" ქართულად არ არსებობს. ცნობილია, [illegible] [illegible] ვერც [illegible] [illegible]. ვინც ამტკიცებდა, რომ არაბული [illegible] [illegible] [illegible], მან ჯერ უნდა დაადგინოს, [illegible] [illegible] ეს წიგნი მნათობთა შესახებ, შემდეგ კი [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. შ. ნუცუბიძე ამას [illegible] [illegible]; [illegible] ის [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ეს [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ამ [illegible] [illegible] [illegible] ვერ [illegible], „მნათობთა წიგნი" [illegible] ვინ დაწერა, ან ვინ თარგმნა. VIII–IX საუკუნეებში არაბები [illegible] [illegible] ჩვენს ქვეყანას. მათი [illegible] და [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]-

რი დაიპყრობდნენ ქართლში და ანგრევდნენ და აოხრებდნენ ქართული ქრისტიანული კულტურის კერებს, ანადგურებდნენ სამშობლოსა და სარწმუნოებისათვის თავდადებულ მოღვაწეებს, [illegible] საერო-სამღვდელოს და ხალხს ძალად სჯულს [illegible] [illegible]. საკმარისია გავიხსენოთ მურვან ყრუსა და ბუღა თურქის ლაშქრობანი, რომ ნათელი გახდეს, თუ [illegible] [illegible] უბედურება დაატყდა ქართველ მოსახლეობას. [illegible] [illegible] აზრით, მაჰმადიანი ქართველები [illegible] სპარსთა მიერ „[illegible] ქვეყნის [illegible] და [illegible] და [illegible] [illegible], [illegible] [illegible], სხვას ქვეყანას [illegible] გაყიდულნი და ტყვექმნილნი, [illegible] [illegible]". ამ სიტყვებში ქართული ეკლესია-მონასტრების ცხენთა და [illegible] სადგომებად [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]; ქართველები [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] და [illegible]. [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible], [illegible] ქართული ენის [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ჩვენი ქვეყნის [illegible] [illegible] „почему наравне с грузинами" (გვ. 343). ამ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], და [illegible] „მამულთა წიგნის" [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] „მამულთა წიგნის" [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]

სერგი რეშაინელის თარგმანი არაბულისგან განსხვავებით, მომდინარეობს ამ ბერძნული დედნიდან, რომელიც VI საუკუნეში დაიწერა; ბერძე გარკვეულია, რომ „მამფითა წიგნი" დაიწერა ქართულ ენაზე და ძველ აღმოსავლეთში (ასურეთსა და სირიაში) ამ ენიდან გადმოღებული თარგმანებით გავრცელდა. დასვა საკითხი: შეეძლო თუ არა სერგი რეშაინელს, ასურულ მოღვაწეს, „მამფითა წიგნი" ქართულად ეთარგმნა? ამ კითხვაზე მან ჯერ უარყოფითად უპასუხა: მართალია, სერგიმ, როგორც ასურმა მოღვაწემ, ქართული ალბათ იცოდა, მაგრამ „მამფითა წიგნი" მისთვის სრულიად უცნობელი იყო. ამიტომაც მის მიერ ასურულად გადატანა „სამოთხისა სწავლანი" ტრაქტატში დაცული ექსცერპტები „თეოდორიტის ასურულ-სპარსულ მონაცემებს"=ია. ბერძე ეს მიანიშნებს ფაქტს და სხვაგვარ დასკვნას: სერგიმ ქართული იმდენად ისწავლა, რომ მან მიაწოდა, ეს წიგნი ქართულად ასურულიდან გადმოეთარგმნა მაინც ეთარგმნაო.

მოსაზრებათა ასეთი წინააღმდეგობა, ცხადია, ბუნებრივი ამბიციის სასურველს მეცნიერულს, მაგრამ სანამ ამას დოკუმენტურად დადასტურებთ, ხელნაწერს ვეძიებთ, ვინ იყო სერგი რეშაინელი და რა ურთიერთობა ჰქონდა მას ქართველ მწერლებთან.

+ \+ ×

სერგი რეშაინელის ბიოგრაფიული მასალები თავმოყრილია ა.ბაუმშტარკის შრომაში „Lucubrations syro-graeca" (1894, ლაიფციგი, გვ. 358-438). მისი ცხოვრებისა და მოღვაწეობის მოკლე მიმოხილვა მოცემულია ვ. რაიტის წიგნში „Краткий очерк истории сирийской литературы" (1902, გვ. 62-65), ხოლო ვრცელი ნარკვევი დაბეჭდა 1949 წელს ნ. პიგულევსკაიამ —

„Сирийский врач Сергий Решайнский (К истории сирийской научной литературы VI в.)"[51]. V-VI საუკუნეების ისტორიკოსთაგან მის შესახებ საინტერესო ცნობები დაგვიტოვა ზაქარია რიტორმა (მიტილენელმა) თავის „საეკლესიო ისტორიაში" (გვ. 208-210).

ამ ლიტერატურის მიმოხილვით ირკვევა შემდეგი:

სერგი რეშაინელი ცხოვრობდა V-VI საუკუნეთა მიჯნაზე, გარდაიცვალა 536 წლის 22 ივნისს კონსტანტინოპოლში; იყო თავისი დროის ერთ-ერთი მოწინავე და მრავალმხრივ განათლებული მოღვაწე: დახელოვნებული ექიმი-პრაქტიკოსი, ორიგინალური ფილოსოფიური ტრაქტატების ავტორი, ბერძნული ფილოსოფიური და სამედიცინო წიგნების მთარგმნელი. ნ. პიგულევსკაია წერს: სერგი იყო პერიპატეტიკოსი ფილოსოფოსი, განსწავლული ორიგინალური აზროვნებით, ნიჭიერი ლიტერატორი, ამავე დროს გამოცდილი ექიმი (გვ. 64). მან ბერძნულიდან სირიულზე გადათარგმნა არისტოტელეს „კატეგორიები", ალბათ ტრაქტატი „სულის შესახებ", რომელსაც ჩვეულებრივ უძღვის „სამყაროს მიზეზთა შესახებ"; ფიზიკის სახელმძღვანელო (ბერძნული ორიგინალის მოღწეულია ნაწყვეტები), რომელშიც საუბარია ციურ ძალთა და სულთა მოძრაობის მიზეზებზე; გალენის (131-200 წწ.) სამედიცინო წიგნები, ფსევდო-დიონისეს ტრაქტატები და მრავალი სხვა. ნ. პიგულევსკაია შენიშნავს, რომ: „სერგის ლიტერატურული მოღვაწეობა ემთხვევა ზუსტად მოწინავე ბერძნების იმ დროებს, როდესაც ასწავლიდნენ ათენის, ალექსანდრიის, ან ანტიოქიის და კონსტანტინოპოლის ყველა სასწავლებლებში — აკადემიებში" (გვ. 59).

---

[51] Ученые записки ЛГУ, №8, серия востоковедческих наук, вып. I, 1949, გვ. 43-64.

ზაქარია რიტორი იუწყება: ექიმი (ἀρχίατρος) სერგი რეშაინელი უკმაყოფილო ყოფილა რეშაინის ეპისკოპოსის ასილოსის (resp. ასილოუსის). ამის გამო იგი გაემგზავრა ანტიოქიაში საჩივლელად ანტიოქიელ ეპისკოპოსს ეფრემთან და მას მოახსენა, რომ იგი ასილოსისგან ვნებას განიცდის. ეფრემმა იგი სწავლულ კაცად შეიცნო, გამოსცადა და, როცა დარწმუნდა, რომ ის შეიძლება თავისი საქმის განსახორციელებლად გამოეყენებინა, სერგის შეავედრა, რომ ყველაფერი გაიგოს, რასაც ის მოისურვებს, თუკი გაემგზავრება რომში წერილით, ნახავს იქაურ მღვდელმთავარს აგაპეტოსს, გადასცემს წერილს და უკან გამობრუნდება. სერგი დათანხმდა. ეს [illegible] თანხლებით იგი რომში გაემგზავრა, აგაპეტოსს გადასცა წერილი და უკან დაბრუნდა. მასთან ერთად კონსტანტინოპოლში გაემგზავრა თვითონ აგაპეტოსი. აქ შემდეგ ის [illegible], რომ სერგი კონსტანტინოპოლში უეცრად გარდაიცვალა. მას მიჰყვა აგაპეტოსიც: [illegible] ორი მოკვდნენ და თავისი სამშობლოდან [illegible].[52]

სერგი რეშაინელი VI საუკუნის მოღვაწეა. ის დაბადებულა V საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში, რადგანაც, ზოგიერთის ცნობებით, იგი გარდაცვლილა 536 წელს შუა ხნის ასაკში. მისი მასწავლებელი იყო ამონიუს ერმიასის (ერმეასის მოწაფის) მოწაფე — იოანე ფილოპონი, ალექსანდრიელი ქრისტიანიზებული, არისტოტელის თხზულებათა კომენტატორი, რომელიც მოღვაწეობდა VI საუკუნეში. სერგის ეკავა მღვდლის თანამდებობა, ცხოვრობდა რეშაინში და იქ ეწეოდა სამედიცინო-ფილოსოფიურ და სამკურნალო-სამეცნიერო საქმიანობას; უყვარდა ქალები და ღვინო.

---

[52] KG., 1899, გვ. 208-210. შდრ. ა. ბაუმშტარკის „Lucubrations", გვ. 359-361.

ჩანს, ყოველივე ზემოთ აღნიშნული შ. ნუცუბიძისათვის ცნობილია. აი, რას წერს იგი სერგის შესახებ: „პეტრე იბერის უახლოესმა და ერთგულმა მოწაფემ სერგი რეშაინელმა, პეტრეს სიკვდილის შემდეგ, ისტორიკოს ზაქარია რიტორის ცნობით, თავისი მოძღვრის სახელის უკვდავსაყოფად მზრუნველმა, შეადგინა «სიტყვა», რომელიც იკითხებოდა პეტრე იბერის მოსახსენებელ დღეს მის მოწაფეთა კრებულის წინაშე" (ПИ, გვ. 48). ან კიდევ: „პეტრეს ბიოგრაფი (იგულისხმება ზაქარია რიტორი, ი. ლ.), რომელიც იუწყება ფაქტს, რომ სერგი რეშაინელმა თარგმნა დიონისეს წიგნები, გვიდასტურებს, რომ მან შეასრულა ზედმიწევნით ზუსტი თარგმანი. იქვე ნათქვამია, რომ სერგი რეშაინელმა «შეადგინა სიტყვა (λόγος) განკუთვნილი პეტრეს მოსახსენებელ დღესთან დაკავშირებით». უნდა ვივარაუდოთ, რომ აქ საუბარია პეტრე იბერიელის ხსოვნისადმი მიძღვნილ დღეზე" (გვ. 148).[53]

1961 წელს შ. ნუცუბიძემ გამოაქვეყნა საჯარო ლექცია „რუსთაველის ცხოვრების მეორე ნაწყვეტი და იერუსალიმის სამეცნიერო ექსპედიცია" (საზოგადოება „ცოდნის" გამოცემა). იგი აქ იხსენიებს პეტრეს გარდაცვალების წლის თავზე მის ცხედრის გადასვენებას და შემდეგ დასძენს: „ცნობილია, რომ ერთ მოსახსენებელ სხდომა დღეს პეტრეს მოწაფეები იკრიბებოდნენ თავს და სწორედ ამ პირველ დღეს (ე.ი. 492 წლის 30 ნოემბერს, ი. ლ.) პეტრეს მოწაფემ სერგი სირიელმა (რეშაინელმა) თავის მიერ შედგენილი სიტყვა წარმოსთქვა" (გვ. 19). იქვე, მანამდე (გვ. 4-5) იუწყება: „პეტრე იბერის ხელმძღვანელობით, რომელიც პლატონის აკადემიის და პერიპატეტიკოსთა მემკვიდრეობის შესწავლას აწარმოებდა, მონაწილეობას იღებდნენ ცნობილი

---

[53] შდრ. იქვე, გვ. 304-305, 425.

ისაია, ძველი ფილოსოფოსები — ენოხი, ასიკორი, ზაქარია და სხვ. ამავე სკოლაში იკრიბებოდნენ არა მარტო ქართველები, არამედ მათთან ერთად სხვა ქრისტიან ეროვნებათა კულტურის წარმომადგენელნი, სირიელი სერგი, რომელიც შემდეგში სირიაში დიდი მოაზროვნე გახდა; (მან) მისი მასწავლებლის პეტრეს ბერძნულ ენაზე დაწერილი თხზულებები სირიულ ენაზე გადათარგმნა, ხოლო ქართული იმდენად იცოდა, რომ პეტრეს მიერ ქართულად დაწერილი ნაშრომი — «მოწამეთა შესახებ» — თავისუფლად თარგმანი მოახდინა. აქვე იყო ზაქარია რიტორი, ერთ-ერთი ძველი ფილოსოფიის სპეციალისტი. ამავე სკოლას დაუკავშირდა სახელით ფილოსოფოსი დავით ანახტი, რომელმაც პეტრეს სიკვდილის შემდეგ თან წაიყოლა «ათასამდე სიტყვა მამათა ხელნაწერებში"».

ეს შეხედულება მან პირველად გამოთქვა 1856 წლის „ქართული ფილოსოფიის ისტორიის" პირველ ტომში (გვ. 236). აქ ვკითხულობთ:

„ერთ-ერთი გამოჩენილი სწავლული, რომელსაც პეტრე იბერის მოწაფეთა შორის ვხვდებით, არის სერგი რეშაინელი, მაგრამ იგი თავის თავს არა მარტო [illegible], არამედ არსებითადაც პეტრე იბერის მოწაფედ სთვლიდა და მის საქმეს ემსახურებოდა. განსაკუთრებით დიდი ნათელია, რომ სერგი რეშაინელის თავისი ძირითადი საზრისათვის მასწავლებლისადმი დამოკიდებულებაში არ ყოფილიყო და პეტრე იბერის [illegible] გადათარგმნა, როგორც ვიცით, ფსევდო-დიონისეს მქონე ფილოსოფიურ-ქრისტიანული წიგნები სირიულ ენაზე. ფილოსოფიურად სერგი რეშაინელი თავის თავს პეტრესგან სრულებით დამოუკიდებლად სთვლიდა. ეს უკანასკნელი, როგორც გაირკვა, ხელმძღვანელი იყო სკოლის, რომელშიაც შედიოდნენ არა მარტო მისი თანამემამულეები, არამედ უცხოელებიც. თვითონ ნეოპლატონური სკოლის შემქმ-

ნელი იყო იბერიელი მოაზროვნე პეტრე იბერი, სირიაში ქართული სავაჭრო ფაქტორიასთან დაკავშირებით შექმნილი ქართული სკოლის სათავეში მდგომი. მისი მოძღვრება იყო ანტიკური იდეალიზმისა და ქრისტიანობის ნაერთი და ამ სახით დიდ ფილოსოფიურ-ისტორიული მოვლენად გადიქცა. ეს უკანასკნელი არ ყოფილა ხელს, რომ იგი მიჩნეული იყოს ქართული ფილოსოფიური აზრის ნაყოფად".

სერგი რეშაინელისა და პეტრე იბერიელის ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ შემუშავებული თვალსაზრისი, რომელიც წარმოდგენილია დამოწმებულ ლიტერატურაში, გადაუჭარბებლად აღმაშფოთებელი. მკვლევარი მის წყაროდ ასახელებს ზაქარია რიტორის „საეკლესიო ისტორიას", წერს: „по сообщению историка Захария Ритора", ან: „биограф Петра... передает", ანდა: „Захарий Ритор сообщает", თვით სქოლიოში მის თხზულებას ასახელებს, მაგრამ თვითონ ტექსტს იმოწმებს საკუთარი სიტყვებით (პერიფრაზია), მას თარგმანს კი არ გვთავაზობს. ზაქარიას წიგნში სერგი რეშაინელზე ნათქვამია (KG., გვ. 208-209):

„Es war dies ein redegewandter Mann, wohl unterrichtet durch das Studium vieler griechischer Bücher und in der Lehre des Origenes, die er einige Zeit in Alexandrien mit Übersetzungen der Schriften anderer Lehrer gelesen hatte, verstand das Syrische zu lesen

„ის, ეს [სერგი] იყო კაცი მჭევრმეტყველი, კარგად განსწავლული მრავალი ბერძნული წიგნის შესწავლებით და ორიგენის მოძღვრებაში, რომელსაც მას წაკითხული ჰქონდა ერთ დროს ალექსანდრიაში სხვა მოძღვართა ნაწერების თარგმანთა მეშვეობით, ამასთან, რომელსაც ის შეგნებულად ეუფლებო-

und zu sprechen und (verstand) die Regeln der Medizin. Er war freiwillig gläubig, wie es auch die Vorrede (πρόλογος) zu der Übersetzung des Dionysios bezeugt, die er sehr angemessen anfertigte, sowie das Buch (λόγος) über den Glauben, das er in den Tagen des berühmten Petros, des gläubigen Bischofs, verfasste. Jedoch in seinen Sitten war dieser Sergios sehr locker in der Neigung zu den Weibern, war ausschweifend und nicht züchtig und war von heftiger Geldgier erfüllt".

და ასწავლე კითხვას, ლაპარაკსა და მედიცინის კანონებს. ის იყო ნებაყოფლობით (თავისუფალი) მორწმუნე, როგორც ამას ადასტურებს წინასიტყვა (პროლოგი), დაწერილი დიონისეს თარგმანისათვის, რომელიც მან (ძალიან) შესაფერისად შეასრულა, და ასევე წიგნი (λόγος) სარწმუნოებისათვის, რომელიც შეთხზა განთქმული პეტრეს, მორწმუნე ეპისკოპოსის, სიცოცხლეში. თუმცა ეს სერგი თავისი ჩვევებით იყო ქარაფშუტული ქალთა თაყვანისცემაში, იყო გარყვნილი, ურცხვი და აღვსებული ხარბი ვერცხლისმოყვარეობით.”

ამ ამონაწერში ნაქებია რწმენის სერგის ასპექტი, რომელიც თავისუფალი სარწმუნოების მქონე ჯერ და დასასრულამდეც ყოფილა ორ ნაწერში: სერგის მიერ ასწორულად თარგმნილი დიონისე არეოპაგელის წიგნების წინასიტყვას (პროლოგს) და მის მიერვე დაწერილ წიგნს სარწმუნოების შესახებ. ასემანი იქვე შენიშნავს: სერგიმ მართლაც დიონისეს თხზულებანი ზუსტად თარგმანა, ხოლო მეორე ნაშრომი „წიგნი სარწმუნოებისათვის" (das Buch über den Glauben) შეთხზა „განთქმული პეტრეს, მორწმუნე ეპისკოპოსის, სიცოცხლეში (=in den Tagen des berühmten Petros, des gläubigen

Bischofs)". შ.ნუცუბიძემ ხაზგასმული წინადადების პირველი ნაწილი, რომელიც ასტრონომიულ წიგნთა თარგმნას ეხება, სწორად წაიკითხა და სწორადვე განმარტა, მაგრამ მეორე ნაწილი, რომელიც სარწმუნოების შესახებ დაწერილ წიგნს ეხება, მცდარად თარგმნა და მცდარადვე განმარტა. ზაქარია ამბობს: სერგიმ დაწერა „წიგნი სარწმუნოებისათვის" „განთქმული პეტრეს, მაიუმელ ეპისკოპოსის, სიცოცხლეში", ხოლო შ.ნუცუბიძე მას თარგმნის ასე: „Сергий из Решаины «составил слово (λόγος) к поминальному дню знаменитого Петра»". აი, ასე გადაკეთდა სერგი რეშაინელის „წიგნი სარწმუნოებისათვის", დაწერილი „განთქმული პეტრეს" სიცოცხლეში, სამგლოვიარო სიტყვად, რომელიც სერგიმ წარმოთქვაო ვითომც პეტრეს გარდაცვალების წლის თავზე (492 წლის 30 ნოემბერს), როცა პეტრეს ცხედარი ლოცვებით გადაასვენეს და დაბრძანეს საკურთხევლის ქვეშ. ეს ამბავი რომ მართლაც მომხდარიყო, ამას „პეტრეს ცხოვრების" აღმწერი უეჭველად იტყოდა, რადგან მას პეტრეს გარდაცვალების, დაკრძალვის და გადასვენების ცერემონიალი საკმაოდ ვრცლად აქვს მოთხრობილი, მაგრამ მის ნაშრომში სერგის მიერ წარმოთქმული სიტყვის მოხსენიებაც კი არ არის (არა რა წყარო ყოფილიყო მოხსენიებული, რომელსაც იგი შეთხზული „ფიქცია"!).

ამას დაერთო მეორე შეცდომა, რომელიც, შ.ნუცუბიძის მოსაზრებით დაუდევრობით, ჩემ „ლიტერატურულ ძიებებში" გაიპარა (გვ. 170). ეს შეცდომა ეხება „განთქმული პეტრეს, მაიუმელ ეპისკოპოსის" ვინაობას. ჩემი შეხედვით ეს პეტრე არის მირიანიც და პეტრე იბერიელად ეგონება (საქმია ამ ეპისკოპოსობა „განთქმული პეტრეს" უწოდებს), მაგრამ „საეკლესიო ისტორიის" ფურცლებში (გვ. 372) გ. აწყურელი იცნობს,

რომ ხსენებული „გაწამებული ქეფრე" არის ეპისკოპოსის ქეფრე რეშაიბლელი, რომელსაც იმავე „ისტორიაში" იხსენიებს ანტიოქიის ილიარქელის, თომა დამასკელის, კონსტანტინე ლაოდიკიელისა და სხვა ეპისკოპოსების გვერდით (გვ. 158). და მართლაც, იგი არ არის ქეფრე იბერიელი, რადგანაც სურიის სამხრეთ-სამთავრობელი მოღვაწეობდა დაახლო VI საუკუნის დასაწყისში, როდესაც ეს ქეფრე უკვე კარგა ხნის გარდაცვლილი იყო, ხოლო მის სიკვდილში სურია [illegible] კიდევ ყმაწვილი იყო [illegible]. ასე რომ, სურიის ვერ ვცნობთ ქეფრე იბერიელს „ოქტომბერს" და ერთი მოწამე". „ქეფრეს ცხოვრებაში" და „სვეტის ოქროპირის ცხოვრებაში", რომლებშიც მოხსენებული არის ქეფრეს მოწამეში, სურია სიკვდილი ან არა დასახელებული. ეს ფაქტები არც ერთი იყო და მას არც მოწამეში ეკლესია. მაგრამ: იგი არც ქეფრეს თანამედროვე მწერალი იყო; სამწუხაროდ, მას ქრონიკა მოეპოვებოდა რომ [illegible] [illegible] კი [illegible]. ცხადია, მან არც ქრონიკული იცოდა და არც „მოწამეთა წიგნი" ყოფილა ქრონიკულად [illegible]. ასევე, სურია თავის თავს არც ქეფრეს მოწაფედ სახელდება, არც მის სიტყვას ემსახურებოდა და არც მისი იყო დამოწმებული [illegible]. ის ფაქტი, რომ იმავე სურიამ VI საუკუნის დასაწყისში მოხსენიებული ასეთი კულტის გადმოსცემს ქვეყნის-დასავლეთის [illegible], [illegible]-[illegible] [illegible] გადმოსცემს [illegible] [illegible] [illegible] დიდად მნიშვნელოვანი ლიტერატურული მოვლენაა, მაგრამ იგი ქვეყნის-დასავლეთის და ქეფრე იბერიელის [illegible] [illegible] [illegible] (სასურველია რომელიმე ქრონიკები ასახელებდა [illegible] ეს თარიღები და ქრონიკების მისი რიგის [illegible]).

გაუგებარია ისიც, თითქოს სირიაში პეტრე იბერიელის ხელმძღვანელობით აწარმოებდნენ „პლატონის აკადემიის და პერიპატეტელთა მემკვიდრეობის შესწავლის" ესაია მეგვიპტელი, ცნობილი ფილოსოფოსები — ენეასი, პროკოპი და ზაქარია, სევერე ანტიოქიელი, [illegible] [illegible] მამა და [illegible] [illegible]. პეტრე იბერიელმა შექმნა დიდი ქრისტოლოგიურ-თეოლოგიური სკოლა მაიუმის მონასტერში. იგი [illegible] ანტიქალკედონელ [illegible] სირია-პალესტინაში [illegible] მონოფიზიტთა [illegible] და თავის გარშემო იკრებდა მრავალ სწავლულს მოწაფეს. მისი დიდი ავტორიტეტის წყალობით [illegible] სტუდენტები [illegible] [illegible] იკრიბებოდნენ და მაიუმის მონასტერში მეცადინეობდნენ.

პეტრეს მოწაფეები იყვნენ ქართველებიც და სხვა ეროვნების წარმომადგენლებიც, მათ შორის ცნობილი არიან — იოანე კანოპელი („ხალხის ფილოსოფოსი"), ზაქარია, ანდრე და თეოდორე ასკალონელი (პეტრეს შემდეგ მაიუმის მონასტრის წინამძღვარი), იოანე რუფუსი („პლეროფორიების" ავტორი) და ზაქარია [illegible] („პეტრეს ცხოვრების" ავტორი). ესაია მეგვიპტელი („მამა ესაიად" წოდებული), რომლისაგან ფილოსოფიაში კონსულტაციებს იღებდა ენეა ღაზელი, იგი პეტრეს უახლოესი მეგობარი, ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა მის დროში, რომელიც მეგობრობდა „თავის [illegible] მოძღვრებით მამა პეტრესთან". ყველა ხსენებული პირი იყო ბერი, ასკეტური ცხოვრებისა და მოძღვრების მიმდევარი. მათი განათლება ძირითადად განისაზღვრებოდა ქრისტოლოგიურ-დოგმატიკური ფილოსოფიით. თუ ისინი „გარეშე" ე.ი. სხვა (წარმართულ) ფილოსოფიას ეცნობოდნენ, მას იყენებდნენ ქრისტოლოგიურ ასპექტში გადამუშავების შემდეგ.

V-VI საუკუნეთა მიჯნაზე ღაზაში არსებობდა საერო-ფილოსოფიური სკოლა, სადაც ისწავლებოდა პლატონის, არისტოტელის, პითაგორელთა და ნეოპლატონიკოსთა ფილოსოფიური მოძღვრებანი[54]. აქ მოღვაწეობდნენ ენეა ღაზელი (450-518 წწ.), რომელმაც განათლება მიიღო ალექსანდრიის ნეოპლატონიკურ ფილოსოფიურ სკოლაში ნეოპლატონიკოს ჰიეროკლესთან[55]; პროკოპი ღაზელი (465/475-528/538 წწ.), რომელიც სწავლობდა და მოღვაწეობდა ჯერ ალექსანდრიაში, შემდეგ — ღაზაში, სადაც [illegible] ასწავლიდა [illegible][56], და ცნობილი საეკლესიო ისტორიკოსი ზაქარია რიტორი (გარდაიცვალა 553 წლის შემდეგ), რომელიც სწავლობდა ჯერ ალექსანდრიაში სოფისტ რიტორთან (ენეას მოწაფესთან), შემდეგ — ბეირუთის იურიდიულ უმაღლეს სასწავლებელში[57]. ესენი ფილოსოფიურ ლიტერატურაში იხსენიებიან „Drei Gazaier"-ის („სამი ღაზელის") სახელით. ღაზაშივე მოღვაწეობდნენ მათი მოწაფეები და უმცროსი თანამედროვენი — ეპიფანე [illegible], სოფისტ ხორიკი, სერგიოს და თეოდორე, [illegible] და აგრეთვე [illegible], ტიმოთე და იოანე ღაზელი (K. Seitz, გვ. 9-36). ლ. ალექსანდრიშვილის აზრით, „ღაზელთაგან ქრისტიანიზმს შეურიგდებოდა ძირითადად [illegible] ენეა ღაზელი,

---

[54] Kilian Seitz, Die Schule von Gaza, 1892, Heidelberg.

[55] Georg Schalkhaussen, Aeneas von Gaza als Philosoph, 1892, Erlangen.

[56] Ludwig Eisenhofer, Procopios von Gaza, 1897, Freiburg; O. Bardenhewer, GAL, V, 1962, გვ. 86-93.

[57] ი. ლოლაშვილი, არეოპაგიტული ძიებანი, 1972, გვ. 105-108, სქ. №40.

სულთამყოფელის ნაწერის მიუწვდომელი და საიდუმლოებათმოყვარე ფილოსოფოსი ლაზულით, მაშინ როდესაც ზეცა, ქმნილი და ითქმის ლექსიკა ყოფნის ყოვლის განმარტებისთვის ერთის სახელით" (გვ. 2).

არც ერთი ეს ხსენებული ლიტერატურული მოღვაწეთაგანი არ არის პეტრე იბერიელის მოწაფე ან მისი საფილოსოფიო სისტემის წარმომადგენელი. ისინი არიან ლოჩის სულით-ღვიძლისეული სისტემის მიმდევარნი და მოწაფეები და თავიანთი მიმდევრებით, იდეებით და მსოფლმხედველობით განსხვავდებიან პეტრე იბერიელის საფილოსოფიო სისტემის მიმდევრებისგან.

რაც შეეხება ათინელ ასკეტ მამას, რომელსაც თუ ჰქონდა მისი რაიმე ურთიერთობა პეტრე იბერიელთან, ამაზე მათ ბიოგრაფიულ მასალებში არაფერია აღნიშნული. რადგანაც ისინი VI საუკუნის მოღვაწენი არიან და შეუძლებელია, რომ პეტრეს მოწაფეები ყოფილიყვნენ; ხოლო დავით ანახტის შესახებ აი რას წერს ვ. ჩალოიანი: „Упоминания в исторической литературе о каких-либо связях Давида Непобедимого с Псевдо-Дионисием (или с Петром Ивером) совершенно не встречается; нет его и в грузинских источниках, а сочинение самого Давида абсолютно ничего не дают для установления идейной связи между ним и автором ареопагитских сочинении... Никакое подлинно-научное исследование Давида Анахта никогда не сможет пролить свет на тайну Псевдо-Дионисия Ареопагита"[58].

---

[58] В. К. Чалоян, Философия Давида Непобедимого, 1946, Ереван, გვ. 74-75.

შ.ნუცუბიძე ვერ განსაზღვრავს სწორად ლოსის ფილოსოფიურ სიღრმეთა ჩარჩო და ხასიათი. მან ლოსელი (თუ ალექსანდრიელი) სხვა ფილოსოფოსები და მოყვანილი ბერები ხელოვნურად გამოაცხადა ქართული ნეოპლატონიკური სკოლის მიმდევრებად, ხოლო ამ სკოლის დამაარსებლად და მეთაურად — პეტრე იბერიელი, ვითომდა დიონისე არეოპაგელის სახელს ამოფარებული მწერალი, რომელმაც თითქოს შექმნა არეოპაგიტული იდეალიზმის და ქრისტიანობის ნაერთი მოძღვრება, რომელიც შემდეგ ევროპის მერე ერთ ერთგვარად მიჩნეული, შემდეგ კი ერთ ფილოსოფიურ-ისტორიულ მიმდინარეობად ქცეული.

ამგვარი ყალბი თვალსაზრისი, წარმოშობილი ფსევდო-დიონისეს და პეტრე იბერიელის იდენტიფიკაციის დასაბუთებლად, ქართული მწერლების განვითარების და სახელისათვის ზიარად მიმართავს განსაკუთრებით იმიტომ, რომ მის ავტორი ატარესიტყვებით უცხოურ და ქართულ ისტორიულ-ლიტერატურულ წყაროებს და ცნობებს, უცხოელ და ქართველ მწერლებს მერე ხანგრძლივად ავტორად მიიჩნევდნენ შემდეგ. ჩვენ ვითარებაში ძალიან სიხშირით მეტყველებს ლოგიკურად „დასავლეთის ფილოსოფიის მიერ მემკვიდრეობად", ან განაცხადებს: „ამ დროის თავისებურ სტილს — პროკლე-არეოპაგიტიკის ნაზრევებთან შეგნებულად, ვერ მიიღო დასავლეთის ფილოსოფიურმა აზროვნებამ და ვერც ვერ მიიღო, თუ ქართული ფილოსოფიის სიტყვის არ დაუფლებია და არც შეძლებდა არ იცოდა" (ქვ.თ., II, 117 და 126), ან: ვ. გოგიბერიძის გასაგებად აცხადებს: „მის რომ ვგონებ არ დაემძიმდა ახალი ეპოქა (sic), ვფიქრობ ყურადღებას მიაქცევდა იმას, რომ არეოპაგიტული აზროვნების გავრცელებაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს, რომ ფსევდო-დიონისეს ქართული წიგნი გადმოიღო (sic) პეტრეს კოლექციებიდან». შემდეგ კი მის გამოაცემს" (ПИ, გვ. 232, სქ.), ანდა ქართული მწერლების სახელით დაასკვნის: „რაკი წიგნი მხოლოდ შესახებ დაიწერა ქართულ ენაზე, იგი არეოპაგიტიკული ვარსკვლ

მიაწერა (მიაწერდა) და, თუმცა XI-XII საუკუნეების ქართველი ფილოსოფოსი იოანე პეტრიწი მიანიშნებდა მის ნამდვილ ავტორს, მაგრამ ეს მინიშნება მაშინ ქართულმა ენამ დიდხანს ხელმიუწვდომლად აქცია. მხოლოდ ჩვენს დროში, 1942 წლიდან (რუსულ „Тайна" დაიბეჭდა, ი. ლ.) მიიჩნევა დადგენილად, რომ „თხზულება მიზეზთა შესახებ, დაწერილი არეოპაგიტული წიგნთა ავტორის მიერ ქართულ ენაზე, არის მთავარი და ურყევი გზა ფსევდო-დიონისე არეოპაგელის საიდუმლოების გასახსნელად" (იქვე, გვ. 323). ეს საკითხები, რომლებიც დიდი თვითდამაჯერებლობით და სხვა მეცნიერთა მიმართ აგრესიული განწყობილებებით დაწერილი, ჩემში დიდ განცვიფრებას იწვევს, რადგანაც არსად არ მოიპოვება დამადასტურებელი საბუთი, რომ ფსევდო-დიონისემ დაწერა „მიზეზთა წიგნი" და ისიც ქართულ ენაზე, რასაც თვითონ ეჭვმიუტანლად არყევს ქართული მასალები, უპირველესად კი — იოანე პეტრიწის ცნობა „წიგნისა ამის ყოვლად გარდმოღებისა". ეს არის მკითხველის შეყვანა შეცდომაში და აუცილებლია ამის სრულიად გამოაშკარავება, ვინაიდან ფსევდო-დიონისეს და პეტრე იბერიელის იდენტიფიკაციის საფუძვლად უდევს არა მარტო სუსტი ჰიპოთეტური შეხედულება, არამედ ხელოვნურად შეთხზული ყალბი „საბუთებიც". ამიტომაც დიდი სიფრთხილით ყურისთვის მოჩვენებითად სასიამოვნო შეხედულებებს, რომლებიც გონებას აბრმავებენ, ხოლო ისტორიულ ჭეშმარიტებას აბნელებენ.

* * *

ახლა დავუბრუნდეთ ამ თავის დასაწყისში აღძრულ საკითხს: რა იცის იოანე პეტრიწმა დიონისე არეოპაგელისა და იეროთეოსზე? როგორც უკვე „არეოპაგიტიკის პრობლემებში" (გვ. 47-50) აღვნიშნე, სხვ-

ნიშნული ავტორის შესახებ იოანემ იცის მხოლოდ ტრადიციული შეხედულება, რომელიც შუა საუკუნეების ქრისტიანულ მწერლობაში იყო გავრცელებული; ე.ი. მან იცის, რომ არეოპაგიტული წიგნთა ავტორი დიონისე არეოპაგელი, I საუკუნის ათენელი ეპისკოპოსი, პავლე მოციქულისა და იეროთეოსის მოწაფე, რომელსაც 3 ოქტომბერს თავი მოჰკვეთეს. ეს, რასაც წერს ქართველი ფილოსოფოსი გამოუქვეყნებელ თხზულებაში — გალექსილ სვინაქსარში, რომელსაც ეწოდება „გალობანი ყოველთა წმიდათანი" (A 67):

3.X: უცხოჲსა ღმრთისა ზიარით წერილსა
პავლეს ენისა მთავარი დიონისი,
არეოპაგელად ყუელ მთხრობელ, შემდგომად მათთა
თავ-წარკუეთილი, ეჰა ნიშსა, ვლის ორ მილ
და მღდელობს, სადა თვით მღდელ-მთავრობს იესუ.[59]
დიონოსივე, პაპა ალექსანდრელთა,
პეტრეს თანა და პავლე-ფავსტოს-კაიოსს,
აღსარებითა სათნოთა დაამდიდრებს.

4.X: არეოპელთა ზესთა ღმრთისა დიდსა
დაჰკუსრის ქებათა ქებად ღირსეულის მკლავრი,
მშვენიერით განაქურის დღეს ნივთთა იეროთე.

---

[59] „გალობათა" ვრცელი ძველი ნუსხა (A 85), რომლითაც ყოველთვის ვსარგებლობდით, დეფექტური აღმოჩნდა. ეს იამბიკო დადგენილია A 67 ხელნაწერის მიხედვით.

ეს დასახელებულია ჩვენთვის საინტერესო სამი ავტორებია: დიონისე არეოპაგელი, დიონისე ალექსანდრიელი და იეროთეოსი. პირველი ორის ხსენების დღედ ბიზანტიურ კალენდრებში დადებულია 3 ოქტომბერი, მესამის დღედ კი — 4 ოქტომბერი. ასეა პეტრინის იგალომანშიც. IX საუკუნის შემდეგ დიონისე არეოპაგელი და დიონისე ალექსანდრიელი ხშირად ერევათ ერთმანეთში. იოანეს არ მოსწონს ეს შეცდომა, რადგანაც მან აგიოგრაფიული მწერლობა ზედმიწევნით იცის. ცნობები ორივე დიონისეზე ამოკრებილია სვინაქსართან ლიტურგიკულის მეტაფრასული საკითხავებიდან. ძველ ქართულ მწერლობას დაუცავს „დიონისე არეოპაგელის წამება" (S 384, ფფ. 295-309). მისი ავტორი მიუთითებს, რომ: დიონისე იყო არეოპაგის მსაჯული, იეროთეოსის და პავლე მოციქულის მოწაფე; ათენელ წარმართებში ქადაგებდა ქრისტეს სჯულს, მას თავი მოჰკვეთეს ლადია ქალაქში. მან მოკვეთილი თავი ხელით აიღო, „ვითარცა საძღვენელი რამე, და წარვიდა გზასა ვერთადი. და მიჰქონდა თავი თვისი კელითა, ვითარცა კეთილად მძღუნსა... და არა დაიყადა სლვისაგან, ვიდრემდის კელთა დედაკაცისა ვისთავე მიიქცეს წმიდაჲ იგი თავი მოწამისაჲ კელთაგან მისთა წმიდათა". სხვა წყაროში იკითხება, რომ დიონისემ მოკვეთილი თავით „ორი უტევანი წარიხუნა". ამიტომაც წერს იოანე: „თავ-წარკვეთილი, ესე ნიშსა, ვალის ორ მილ". რაც შეეხება იეროთეოსის მოსახსენებელს, იგიც შეტანილია ძველ ქართულ მწერლობაში დაცული ბიზანტიური ლიტურგიკული ცნობებისა და ლეგენდების საფუძველზე. მაგ., გიორგი მთაწმიდელის „დიდ სვინაქსარში" 4 ოქტომბრის თარიღით აღნიშნულია, რომ იეროთეოსი „მოციქულისა წმიდისა ღმრთისმეტყველისა დიდად აღიძრა სწავლისა მიერ წმიდისა და იქმნა გამოუთქუმელთა საიდუმლოთა ამხილველ". ბერძნულ სვინაქსარებში

იმასაც ვკითხულობთ, რომ იგი „მიცვალებასა დედისა ღმრთისასა წინა წარმოუდგა ლოცვილით". ჰიმნოგრაფები კი ასე ახასიათებენ იეროთეოსს (1066 წლის ხელნაწერის მიხედვით): „ათორმეტთა მათ თანა მოციქულთასა მიიწიე შენ მიცვალებასა წმიდისა დედისა უფლისასა", ან: „დაძინებასა წმიდისა ღმრთისმშობლისასა ღირს იქმენ შენცა ხილვად", ანდა: „თანამოსაყდრე იყავ პირველისა მის მოციქულთასა, ღმრთით-შემოსილო, და მათ თანა მოუხდე მიცვალებასა მას ყოვლად წმიდისა ღმრთისა ქალწულისასა". აი, ეს ტერმინები ყველაზე სავსებით იეროთეოსის პიროვნულ მახასიათებლებს.

მაშასადამე, როგორც ჰიმნოგრაფებმა და XI–XII საუკუნეების ქართველმა მოღვაწეებმა (მათ შორის ეფრემ მცირემ და არსენ იყალთოელმა) არეოპაგიტულ წიგნთა ავტორის ვინაობაზე იცოდნენ მხოლოდ ის, რაც ცნობილი იყო იმდროის ბიზანტიურ მწერლობაში. შ. ნუცუბიძის მიხედვით, თითქოს მათ იცოდნენ ფსევდო-დიონისეს ვინაობა — რომ იგი იყო V საუკუნის ქართველი მოღვაწე პეტრე იბერიელი, მაგრამ მას ვერ ამხილებდნენ საეკლესიო ცენზურის გამო, ან დაერღვიათ მის მიერ მიჩქმალული წინამძღვრებით. ქართული წყაროები მის სახელდებას ერიდებიან.

* * *

ამრიგად, არეოპაგიტული წყაროების და სხვადასხვა ლიტერატურული ტრადიციული მიმოხილვის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ:

ნუცუბიძე-ჰონიგმანის მოსაზრება ფსევდო-დიონისე არეოპაგელისა და პეტრე იბერიელის იდენტიფიკაციის შესახებ მიუღებელია. მისი დასაბუთების ცდა ხელოვნურია, ვინაიდან ემყარება წინასწარშემუშავებულ „სქემებს" და მცდარად წარმოისახავს ძველი ქართული ლიტერატურის და ეკლესიასტიკური აზროვნების ისტორიის უმნიშვნელოვანეს ეტაპებს. საერთოდ თამამად შეიძლება

ვთქვათ, რომ ორიგინალური წიგნთა ავტორის განზრახვის ამოცნობა მხოლოდ მუსიკალურითაგან [illegible] თავსამჯდომ საკამათოდ რჩება. ვოკალურ-დრამატული ორიგინალის ვარიანტი [illegible] ახალი განვითარებისას.

ყოველივე აღნიშნული ორ ნაშრომს, თითქოს ხელშეკრულ ფორმებში სხვადასხვა საშუალებით ლიბრეტოების გარდაქმნის-დამუშავებისათვის. მაგალითად, ორიგინალური ნაწარმოებების მხატვრული გახსნა მოითხოვს გარდა ავტორის მთელი მუსიკური მიმართულებისა. სწორედ მოცარტის სახელგანთქმული სიმღერები, ქართულად უნდა ითარგმნოს და გამოქვეყნდეს ტექსტი ავტორეული შესაძლებლობით ყველა ძირითადი ჟანრი — „ფიგაროს ქორწინების" ავტორეული რედაქციით, ჯოაკინო როსინის „სევილიელი დალაქი", „ხევსურის ბალადისა" და „მოხეტიალე გიორგი ახალციხის [illegible]", რომელიც რუსულის „[illegible]", ადრეულ ევროპული ინტონაციების ნიმუშები, რომლებიც ვოკალურ-დრამატული და ტექსტის იდეურ-ემოციური ერთიანობა. ამავე დროს აუცილებლობა გამოიწვია ვოკალურ-დრამატული ტექსტების და ქართული ენის და მისი კომპოზიტორული ენის მუსიკალური თავისებურებანი, აუცილებელი საკითხები, პრობლემები და მისი [illegible]; რადგან იმ სამოციანელთა ტრადიციების მისია და შესრულება, სადაც მელოდია ტექსტი ადეკვატური, უნდა დარჩენილიყო ერთიანი და მხატვრული სრულყოფილება. ვინ იცის, იქნებ მომავალში ქართული ენის მუსიკალობას რომ უფრო მეტად, რომელიც მხოლოდ ტექსტის მუსიკალობას ემყარება. ჩვენს დაკვირვებით შეიძლება ვთქვათ, რომ ვოკალურ-დრამატული ორიგინალური ორ ენის ტექსტი ადეკვატური. ამ მხრივ სრულიად ახალი ინტონაციური რიტმი დამოკიდებულია მუსიკის გამოყენების ხერხზე და გამოხატულებაა.

„ვეფხისტყაოსნის სიმბოლიკის"

ბოლოსიტყვა

ჩემი წიგნი „ვეფხისტყაოსნის სიმბოლიკა" (გამომცემლობა „მეცნიერება", 1972), უკვე ასაწყობად იყო გადაცემული, როდესაც ჟურნ. „მნათობში" გამოქვეყნდა ა. გაწერელიას კრიტიკული წერილი „ისევ პეტრე იბერიელის «ცხოვრების» გზით" (1971, №8, გვ. 141-173). ამ წერილში განხილულია 1970 წლის 16 დეკემბერს თბილისის უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტის XIV სამეცნიერო სესიაზე ჩემს მიერ ზაქარია რიტორის, ზაქარია ქართველისა და მისი თხზულებების შესახებ წაკითხული მოხსენების თეზისები. თუ არ მივაქცევთ ყურადღებას მის პოლემიკურ მხარეს და იმ [illegible] [illegible] სრულიად გამოკვლევითი ანალოგიებში, რომლებსაც ამყარებს ზაქარია რიტორის ცხოვრებისა და შემოქმედების საკითხებში, ავტორი მთლიანად იზიარებს ამ ძირითად მოსაზრებებს, რომლებიც გამოქვეყნდა ჯერ 1970 წელს „მნათობსა" (№3) და „ლიტერატურულ საქართველოში" (№№ 32, 33, 34). ჩემს წიგნში გათვალისწინებულია [illegible] ყველა ძირითადი მოსაზრება [illegible] [illegible] [illegible], კრიტიკული წერილი „ისევ პეტრე იბერიელის «ცხოვრების» გზით" კი საგანგებო განხილვის ღირსად არა ვცან, რადგანაც იგი ტენდენციური კრიტიკის ნიმუშია, თანაც სადავო საკითხების გარშემო უსისტემო, ბუნდოვან და ძველ წინამძღვრებს უქმნის [illegible] ლიტერატურული საზოგადოების. მხოლოდ უსაქმურობად ვთვლი ამჟამად მასზე მეტი ხელის მიყოფა ზოგადი განმარტება წერილში აღძრული რამდენიმე საკითხზე.

1. [illegible] თავის კრიტიკულ წერილის ბოლოში მსჯელობით, თუ ვის მონო-[illegible], რა ვისი „[illegible] ფურცლებში" [illegible] ბიბლიოგრაფიის და ქართული [illegible] შესწავლა და [illegible] საკითხების განხილვა. იგი [illegible] „[illegible]" და „[illegible]" ამ სიტყვებით: „[illegible] სიახლე და [illegible] საკითხებში [illegible]. [illegible] ამისა, [illegible] (იგულისხმება „[illegible] ბიბლიოგრაფიის საკითხები", ჟურნ. „მნათობი", 1970, № 3, [illegible]) [illegible] მიმართ, [illegible], რომ [illegible], რა [illegible], [illegible] ქართული [illegible] ფურც-ლებში [illegible] თავის [illegible]! ქართული [illegible], [illegible] ამ [illegible], რომ [illegible]" (გვ. 141-142). [illegible] ამ შემთხვევაში, მაგრამ ერთი რამ [illegible], რომ იგი [illegible] ქართული [illegible], რომ [illegible] ქართული [illegible] საკითხებზე. [illegible] და [illegible] ქართული [illegible] და ქართული [illegible]. [illegible] ქართული [illegible] და [illegible]. [illegible], რა [illegible], ს. [illegible]

ქაშველისა და ამ სტრიქონების ავტორის „გონიერებაში"? რა საჭიროა, „მეცნიერებით" და „ისტორიზმით" ავტომატურად ეკამათის თავის [illegible], რომელთაც მოლიად ფუშმანიცების დადგენა სურთ, და მათ გაწყვიტა გარეცხვის: „მაგრამ ასეთად (ა. ბაბლოძის გასპოსუფლების შემდეგ, ი. ლ.) ეს მისაღები არიან"?! ქართული ავთენტიკური ტექსტის შესწავლის და ტოლობის ფუძეში ყველის აქვს, კაცმა კი შეიძლება ყოველი მათი რიგმის და შინაარსში გარკვევისა. მოსაზრებას შეუძლია გადაჭრას „ქრისტიანული შეფერილობისა" და გადაუჭრის რაღაც დასაბუთებული მისამართით. ჩვენ, ძველი ქართული ლიტერატურის მკვლევარი, მათ სასახელით შევიწუხებით, ფუშმანის მეთოდებით და ვრცელად გარკვეულებით, მაგრამ რომელსაც ის ავთენტიკურად და შესაფერისად ადრეულ V-VI საუკუნეების ისტორიულ-ლიტერატურული სიტყვების განხილვისას, რომ „ავთენტიკური ჩვენი გარკვეულება სხვაგან ფუშმანიცების შეხედვას" და, გარდა ამ ასე, გამოსავლით, ფუშმანიცი შეხედვა ამ „ასკეტური" ვერ შეძლებს და ხელს აძლევს.

აღმოსავლური ლიტერატურის „მასწავლებელ[illegible]" ახლახან წარმოთქვა, რომ „ბალავარიანი" ქართულად შესრულდა გადმოცემა ეპოქაში მთარგმნელმა მე-10 საუკუნის მიწურულს, ან მე-11 საუკუნის დასაწყისში. ეს ფაქტი ჩვენს პოლემიკურ დავიწყებას. იგი ფუშმანულ-ენობრივ სამყაროების ანუ მათ წრეზის — „მე-11 საუკუნეში ამ ეპოქის ძეგლებში ქართველმა მწერლებმა ევრო მოსწავე გადათარგმნეს ქართულიდან ბერძნულად ასკეტური-რომანი (=ასკეტური რომანი, ი. ლ.), რომელიც შემდეგ ბერძნულიდან ითარგმნა ლათინურზე, და მაშინდელი მთელი «დასავლეთის» სამყაროში ამ ქრისტიანული წარმომავლობის ლიტერატურის კაიროვლოსტი" (Sinn und Form, 1970, VI, გვ. 1447). ცხადია, აქ ლაპარაკია „ბალავარიანზე" და ცნობილი „ასკეხალხურ-რომანი", რომელიც, ნ. რუსთაველის წყალობით, „Sinn und Form"-ის

რეცენზენტს მიუგნია ერთ ფრანგულ რომანში, ადეკვატური სახელწოდებით „მოლაპარაკისთვის". სწორედ ეს ტექსტი ითარგმნა ქართულიდან ფრანგულად და ფრანგულიდან – ლათინურად. „დასავლეთელი" სპეციალისტების „ამ ქართული წარმოშობის ისტორიკოსის კითხულობდნენ". მაგრამ ქართულ წყაროში, რომელსაც დაუწერია ჩვენს პოლემიკოსს, გაპარულა შეცდომა, რაც გამოწვეული [illegible] თარგმანში: „ვეფხისტყაოსან-რომანი ეწერა [illegible] კი არ გადაითარგმნა, არამედ — [illegible] [illegible]. ნ. [illegible] ერთ-ერთ საგაზეთო წერილში („[illegible] სიყვარული ფრანგულიდან") ეს შეცდომა არ „გაასწორა": „ავტორისეული ვეფხის-ტყაოსნის ასოთამწყობის [illegible], რომლებიც თარგმნა ეპოქის [illegible]". ესეც შეცდომაა: ჯერ ერთი, „ვეფხისტყაოსან-რომანი" არ [illegible] ეწერა [illegible] წიგნში; მეორეც, ეს წიგნში ეწერა თარგმანი ფრანგულიდან ქართულად და არა პირიქით.

ქართული წყაროდან ფრანგულ თარგმანში გადასულია სხვა შეცდომებიც: [illegible] იქვე ვკითხულობთ: „მე-5 საუკუნის ბოლოს და მე-6 საუკუნის დასაწყისში ბიზანტიაში ცხოვრობდა ქართველი უფლისწული პეტრე იბერიელი, რომელიც მოგვიანებით მაიუმის ეპისკოპოსი გახდა. ის არის ავტორი წიგნებისა, რომლებმაც დიდი გავლენა მოახდინეს არა მარტო ბიზანტიელ თეოლოგებზე, არამედ დასავლეთ ევროპის შუა საუკუნეების ფილოსოფიის განვითარებაზე". უნდა შევახსენოთ პოლემიკოსს, რომ ავტორი [illegible] ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა [illegible] მეხუთე საუკუნეში და მისი სახელით არის ცნობილი, არც ბერძნულად და არც ქართულად არც ერთი ავტორისა (ან წიგნი) არაა ცნობილი. რაც შ. ნუცუბიძემ და ე. ჰონიგმანი პეტრეს აიგივებენ ფსევდო-დიონისე არეოპაგელთან, ეს ჯერ მეცნიერულად დადასტურებული არ არის; პირიქით, იგი დაუსაბუთებელი ვარაუდია. მისი გამოცხადება აღიარებულ ფაქტად უმართებულოა.

ვ. ჯავახიშვილი აღნიშნავს: „დიდად დამახასიათებელია, რომ მე-19 საუკუნის შუამდის ევროპელმა მეცნიერებმა ვერაფერი იცოდნენ ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან დარჩის 'შოთასა'" (იქვე). იგი ამ შრომაში არ ასახულა, მაგრამ გასაკვირია, რომ აქ იგნორირებულია ავსტრიელი მეცნიერის ფრანც-კარლ ალტერის (1749-1804 წწ.) წიგნი „Über georgianische Literatur", რომელიც გამოქვეყნდა ვენაში 1798 წელს. [illegible]!

ვ. იქვე (გვ. 1444) ნათქვამია: „მე-10 და მე-11 საუკუნეების ჩვენი დიდი მეცნიერები, როგორიცაა იოანე პეტრიწი, არსენ კათალიკოსი, ეფრემ მცირე და სხვა, თარგმნიდნენ თეოლოგიურ ტრაქტატებს ბერძნულიდან ქართულ ენაზე". იოანე პეტრიწი მოღვაწეობდა XI-XII საუკუნეებში, ეფრემი — XI საუკუნეში, ხოლო არსენ კათალიკოსი იყო ჩამდინი. ავტორს აერია X საუკუნის არსენი, მას არც ერთი თეოლოგიური ტრაქტატი არ უთარგმნია. ავტორს ტრაქტატებს წერდა და თარგმნიდა არსენ იყალთოელი (იგი არ იყო კათალიკოსი).

უცნაურად არის გადმოცემული ძველი ქართული ლიტერატურის მკვლევრითვის და ისტორიკოსისთვის [illegible], რომ მას [illegible] მიუკერძოებელი ქართული აგიოგრაფიული ძეგლების შესწავლა და ისტორიისათვის. [illegible], რომ აღნიშნული ძეგლები [illegible] მიწოდება, რომელიც [illegible] დიდი ნაწილი.

ზ. ავტობიოგრაფიულ ჟურნალში სხვანაირ განმარტებულია „მიჯნურისა" და „მოყვრის" მნიშვნელობა. რუსთველის ეპოქაში მიჯნურობა, მაშინ კი მას აღნიშ-ნული მნიშვნელობა. მიჯნური და მოყვარე ერთი სიყვარულის და სხვისი მათ თანამოძმეების მეგობრობას. როდესაც ფრიდონი ქართველი წერს „მე, ფრი-დონი ფრიდონი, მოყვარე შენი" (ე.ი. ტარიელს), იგულისხმება, რომ ტარიელი და ფრიდონი ერთმანეთის მიჯნურ-მოყვრები და ერთად ებრძვიან მტერს. ფრიდონი

როდესაც კი ის იყო ბერიტს მიაღწევ და მას აქვე ყურადღებით მიიღებენ. მარისეული ყოვლადიერად ტექსტის ამ მონაკვეთის ყველაფერს. ამ მიზნით, იგი „მოსწავლე-მასწავლებლის" წრეებს ახლოს სქოლასტიკოს ახალგაზრდობამ და [illegible] როგორც ურთიერთ ბერიტს იქვეყ მოწაფეს; ამასთან, „ბერიტში ფილოსოფოსებს" თვითონ ფლობდა ქართველი სქოლასტიკოსებს და სავსებით იმეორებს რ. რააბეს გამოქვეყნებულ ტექსტს, რომელშიც აღნიშნულია ქართველი ბერის მისვლა და ახლოს სქოლასტიკოსებთან ურთიერთობის ამბავი. ეს ცნობები წყაროში მოყვანილია ქართულად და თითქმის გერმანული თარგმანის ზუსტია (107). ქართული და გერმანული თარგმანები ერთმანეთისაგან მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან. ეს შეიძლება ავხსნათ ორი მიზეზით: მარისეულს ან არ ესმის გერმანული ტექსტის შინაარსი, ანდა მას შეგნებულად აქვეყნებს, რომ თავის დამოუკიდებელ მოსაზრებას ხაზი უსვამს „სქოლასტიკოსთა". ა.გ.ს ცნობები:

რ. რააბეს თარგმანი	მარისეული ტექსტი
„...Und als er nach Beryt kam, erfuhren dies sogleich die jungen Scholastiker, die ihn von Palästina und Alexandrien her kannten, und diese zogen, indem sie den Heiligen bekannt machten, auch die übrigen alle zur Liebe gegen ihn, welche sie dadurch bekundeten, dass sie mit ihm in Umgang zu stehen und sich an ihn zu halten und sich seiner heilsamen Leh-	„... როდესაც იგი (ბერიტს, ა.გ.) ქალაქში მივიდა (...nach Beryt kam...) (ეს ქართველის სიტყვაა, ა.გ.), მაშინვე შეიტყვეს ეს ახალგაზრდა სქოლასტიკოსებმა (აქ მიიღო სქოლასტიკოსების ანუ ადვოკატების წოდება [illegible], ა.გ.), რომლებიც მას პალესტინიდან და ალექსანდრიიდან იცნობდნენ, და რომლებმაც მათთვის წმინდანად იყო ცნობილი; და სხვა დანარჩენებიც მასთან სიყვარულით აღევსებოდნენ, რაც მისი (პეტრეს)

re zu erfreuen wünschten. Und da der Herr seine Gnade verlieh, wirkte sein Wort so sehr, dass er auch von dort viele Seelen fing und dem Herrn darbrachte, und dass einige von ihnen noch bei seinen Lebzeiten, einige aber nach seinem Hinscheiden die Nichtigkeit der Welt wegwarfen und zu ihm und nach seinem Tode zu seinen Schülern und Erben eilten, das Leben des Mönchtums erwählten und mit ihnen das erfreuliche Joch des Herrn trugen"... (გვ. 107).

წმინდა მოძღვრებით (Lehre) განათლებულიყვნენ. და მისმა (ბერის) სიტყვებმა ისეთი გავლენა მოახდინა, რომ მრავალნი უარყოფდნენ ამქვეყნიურ ცხოვრებას და მას დაემოწაფნენ, ზოგი მისი სიკვდილის შემდეგაც კი" (გვ. 144).

ქართული „[illegible]", რომელიც [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], თითქოს „[illegible]" [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] — ბერის „[illegible] [illegible]", რაც სრულიად და არა სწორია. ეს ძალიან დამახინჯებით ასახავს დედნის შინაარსს. „ცხოვრების" მიხედვით (გვ. 105-107), ბერი [illegible] შატბერდში გაემგზავრა, [illegible] — [illegible] [illegible], ხოლო, როცა შატბერდში ბერის [illegible] [illegible] [illegible], „[illegible]" ან სხვა ნაწარმოების [illegible] [illegible]. [illegible] „nach Bergt kam" უნდა [illegible] არა „შატბერდში მოვიდა"-დ, [illegible] როგორც „შატბერდში მივიდა". [illegible] [illegible] [illegible] „von dort" (= იქიდან), რაც აშკარად [illegible], რომ ავტორი შატბერდში არ [illegible], და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], რადგანაც [illegible] აქ: „Hierauf ging er von dort weiter und erreichte uns in dem Orte, welcher Κώμη μακρά heisst" (= „ჩვენც ის იქიდან ყველა მისით წავიდა და მოაღწია ჩვენთან იმ სოფელში, რომელსაც Κώμη μακρά ეწოდება"). მასვე დედნიდან ამოყრილია ფრაზები და [illegible] და [illegible] [illegible] თავისი [illegible] [illegible] მიუსადაგებია: „[illegible] [illegible] [illegible] ცხოვრების და მას (ქრისტეს, ა.ლ.) [illegible], თვით მის [illegible] შემდეგაც კი". ხოლო დედანში კი რა სწერია: „მან (ქრისტემ) იქიდანაც ([illegible]) [illegible] სული [illegible] და ღმერთს [illegible]: [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] მის [illegible], [illegible] — მის [illegible] შემდეგ, და [illegible] ისინი ქრისტესთან (zu ihm) და მის [illegible] შემდეგ კი — მის მოწაფეებს და მიმდევრებთან, [illegible] [illegible] ცხოვრება და [illegible] [illegible] ღვთის [illegible] [illegible] [illegible]". ვინც ამ ფაქტებს შეხედავს, მას ნებისმიერი მოსაზრება [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] კი [illegible], რომ წყაროს ამონაწერი ჩვენი [illegible] [illegible] [illegible]? ზოგიერთს თურმე ამისი ყველაფერი ჰქონია!

ასეთ ვითარებაში ჩვენი [illegible] თავის მოსაზრებათა [illegible] წერს: „თავისუფალი ჩვენი განვითარება [illegible] ფეოდალიზმის შემდეგ" (გვ. 151), „ამ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ჩვენი [illegible] [illegible] [illegible] გამოვლინება" (გვ. 141), ჩვენი წინაპრები „[illegible] [illegible] [illegible]" (გვ. 142), „ჩვენ [illegible] [illegible] [illegible]" (გვ. 143), „[illegible] [illegible] [illegible]" (გვ. 152), „[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]" (გვ. 155) და ეს ისე გაუთავებლად [illegible] [illegible] და ამგვარს.

[illegible] [illegible] ამ მოსაზრებებს [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible]. [illegible] [illegible] კი [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და

[illegible]

4. [illegible]

ქართველი მუსიკოსისათვის ფოლკლორი [illegible] წყარო (არა წყალი) [illegible] აღმოჩნდება, ეს არის გასაგებიც და არც საკვირველია, რადგან ერთი [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], „[illegible] [illegible]" [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] ლადო-ჰარმონიულ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] ამ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] „[illegible] [illegible]", „[illegible]" და „[illegible]" [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

26. XII. 1972

ავტორი

დამატება

ეფრემ მცირე

წინაბჭე სიტყჳსა — თხრობაჲ დიდისა დიონჳსისთჳს და წიგნთა მათთჳს მის მიერ აღწერილთა[1]

აზნაურებისათჳს უკუე სიმდიდრესა ჟამსა უწარჩინებულესისა დიდისა დიონჳსისა მხოლოდ საგანმზრახოჲ იგი ათინელთაჲ ჰმა არს მიუწუდომელად, რომელსა ჟამსა ესე მსაჯული განჩინებული იყო, რამეთუ ერთი არიოპაგელთაგანი იყო იგი, ვითარცა საღმრთოჲ ლუკა საცნაურ ჰყოფს, მოგჳთხრობს რაჲ საქმეთა დიდ-დიდთა დიდთა და წმიდათა მოციქულთასა, რომელსა ჟამსა იტყჳს, ვითარმედ:

მიიწია რაჲ ათინად წმიდა მოციქული პავლე, მოემთხჳა ვიეთმე სიტყუად ეპიკურელთა ფილოსოფოსთა და სტოაჲსაგანთა და უქადაგა სარწმუნოებაჲ უფლისა იესუ ქრისტჱს მიმართ, აღდგომაჲ მკუდართაჲ და სასჯელი

---

[1] იბეჭდება A 110 (გვ. 1-8) და A 163 (გვ. 1-15) ხელნაწერების მიხედვით. ტექსტი დაზიანებულია. ნაკლული ადგილები აღნიშნულია მრავალწერტილებით (ზოგიერთი მათგანი აღდგენილია კონტექსტის მიხედვით). ხაზგასმული ფრაზები დაწერილია წითლად. ეფრემის მიერ ტრაქტატებიდან ამოწერილი ფრაზები შედარებულია გამოცემასთან.

საყოველთაოჲ, ვინაჲცა შეკრებილ იქმნა უსიბრძნის-მოყუარეთა მათგან არა-ფილოსოფოსთა, რამეთუ არა-ჭეშმარიტებით ფილოსოფოსნი იყვნეს, და მიიყვანეს არეოპაგედ. და ეზრახა რაჲ ესრა, მყის წარმოსცყუნნა მათგანნი ვიეთნიმე და შეცვალებულ ყვნა ნათლისა მიმართ ჭეშმარიტებისა, რომლისათჳს დასძინებს მრავალ-განმაქყუმული იგი აღმწერელი ამის თხრობისაჲ ამას: „ესრეთ პავლე გამოვიდა შორის მათსა და ვიეთნიმე კაცნი მათგანნი შეუდგეს მას და ჰრწმენა; რომელთა შორის იყო დიონვსიოს არეოპაგელი და დედაკაცი, სახელით დამარის, და სხუანი მათთანანი" [საქმე XVII, 33-34].

ხოლო ესე რაჲ ლიცინად ვისმენ ყოველთა შორის, მაშინ მორწმუნე-ქმნულთა დიდისა პავლეს მიერ მხოლოდ-წარჩინებულისა ვითარ დიონვსის სახელ-დებით მოხსენებისა ყოვლად ბრძნისა აღმწერელისა ზედა-დართვითა პავლესისა მისისათა აღსწერს, ვითარმედ: არეოპაგელი ყურთაჲსლი ამიერ [-----
------------------------] და ცხოვრებისა წარჩინებულთა [---
---------] იგი უმთავრესნი დასხდიან და განიზრახვიდიან საგანმზრახისა მის შინა არეოპაგისასა, რამეთუ ცხოვრებაჲ მათცა მთავართა ათინელთასა დაადგინებდიან რაჲ, არეოპაგელნი შემოეკრებიან მას მსაჯულად, ვითარცა ანდროტიონ იტყჳს მეორესა წიგნსა შინა ათინელთასა, ხოლო ყოვლა-ნაჲსვენელთა უმრავლესად იქმნა საგანმზრახად იგი არეოპაგი, ესე იგი არს, კაცთა რიცხჳთ ორმეოცდა ათერთმეტთა; გარნა მათცა მამულ-კეთილთა გარდა-მეცემულთაჲ, ვითარ-იგი პირველ ვთქუ, სიმდიდრითა და სიწმიდითა ცხოვრებისაჲთა, ვითარცა მოგჳთხრობს ფილოხოროს მესამითა წიგნითა მათვე ათინელთაჲთა.

ხოლო გარეგან ქალაქსა იყო სამსჯავროჲ იგი არეოპაგელთაჲ, წოდებული ბორცუ, ვითარ-იგი [illegible]-მეცყუულებზე ათინელნი, რამეთუ: თჳთ მას მწყერ-

ველსა ზედა ქალაქისა მის მთისასა სამსჯავროჲ შემოკრბა შორის პოსიდონისსა და არეს. რამეთუ პოსიდონ სასჯელი იქმნა არეს მიმართ ადგილსა მას შინა ძუელთა მათებრ ზღაპრობათა ათინელთასა [---------] და ვითარცა არეს მიერ მოკლული არს ძე მისი ალიროთიოს, ვინაჲცა ამიერ ეწოდა ბორცუსა მას „არიოპაგოს", რომელ არს „მთა არესისა", რამეთუ „პაგოს" მთისა სახელი არს.

ამას ადგილსა განისჯემოდეს ათინელნი ყოველთა თჳსთა დიდ-ოდენთაცა ბრალთა და უშჯულოებათა, ვითარ-იგი ყოველსავე წარმოდყუნ ანდროტიონ პირველსა, ხოლო ფილოხოროს მეორესა და მესამესა წიგნსა შინა ათინელთასა.

ამისთჳსცა, ვითარცა ახალთა საქმეთა მომთხრობელი, შეიპყრეს წმიდაჲ პავლე მოციქული, თხრობისაებრ ჭეშმარიტებისა მოყუარისა ლუკაჲსსა, ჰრქუეს განცოფებულისა მის სიბრძნისა ცრუელთა მათ და მიიზიდვიდეს საგანმზრახველად არიოპაგისა. არამედ მაშინდელისა მის მთავრობამან არიოპაგელთა შეკრებისამან, დიდმან დიონისი, ვითარცა თუალ-უხუავმან მსაჯულმან, [ქმნა] თუალ-უხუავითიცა განჩინებაჲ ჭეშმარიტ-ყოფისაჲ სულითა შემოსილითა მათ სიტყუათა პავლესთა, ვინაჲცა მყის ცნობად ჰპოვნად [---------] სასაჯდომელსა მას არიოპაგისასა [--------] მხედველად მსაჯულად გულის-ხ[მის-ყო] მაშინ სიტყუაჲ და ძე მხოლოდ-შობილი [და სული წმიდაჲ და] ქადაგებდა და ესრეთ იქმნა შჳლი ნათლისა [-------------], დაღაცათუ პრომთა ეპყრა მაშინ მასხდელ მპყრობელობაჲ [------------], არამედ თჳთსჯულად დაეცვნეს ათინელნი და ლაკედემონელნი. ვინაჲცა შუმცა შემდგომად სარწმუნოებად მისლვისა დიდი დიონისი ათინელ-

თავე და არიოპაგელთა შორის მოქალაქობდა. სრულ იქმნა ყოვე ყოვლისა საცხორებულითა სჯულითა პავლეს მიერ ყოვლად ძლიერისა; ხოლო მოძღურებითა განისწავლა დიდი. დიონისი იეროთეოზსისგან ყოვლად წარჩინებულისა, ვითარცა თვით ნეტარი იგი იტყჳს. ამის შემდგომად დადგინებულ იქმნა, მეშველისა წესისაებრ სამოციქულოთა განწესებათაჲსა, საკვირველი დიონისი პავლესაგან ქრისტე-შემოსილისა ეპისკოპოსად ათინას მყოფთა მორწმუნეთაჲ.

ხოლო მოიჴსენებენ წმიდისა დიონისისთჳს არიოპაგელისა დიონისიოს ძუელი, ეპისკოპოსი კორინთელთაჲ, და პოლიკარპოს ათინელთა მიმართ შინა ეპისტოლესა. და ამის საკჳრველ სიმართლე და მრავალ-სწავლულებაჲ წმიდისა ამის დიონისი არეოპაგელისაჲ: ვითარ ჭეშმარიტებით შეიწყნარა მან ყოველნივე სჯულისათა წესთა და სჯულთა უმჯობესითნი წესიერებანი მოცემულნი და მოაყვანნა ჭეშმარიტებისა მიმართ საეჭუელნი იგი სჯულნი წარმართთა მათ ფილოსოფოსთანი! ვინაჲცა უმეტესად საწყალობელ არს და თანა-სიტყუერ წარმტყუებაჲ სულ-მოკლეთა მათ გამომეძიებელთა ელლინისა სწავლულებისაჲთა, რომელნი თჳსსა უსწავლელობასა თანა შეაზრახვენ სხუათაცა კაცთა კეთილად წარმართებასა. ესევითარნი-იგი რაჟამს მიემთხვნენ აღწერილთა ვიეთითამე, რომელთა-იგი ნუ უკუე და არა შეგუმილ იყვნიან ძალისა სიტყუათასა, მყის გამოუკითხველად ჰყოფენ ჴსენებასა აღმწერელისასა და ეგ მაშინ, ოდეს ყოვლად ვერ-შემძლებელ იყვნიან წარმართებად და მხილებად მწერლობის მათ, რომელთა-იგი დასდებდიან მათ ბრალი.

ჯერ იყო, რომელმცა თავისა თვისისა მიმართ მოაქციეს ყოვლადვე რაისხვაჲ თვისი და ყვროჲსლი [----------], რამეთუ ვერ-შემძლებელ იქმნნეს მისწრაფებით სწავლად და ცნობად ქუეშემავალისა ძალისა მათ აღმატებულთასა, რომელთა ვერ წინა უყვეს შემოკრებულ სწავლის მიყოფა [-----------------------------------], რომელნი მჴევალებლობით გარემო კადნიერ იქმნებიან დიდისა დიდებისა, ვითარცა ყოვლად ყბედნი მწვალებელთა ვითარ-ხებასნი, რამეთუ: ყოველთაცა თვითოეულისა ძალი სიტყუათა მათ მის მიერ დასჯილთაჲ თანა-შეცვივის მწვალებელთა სიტყუასა, მაშინცა იხილვის ესერა დენ მსგავსებაჲ მათი ყოფიერთას, რომელნ ნათელი-მწერლის და ქუეშმარიტებაჲ — ცვივილისა. რამეთუ რაჲ აქუან, ესმოდის რაჲ ამისგან ღმრთის-მეტყუელებაჲ მხოლოდ თავისი-საღმრთოჲსათვს წმიდისა სახებისა? ანუ ვითარ რაჲ მიეც იდვან ქადაგებისა შინა ერთისა მის ყოვლად ნაწილისა ორსახოვანისა, ვინა ქრისცეს, მხოლოდ-მიზეზისა სიტყჳსა, ღმრთისა სულიერთასა განკუეთისა? ანუ არა სულისა განრჩევისა იწყოს მისთვს და ვართა მიწისგანთა მკვიდთა ჩუენთა და სხუათა ყოვლისავე, რომელნი რაჲ აღმატებულ არს მისთვს მიმდინარეთა მიერ მჴნულ-გამოცხადებულთა. ანუ რასა [...............] აშორებენ მას ცნობადთათჳს და საცნაურთა განსხუავებადთათჳს და საუნჯებულთა ანუ საყოვლადთავისთჳს მისთჳს აღმოჩენისა ჩუენისა, ვითარ-იგი ყოვლად არს ჯერცხოთა და სულითა და მაშინ ყოფადთა მათთჳს სამსჯავროთა და განკრძალულ მერთულთა და ვერ ეკუეთისასასა, რათა მოვიდეთ ვსაქმეთ: [----------] მათ მიმართ სიტყჳს ყოვლად ცხორებაჲ ჩუენი, რომელთა აწ [სიტყ]ლად წარმოაჩენებაჲ არა საშინელ არს, არამედ ერთად-ერთადსა შინა თავისებუბისა თავისუფლისა სიტყჳსისა შჳდსეულით ყოვლად იყო.

„ჰე, - მკჳდუპან, - ჰე, ეგრეთ არს, არამედ არა აღწერნა სიტყუანი მისნი ევსევი-პამფილესმან და არცა რას ორიგენი მოიჴსენებს მათთჳს?" — რომელთა მიმართ ვიტყჳ, ვითარმედ: მრავალთა წიგნთა ჩუენ ჭარჭელმის [.........], რაოდენნი არა მოიწინეს ჩუენთა მისისა, რამეთუ არცაღა [მიწევნ]ულ არს ჩუენ ყოველთა და ყოვლისლა თჳთ აღიარებს [------], ვითარმედ: მრავალნი და რაცხჳს მქონი წიგნნი არა მიწევნულ არიან მისსა და მრავალთაჲ ძალ-მდვა მოჴსენებამდე, რომელნი ვერ მოიგნა მან და ესე თჳთ მისთჳსვე [-----], ვითარ-იგი ჳზენეთსისი და ნარსისოჲსი, რომელნი მიდღუმდეს ჟამსა მას. ხოლო მე მიმოხუეული ვარ რაოდენთამე წიგნთა ვჴედრესთა. ამის გარდა ეყოლაჲ თქუმით [---------------]მელნი აღწერნა, არცა ჴრომისა ეკლესიასტიკისისთა თჳსთა, ხოლო ორთა ეპისკოპოსთასა და არცა სხუათა მ[------------------თ]რიგენი არა ყჳსის, თუ ყოველთა გარდა მხო[-------------------]თაჲ ოდენ მოიჴსენა: „არამედ დიაკონი ვინმე ჴრომისა, სახელით ქეტრე, მიიხრუდ და ჭ, ვითარმედ: «ყოველნივე წიგნნი საკჳრველისა დიონოსიოსისნი ... ხოლოდ დაჭმომძლ და მდებარე არიან ჭიდსა მას მისა წიგნის სიკჳდისა ჴრომთა ეკლესიისასა»".

ხოლო ყოველთავე მათგანსა მისწერს სამწიგნობროსა სანატრელსა ტიმოთეოსსა, მოწაფესა წმიდისა პავლე მოციქულისასა, ეფესელთა ეპისკოპოსსა, რომელი-იგი ჩუდ-მეგობელ იყო მრავალ-სწავლულთა მათ ფილოსოფოსთა იონიელ-ეფესოჲსათა. და მრავალნი რაჲ შეემთხჳეოდა მათგან კითხვანი და გამოძიებანი, ვითარცა შეეცდუებიან ვერაგთა გარეშისა ფილოსოფოსთათა, ამისთჳს მისწერს მისსა,

რათა ძალითა ამათ აღსრულებათა ძლიერ იქმნეს ყოველსავე წინა-აღმდგომად მათდა, და საწარმართოთავე სიტყუათა მისცემს დასაჴსნელად სიბრძნისა საწარმართოებისა, რომელი-ცა არა-შეუძლებელ არს, ვინაჲთგან ყოვლად ღმრთის-მოყუარემანცა მოციქულმან პავლე საწარმართონი რაჲმე იჴუმინა სიტყუანი, ნუ უკუე და ჩუენით სწავლულნი მახლობელთა ვიდრემდე მისთა გამოცდილთა საწარმართოებსა ფილოსოფოსთასა.

ხოლო გუეუწყებს ჩუენ [illegible] [illegible] დიდისა ამის დიონისისა წერილი განხილვისა აღწერილისა მისისა: ვითარ მართლიად და ცხადებულად მოიჴსენებს მათ შინა სიტყუასა მის თანა ხედვილთა კაცთასა, რომელნი შემოყუანა „საქმეთაგან მოციქულთა წიგნისა", გინა თუ მრავალ-სრულებულთა მათგან ეპისტოლეთა პავლე მოციქულისათა, ვითარ თჳთეულისა მათისა სიტყუაჲ მარწმუნედ და უწყებულად მოიჴსენების. და ყოვლად უფროეს ამათ ყოველთასა არს უცთომელობაჲ მისი შჯულთა შინა მართლ-მადიდებლობისათა.

უწყი, ვითარმედ: მოთხრობითა მოსაჴსენებულთა მათ და უფროის-ღა განცხადებულებითა სიტყუათა ჯერ-იყო თარგმნისაჲ მრავალ-სწავლულებითა ამათ აღწერილთა მისთაჲ, გარნა თავ-თავისად შუამდგომელი განმარტებაჲ, რომელნი იცვეს გარე-მოწერილი წიგნისაჲ და თარგმნებაჲ, განვჭმარტენ შემდგომობანი ამათ საკითხავთანი, რომელნიცა ეგე ან ჴელთა ჩემთა მოწყუნულ არიან, რომელთა განგებულობაჲ ვყავ მინდობითა ღმრთისა ყოვლად ძლიერითა შემწეობისათა.

საცნაურ იყავნ, ვითარმედ: ხუთ წიგნად განიყოფვის ერთი ეგე

წიგნი წმიდისა დიონჳსისი, ხოლო თჳთეულს არიან თავნი ესენი: [საღმრთოთა სახელთათჳს, ზეცათა მღდელთ-მთავრობისათჳს], საეკლესიოჲსა მღდელთ-მთავრობისათჳს, საიდუმლოჲ ღმრთის-მეტყუელებისათჳს (ოთხნი ესე წიგნნი ყოველნი ტიმოთეს მიმართ არიან)[2], ეპისტოლენი ათნი: გაიოსის მიმართ — ოთხნი, დოროთეს მიმართ — ა, სოსიპატროს მიმართ — ა, პოლიკარპოს მიმართ — ა, დემოფილოსს მიმართ — ა, ტიტეს მიმართ — ა, ღმრთის-მეტყუელისა მიმართ — ა.

უწყებაჲ ესე არს, ვითარმედ: სხუანიცა აღწერილნი წმიდისა დიონჳსისნი მოიჴსენებიან წიგნსა ამას შინა, რომელნი არცა მოწევნულ არიან ჩუენდა. ხოლო მოიჴსენებიან ესრეთ:

„სახელთათჳს ღმრთისათა" მეორეს თავსა შინა იტყჳს: „ესე ჩუენ მიერ სხუათაცა გამოთქუმათა გამოჩინებულ არს სამარადისოდ ყოველთათჳს ღმრთივ-შუენიერთა სახელთა და არა-ხორციელად რაჲმე" და შემდგომად ამისა [გვ. 14][3]. და კუალად შემდგომად მცირედისა იტყჳს: „ესე ჩუენ აქ ამას შინა მცირედ დამოკლებით წარმოგჳთქუამს, ხოლო სხუათა ადგილთა — მრავლად და კმა-საყოფელად სიტყუათაგან გამოცხადებულთა" [გვ. 15]. და შემდგომად მცირედისა მეოთხესა თავსა შინა: „და რომელნი რაჲ სხუა თქუმულ არს ჩუენ მიერ თჳსებათა შინა ანგელოზებრთა" [გვ. 30]. და კუალად იტყჳს: „და რომელნი რაჲ სხუაჲ თქუმულ არს ჩუენ მიერ თქუმულთა მათ შინა სულისათჳს" [გვ. 34]. და დასასრულსა ამის მეოთხისა თავისსა იტყჳს, ვითარმედ: „ესე ჩუენ მიერ ძალისაებრ კმა-საყოფელად ითქუ-

---

[2] ფრჩხილებში მოთავსებული ფრაზა მიწერილია ხელნაწერის არშიაზე.

[3] აქ და ქვემოთაც შენ. გვერდი-დიონისეს შრომათა ქართული გამოცემა.

მოღუე თავთა მათ შინა სამართლისა და სიღმრთოებისა მსჯავრისათჳს აღყუმულთა" [გვ. 58].

ხოლო „წესთა მღდელთ-მთავრობისათჳს" აღყუმულთა შინა დასასრულსა მეშჳდე თავისსა იტყჳს: „ესე მწყსაურნი ქმარ-კაცეულებანი მეშთაცა განწესებულნი, ანუ, ვერა სიღმრთოთა ქმართა შინა რომელნი დასაცხოვნელ არიან, განკვეთილებიან" [გვ. 123].

ხოლო „სიწმიდისათჳს მღდელთ-მთავრობისა" [პირველისა თავსა შინა მეო-რედ შემდგომად დაწყებისა] იტყჳს, ვითარმედ: „ესე ჩუენ მიერ სამწყსოთა და გონებათათჳს აღყუმულისა თავსა შინა ყოველთა-ზე აღყუმული არს" [გვ. 157]. და უკეთუ შემდგომად მკითხველს ამავე საკითხავს მიანიშნებს.

ხოლო „საიდუმლოდ ღმრთის-მსახურებისა" [დაწყებისა შინა მესამე თა-ვისსა იტყჳს], ვითარმედ: „ღმრთის-მსახურებათა განწესებათა შინა [ყოვე-ლთა წინამძღუართა ღმრთის-მსახურებისანი ვიგულისხმნეთ]" [გვ. 226]. და შემდგომად რომელნიმე ყოვლად იტყჳს, ვითარმედ: „სახელდება [რომელნი რაჲ იგულისხმების სიღმრთოთა სიტყუათა მიერ აღყუმული ღმრთის-მსახურებათა [განწესებათა] შინა" ესე და ესე რაჲმე [გვ. 226].

ამისა [---------] დიდისა ამის მოძღურისათა [----------] წიგნთა მისთაგანნი არა მიწევნულ [----------------], ვითარ-ესე ადგილ-ადგილ ჩუენდა მიწევნულთა, არცა წიგნთა შინა იპოვების სიტყუასა სხვისა მის მიერ აღყუმულისა საკითხავისა, რომელი ამას წიგნსა შინა არა იპოვების.

ჩემით დასკუნა, ვითარმედ: ამისამებრ არიან თავნი პირველისა წიგნისა „სიღმრთოთა სწავლათათჳს" აღყუმულისანი. ამათ ამისამებრთა თავთა შინა პირველით თავითგან ვიდრე მეექუსედ თავადმდე იპოვებიან სხუანი

ახნი თავნი, რომელთა ზანდუკი ჰქა ალგუნწრიეს [ჩამოთვლილია შემდეგ ასივე ქვეთავის სათაურები, ი.ლ.].

ზედა-წარწერილი ნეტარისა დიონჳსისთჳს წიგნსა მას მის ზედა „საღმრთოთა სახელთასა"

გონებისა მის ზეშთ-ბრწყინვალეთასა
ღმრთივ-დაწერილნი ბაგენი რაჲ შეახნენ,
მრავალ-გურ ჰყოფ შენ სახელ-დიდად სიკეთეთა
და შემდგომადცა სიკუდილის ჰკმობ ღმრთივ-ჴმოვნად
ცხოველ მრჩენთა მათ ქების-მეტყუელებათა.

იროიკოჲ სამ-მუჴლი ხუთ-მუჴლი იამბიკოდ ვთარგმნე, რათა უგრძელესობითა სიტყუათაჲთა არცა ერთი სიტყუაჲ დამიშთეს ბერძულისაგან. და ქართულად დასდუმელი იყო ენაკლულო ძლისარისა ზედა იამბიკონთა გალობათასა. კუდ-კუეთილისა სიტყჳსა ზედა ნიშანი უზის, რათა სცნა, ვითარმედ ნებსით მოვიკუეთია, რამეთუ ბერძულადცა ეგრეთ არს.

შინაარსი

შესავლის მაგიერ 3

ნუცუბიძე-კონიბეარის „იდენტიფიკაცია" და მისი გამოძახილი ევროპულ და ქართულ მეცნიერებაში...5

ე. კონიბეარის „იდენტიფიკაციის" არგუმენტები 21

შ. ნუცუბიძის „იდენტიფიკაციის" არგუმენტები 28

„მიზეზთა წიგნი" და არეოპაგიტიკის თხზულებანი......44

„არეოპაგიტიკის თხზულებების" მიმოხილვა ---- 97

ეფრემ მცირე — „წინაშეჲ სიტყუაჲ — ახსნაჲ დიდისა დიონისესთჳს და წიგნთა მათთჳს მის მიერ აღწერილთა ---------------------107

Содержание

Вместо вступления — 3
„Идентификация" Нуцубидзе-Хонигмана и ее отголоски в трудах европейских и грузинских исследователей — 5
Аргументы „идентификации" Э. Хонигмана — 21
Аргументы „идентификации" Ш. Нуцубидзе — 28
„Книга причин" и проблемы ареопагитики — 44
Послесловие книги „Проблемы ареопагитики" — 97
Ефрем Мцире — „Вступительное слово — повествование о великом Дионисе и его книгах" — 107

ძველქართული ფილოსოფიური ძეგლები.

ტექსტები და ძიებანი

1. იოანე პეტრიწი. სათნოებათა კიბე. გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო ივანე ლოლაშვილმა. გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო". თბილისი, 1968, 270 გვ., ტირაჟი 2000, ფასი 1 მან. და 23 კაპ.
2. სწავლანი და სიბრძნენი ფილოსოფოსთანი. გამოსაცემად . მოამზადა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ივანე ლოლაშვილმა. გამომცემლობა „მეცნიერება", თბილისი, 1969, 104 გვ., ტირაჟი 2000, ფასი 43 კაპ.
3. ივანე ლოლაშვილი. არეოპაგიტიკის პრობლემები. გამომცემლობა „მეცნიერება", 1972, 180 გვ., ტირაჟი 5000, ფასი 82 კაპ.
4. წინამძღვარი წიგნი.

მზადდება დასაბეჭდად

5. არსენ იყალთოელი. ცხოვრება და მოღვაწეობა.